

Suomeen ehdotettu syyteneuvottelumenettely – rikosprosessi muuttaa muotoaan?

Lapin yliopisto
Pro gradu -tutkielma
Tapio Tuomisto
Prosessioikeus
Kevät 2014

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Suomeen ehdotettu syyteneuvottelumenettely – rikosprosessi muuttaa muotoaan?

Tekijä: Tapio Tuomisto

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Prosessioikeus

Työn laji: Pro gradu -tutkielma

Sivumäärä: XV + 93

Vuosi: Kevät 2014

Tiivistelmä: Common law -oikeusjärjestelmissä on kehittynyt erityinen plea bargain -menettely. Sittenmin vastaavankaltaisia menettelyjä on omaksuttu myös romaanis-germaanisen oikeusperinteen maihin. Suomessa tällaista menettelyä nimitetään syyteneuvotteluksi. Kyse on rikosasioissa sovellettavasta menettelystä, jossa rikoksesta epäilty tai syytetty tunnustaa ja saa siitä vastineeksi rikosvastuuhuojennuksen. Viranomaisten kannalta menettelyssä on kyse pyrkimisestä resurssisäästöihin varsinkin vaikeasti selvittävissä rikosasioissa. Suomessa on harkittavana syyteneuvottelun sisällyttäminen osaksi rikosprosessia. Hallituksen esitys syyteneuvottelua koskevaksi lainsäädännöksi ja syyttämättä jättämistä koskevien säännösten uudistamiseksi (HE 58/2013) on tällä hetkellä (kesäkuussa 2014) eduskunnan käsiteltävänä.

Hallituksen esityksessä ehdotetaan seuraavia keskeisiä muutoksia rikosprosessiin: Syyttäjällä olisi mahdollisuus päättää esitutinnan ja syytteen rajaamisesta epäillyn tunnustuksen perusteella. Syyttäjä voisi myös sitoutua vaatimaan asiassa rangaistusta erityisellä lievennetyllä rangaistusasteikolla. Lisäksi syyttäjälle annettaisiin mahdollisuus järjestää syyteneuvottelu. Neuvottelussa laadittaisiin tuomioesitys, jonka pohjalta tuomioistuin voisi ratkaista asian kevennetyssä rikosprosessin pääkäsittelyssä, eli tunnustamisoi-keudenkäynnissä.

Tutkielma jäsentää syyteneuvottelua oikeusvertailun kautta. Tämän jälkeen huomio kiinnitetään hallituksen esityksen ehdottamaan syyteneuvottelumenettelyyn, jonka pohjalta arvioidaan miten syyteneuvottelun käyttöönotto vaikuttaisi vastaajan asemaan. Oma merkityksensä on myös avustajan roolilla esitutkinnassa ja syyteneuvottelussa.

Ehdotetusta syyteneuvottelumenettelystä on prosessiekonomisten hyötyjen lisäksi löydettävissä useita mahdollisia ongelmakohtia. Tämän tutkielman keskiössä on vastaajan itsekriminointisuoja, eli oikeus olla myötävaikuttamatta oman syyllisyytensä selvittämiseen. Syyteneuvottelu asettaa väistämättä paineen tälle oikeudelle. Esitutkintaviranomaisella ja syyttäjällä olisi mahdollisuus tarjota vastaajalle rikosvastuuhuojennusta vastineeksi rikoksen tunnustamisesta. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä syyteneuvottelua itsessään ei ole kielletty, mutta erityistä huomiota on kiinnitetty siihen, että menettely ei saa olla painostavaa.

Jos syyteneuvottelu asettuu osaksi suomalaista oikeusjärjestystä ehdotetussa muodossaan, tulisi erityisesti vastaajan avustajan ja osaltaan myös viranomaisten huolehtia siitä, että vastaajaan ei kohdisteta asiatonta painetta esitutkinnassa tai varsinaisessa syyteneuvottelussa.

Avainsanat: Rikosprosessi, syyteneuvottelu, oikeudenkäyntiavustajat, syytetyt, toimenpiteistä luopuminen, tunnustus

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen Rovaniemen hovioikeuden käyttöön X

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi X

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi X

(vain Lappia koskevat)

SISÄLLYS

Sisälllys.....	III
Lähteet.....	VI
Lyhenteet.....	XV
 1 JOHDANTO	
1.1 Plea bargain -menettely – syyteneuvottelu.....	1
1.2 Keskustelu Suomessa.....	2
1.2.1 Aluksi.....	2
1.2.2 2000-luvun alku – syyteneuvottelun arviointia.....	3
1.2.3 Käyty keskustelu ja lainsäädäntöhankkeen käynnistyminen.....	4
1.3 Tutkimuksen metodit ja tavoitteet.....	6
1.3.1 Metodin valinnasta.....	6
1.3.2 Tutkimuksen tavoitteet.....	7
 2 SYYTENEUVOTTELUN YLEISPIIRTEET JA OIKEUSVERTAILU	
2.1 Plea bargain -menettelyn keskeiset piirteet.....	8
2.1.1 ”Plea” – vastaajan muodollinen vastaus syytteeseen.....	9
2.1.2 Rangaistushuojennuksen eri muodot.....	10
2.2 Plea bargain -menettelyn historiaa.....	11
2.3 Katsaus eräiden maiden syyteneuvottelujärjestelmiin.....	14
2.3.1 Plea bargain -menettely Yhdysvalloissa.....	14
2.3.1.1 Yleistä.....	14
2.3.1.2 Syyttäjän vaikutusvalta.....	15
2.3.1.3 Keskeistä oikeuskäytäntöä.....	17
2.3.2 Plea bargain -menettely Englannissa.....	19
2.3.2.1 Yleistä Englannin rikosprosessista.....	19
2.3.2.2 Syyttäjän päätöksenteko.....	21
2.3.2.3 Rangaistuksen mittaaminen.....	22
2.3.2.4 Erityisiä lievennysperusteita: Itsensä ilmiantaminen ja kruununtodistajat.....	23
2.3.2.5 Yhteenveto.....	24
2.3.3 Absprache im Strafprozess – syyteneuvottelu Saksassa.....	25
2.3.3.1 Yleistä.....	25

2.3.3.2 Epämuodollisista syytesopimuksista muodollisiin.....	26
2.3.3.3 Asianomistaja ja vastaaja.....	27
2.3.3.4 Yhteenveto.....	28
2.3.4 Kokkuleppemenetlus – syyteneuvottelu Virossa.....	29
2.3.5 Pohjoismaat.....	31
2.3.5.1 Syyteneuvottelusta käyty keskustelu Ruotsissa.....	31
2.3.5.2 Norja, Tanska ja Islanti.....	33
3 SYYTENEUVOTTELU SUOMESSA: LAKIEHDOTUKSEN ARVIOINTIA	
3.1 Yleistä.....	33
3.1.1 Syyteneuvottelun kaltaisia elementtejä.....	35
3.2 Esitutinnan rajoittaminen.....	37
3.2.1 Yleinen ja yksityinen etu esitutinnassa ja syyteharkinnassa.....	39
3.3 Syyteharkinta, syyteneuvottelu sekä tuomioesitys.....	40
3.3.1 Syyteneuvottelun ja tuomioesityksen edellytykset.....	41
3.3.2 Syyteneuvottelun kulku.....	43
3.3.3 Hyödyntämiskielto syyteneuvottelun keskeytyessä.....	44
3.4 Tunnustamisoikeudenkäynti.....	46
3.4.1 Tunnustamisoikeudenkäynnin kohde ja asianosaiset.....	46
3.4.2 Päätösvaltaisuus ja menettely tunnustamisoikeudenkäynnissä.....	47
3.4.3 Ratkaisu tunnustamisoikeudenkäynnissä.....	50
3.4.3.1 Tuomio.....	50
3.4.3.2 Tuomioesityksen hylkääminen.....	51
3.4.3.3 Muutoksenhaku.....	52
3.5 Rangaistuksen lieventäminen tunnustuksen perusteella.....	53
3.6 Syyteneuvottelu EIT:n ratkaisukäytännön valossa.....	55
3.7 Perustuslakivaliokunnan lausunto syyteneuvottelusta.....	57
3.8 Yhteenveto lakiehdotuksesta.....	58
4 SYYTENEUVOTTELU JA VASTAAJA	
4.1 Vastaajan oikeuksista esitutinnassa ja syyteneuvottelussa.....	60
4.1.1 Yleistä.....	60
4.1.2 Vastaajan vähimmäisoikeudet rikosprosessissa.....	61
4.1.3 Itsekriminointisuoja.....	61
4.1.4 Epäillyn oikeudet esitutkintalaissa.....	63
4.1.5 Eurooppaoikeudellinen ulottuvuus: avustajadirektiivi.....	65

4.1.6 Merkittävää oikeuskäytäntöä.....	66
4.1.6.1 Euroopan ihmisoikeustuomioistuin.....	66
4.1.6.2 Salduz-periaatteen vaikutuksista Suomessa.....	68
4.1.7 Avustajan totuusvelvollisuudesta.....	69
4.1.8 Yhteenvetoa vastaajan asemasta.....	71
4.2 Tunnustus.....	72
4.2.1 Yleistä.....	72
4.2.2 Tunnustuksen ydinpiirteet.....	73
4.2.3 Tunnustuksen antaminen esitutkinnassa ja syyteneuvottelussa.....	75
4.2.4 Tunnustuksen todenperäisyyden ja luotettavuuden arvioinnista.....	75
4.2.5 Painostuksen merkitys ja tunnustamishalukkuus.....	77
5 ERITYISIÄ KYSYMYKSIÄ	
5.1 Yksityisoikeudellisen vaatimuksen suhde syyteneuvotteluun.....	79
5.2 Syyteneuvottelu usean epäillyn kanssa ja osallisuuskysymykset.....	81
5.3 Syyteneuvottelu ja talousrikokset.....	82
6 YHTEENVETO	
6.1 Syyteneuvottelu oikeusvertailun valossa.....	85
6.2 Syyteneuvottelu vastaajan perspektiivistä.....	87
6.3 Lopuksi.....	89

LÄHTEET

Oikeuskirjallisuus

Englanti ja Yhdysvallat

Alschuler, Albert W.: Plea Bargaining and Its History,, Columbia Law Review, Vol 79, No. 1 (Jan., 1979) s. 1–43

Ashworth, Andrew – Redmayne, Mike: The Criminal Process, Oxford 2005

Ashworth, Andrew: Sentencing and Criminal Justice, Cambridge 2010

Bibas, Stephanos: Harmonizing Substantive Criminal Law Values and Criminal Procedure: The Case of Alford and Nolo Contendere Pleas, Cornell Law Review, Vol. 88, No. 6, July 2003

Bibas, Stephanos: Incompetent Plea Bargaining and Extrajudicial Reforms, Harvard Law Review, Vol. 126, p. 150, 2012

Dervan, Lucian E.: Bargained Justice: Plea Bargaining's Innocence Problem and the Brady Safety-Valve (August 24, 2010). 2012 Utah Law Review 51 (Dervan 2012a)

Dervan, Lucian E. – Edkins, Vanessa: The Innocent Defendant's Dilemma: An Innovative Empirical Study of Plea Bargaining's Innocence Problem. 103 Journal of Criminal Law and Criminology 1, 2012 (Dervan 2012b)

Feeley, Malcolm: Legal Complexity and the Transformation of the Criminal Process: The Origins of Plea Bargaining, 31 Israel Law Review 183 (1997)

Fisher, George: The Plea Bargaining's Triumph, The Yale Law Journal, Vol. 109, No. 5 (Mar., 2000), s. 857–1086

Friedman, Lawrence M.: Plea Bargaining in Historical Perspective, Law & Society Review, Vol. 13, No. 2, Special Issue on Plea Bargaining (Winter, 1979), s. 247–259

Givati, Yehonatan: The Comparative Law and Economics of Plea Bargaining: Theory and Evidence, The Harvard John M. Olin Fellow's Discussion Paper Series, Discussion Paper No. 39, 07/2011

Griffin, Leslie C.: The Prudent Prosecutor, Georgetown Journal of Legal Ethics, Vol. 14, No. 2, Winter 2001

Larkin, Paul: Strict Liability Offenses, Incarceration, and the Cruel and Unusual Punishments Clause. Harvard Journal of Law and Public Policy, Vol. 37, 2014 s. 1065–1121

Marcus, Martin: The Making of the ABA Criminal Justice Standards – Forty Years of Excellence, Criminal Justice, Volume 23, Number 4, Winter 2009, American Bar Association

Ross, Jacqueline: The Entrenched Position of Plea Bargaining in United States Legal Practice, *The American Journal of Comparative Law*, Vol. 54 (Fall, 2006), s. 717-732

Ross, Stephen: *Bordenkircher v. Hayes*: Ignoring Prosecutorial Abuses in Plea Bargaining, *California Law Review*, Vol. 66, No. 4 (Jul., 1978), s. 875-883

Sandefur, Timothy: In Defense of Plea Bargaining. *Regulation*, Vol. 26, No. 3, 2003 s. 28–31

Saksa

Ceffinato, Tobias: Die Regelung zur Verständigung im Strafprozess im Lichte der Rechtsprechung der Bundesgerichte, *JURA – Juristische Ausbildung* Volume 35, Issue 9 (September 2013) s. 873–881

Rauxloh, Regina E.: Formalization of Plea Bargaining in Germany, *Fordham International Law Journal*, Volume 34, Issue 2 (2011) s. 295–331

Weigend, Thomas – Turner, Jenia Iontcheva: The Constitutionality of Negotiated Criminal Judgments in Germany, *German Law Journal* Vol. 15 No. 01 (2014) s. 81–106

Suomi

Ervasti, Kaius: Oikeuspoliittinen tutkimus ja oikeuspolitiikka, *Oikeus* 4/2007, s. 382–388

Ervo, Laura: Tie totuuteen. Teoksessa: Rikoksesta rangaistukseen, juhlaulkaisu Pekka Viljanen 1952 – 26/8 – 2012, toim. Tatu Hyttinen, Antti Jokela, Jussi Tapani, Mikko Vuorenperä, Jyväskylä 2012 ss. 1–16

Fredman, Markku: Rikosasianajajan käsikirja, Helsinki 2013

Frände, Dan: Oikeusvoimavaikutus rikosprosessissa, teoksessa: Lappalainen ym. Prosessioikeus, Juva 2012 ss. 761–767

Haapasalo, Jaana – Kiesiläinen, Kari – Niemi-Kiesiläinen, Johanna: Todistajanpsykologia ja todistajankuulustelu, Helsinki 2000

Hakamo, Terhi – Jauhiainen, Kirsi – Alvesalo, Anne – Virta, Erja: Talousrikokset rikosprosessissa, Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 33/2009, Tampere 2009

Halila, Jouko: Tunnustamisesta – siviiliprosessuaalinen tutkimus, Helsinki 1950

Husa, Jaakko: Kirjoitetaan juridiikkaa, Helsinki 2008

Husa, Jaakko: Oikeusvertailu: teoria ja metodologia, Helsinki 2013

Kastula, Teemu: Rikosasioiden kohtuullinen käsittelyaika ja rikosoikeudenkäyntien viivästymistä vastaan olevat tehokkaat oikeussuojakeinot – erityisesti Euroopan ihmisoi-

keussopimuksen ja ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön valossa, pro gradu -tutkielma, Helsinki 2009

Koponen, Pekka: Talousrikokset ja syytteestä sopiminen, teoksessa: Rikoksesta rangaistukseen, juhla-julkaisu Pekka Viljanen 1952 – 26/8 – 2012, toim. Tatu Hyttinen, Antti Jokela, Jussi Tapani, Mikko Vuorenpää, Jyväskylä 2012 ss. 59–81

Keränen, Asko: Esitutkintaluottamus, Rovaniemi 2014

Lahti, Matti: Syytetyn tunnustus todistelukeinona. Teoksessa: Kirjoituksia todistus-oikeudesta, Helsinki 2006 ss. 99–116

Lappalainen, Juha: Kanne ja vastine siviiliprosessissa, teoksessa: Lappalainen ym. Prosessioikeus, 4. painos, Juva 2012 s. 497–531 (Lappalainen 2012a)

Lappalainen, Juha: Yleistä todistelusta, teoksessa: Lappalainen ym. Prosessioikeus, 4. painos, Juva 2012 s. 587–620 (Lappalainen 2012b)

Lappi-Seppälä, Tapio – Niemi, Hannu – Hinkkanen, Ville: Rikosten viranomaiskäsittely ja rikosprosessin kesto. Teoksessa: Lappi-Seppälä, Tapio – Kivivuori, Janne: Rikolli-suustilanne 2012, Helsinki 2013 ss. 319–390

Launiala, Mika: Itsekriminointisuoja esitutkinnassa – rikoksesta epäillyn oikeudesta olla myötävaikuttamatta oman syyllisyytensä selvittämiseen, Referee-artikkeli 2013

Linna, Tuula: Puntarissa plea bargaining – Vastassa oikeusturva ja itsekriminointisuoja. Teoksessa: Oikeustiede = Jurisprudentia : Suomalaisen lakimiesyhdistyksen vuosikirja 43. Helsinki 2010 ss. 193–261

Linna, Tuula: Rikosvastuun huojennus – suomalainen plea bargaining hakee muotoaan. Teoksessa: Rikoksesta rangaistukseen, juhla-julkaisu Pekka Viljanen 1952 – 26/8 – 2012, toim. Tatu Hyttinen, Antti Jokela, Jussi Tapani, Mikko Vuorenpää, Jyväskylä 2012 ss. 117–134

Oikarainen, Jukka: Plea bargaining. Oikeusvertaileva tutkimus syytteestä sopimisesta ja sen soveltumisesta suomalaiseen rikosprosessiin, pro gradu -tutkielma, Rovaniemi 2008

Oikarainen, Jukka: Syyteneuvottelu ja tunnustamisoikeudenkäynti oikeuspoliittisena kysymyksenä – uhka vai mahdollisuus? Lakimies 5/2012 s. 742–763

Pellonpää, Matti – Gullans, Monica – Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti: Euroopan ihmis-oikeussopimus, Jyväskylä 2012 (Pellonpää 2012)

Pölönen, Pasi: Henkilötodistelu rikosprosessissa, Helsinki 2003

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti: Rikosoikeus. Rangaistuksen määrääminen ja täytän-töönpano, Helsinki 2011

Tapanila, Antti: Esitutkinnassa annettu tunnustus todisteena, Defensor Legis 2/2012

s. 146–172 (Tapanila 2012a)

Tapanila, Antti: Kommentti ratkaisusta KKO 2012:45, Defensor Legis 4/2012 s. 592–597 (Tapanila 2012b)

Tapanila, Antti: Epäillyn oikeudet ja hyödyntämiskielto hovioikeudessa. Defensor Legis Nro. 1/2014 s. 3–28

Tirkkonen, Tauno: Suomen rikosprosessioikeus I, Helsinki 1969

Tirkkonen, Tauno: Suomen rikosprosessioikeus II, Helsinki 1972

Tolvanen, Matti: Asianosaisten määräämistoimista rikosprosessissa. Defensor Legis 2003, s. 1009–1027

Tolvanen, Matti – Kukkonen, Reima: Esitutkinta ja pakkokeino-oikeuden perusteet, Helsinki 2011

Virolainen, Jyrki – Pölönen Pasi: Rikosprosessin perusteet. Rikosprosessioikeus I, WSOYpro, Jyväskylä 2003

Virolainen, Jyrki – Pölönen Pasi: Rikosprosessin osalliset. Rikosprosessioikeus II, WSOYpro, Porvoo 2004

Vuorenpää, Mikko: Asianomistajan oikeudet rikosprosessilaissa, Helsinki 1999

Vuorenpää, Mikko: Todistamiskiellot ja todisteiden hyödyntämiskielto, Oikeustieto 4/2009 s. 22–24

Vuorenpää, Mikko: Itsekriminointisuoja loukaten annetun esitutkintakertomuksen hyödyntämiskielto – KKO 2012:45. Lakimies 1/2013 s. 138–146

Viro

Sillaots, Meris: Admission and Confession of Guilt in Settlement Proceedings under Estonian Criminal Procedure, Juridica International IX/2004 s. 116–124

Virallislähteet

Englanti

Code for Crown Prosecutors 2013

www.cps.gov.uk/publications/docs/code_2013_accessible_english.pdf (noudettu: 31.10.2013)

Crown Prosecution Service – Annual Report and Accounts 2012–13,

www.cps.gov.uk/Publications/docs/annual_report_2012_13.pdf (noudettu 31.10.2013)

Judicial and Court Statistics 2011,

https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/217494/judicial-court-stats-2011.pdf (noudettu 31.10.2013)

Sentencing Guidelines Council – Reduction in Sentence for a Guilty Plea – Definitive Guideline, 2007

sentencingcouncil.judiciary.gov.uk/docs/Reduction_in_Sentence_for_a_Guilty_Plea_-_Revised_2007.pdf (noudettu 2.3.2014)

Euroopan neuvosto

Recommendation Rec(2000)19 of the Committee of Ministers to member states on the role of public prosecution in the criminal justice system (annettu 6.10.2000)

<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=376859> (noudettu 28.4.2014)

Yhdysvallat

American Bar Association – Criminal Justice Standards, (CJS)

http://www.americanbar.org/groups/criminal_justice/standards.html

(noudettu 31.10.2013)

United States Attorneys' manual 2012, (USAM)

http://www.justice.gov/usao/eousa/foia_reading_room/usam/index.html

(noudettu 31.10.2013)

United States Attorneys' Statistical Report, Fiscal Year 1959,

www.justice.gov/usao/reading_room/reports/1950s/STATISTICAL_REPORT_FISCAL_YEAR_1959.pdf (noudettu 10.8.2013)

United States District Courts Caseload Statistics 2011,

[http://www.uscourts.gov/Viewer.aspx?](http://www.uscourts.gov/Viewer.aspx?doc=/uscourts/Statistics/FederalJudicialCaseloadStatistics/2011/tables/D04Mar11.pdf)

[doc=/uscourts/Statistics/FederalJudicialCaseloadStatistics/2011/tables/D04Mar11.pdf](http://www.uscourts.gov/Viewer.aspx?doc=/uscourts/Statistics/FederalJudicialCaseloadStatistics/2011/tables/D04Mar11.pdf)

(noudettu 10.8.2013)

Norja

RS 3/2007 Rundskriv fra Riksadvokaten – Tilståelserabatt

Ruotsi

Statens offentliga utredningar – SOU 2005:117 Ett effektivare brottmålsförfarande – några ytterligare åtgärder

Statens offentliga utredningar – SOU 2004:47 Näringslivet och förtroendet

Saksa

Saksan perustuslakituomioistuimen lehdistötiedote 19.3.2013 annetusta tuomiosta:

<http://www.bundesverfassungsgericht.de/pressemitteilungen/bvg13-017en>

(noudettu 28.4.2014)

Suomi

EK 5/2010 vp Eduskunnan kirjelmä koskien hallituksen toimenpidekertomusta vuodelta 2008

VKSV 2001:1 Syyttäjän toimenkuvan kehittäminen. Työryhmän mietintö 1.6.2001. Valtakunnansyyttäjänviraston julkaisusarja nro 1.

OMKM 2003:3 Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö, oikeusministeriön komiteanmietintö

OM 20/41/2009 Resursseja säästävä menettely, jossa rikoksen varhainen tunnustaminen voisi läpinäkyvässä menettelyssä johtaa rikoksesta muutoin seuraavaa rangaistusta lievempään rangaistukseen, oikeusministeriön lainvalmisteluosaston arviomuistio

OM 47/2010 Arviomuistio syytteestä sopimisesta (plea bargain), oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja

OM 21/2013 Tuomioistuinten työtilastoja vuodelta 2012, oikeusministeriön toiminta ja hallinto

OMML 87/2010 Oikeusprosessin pitkittymisen estäminen, oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja

OMML 26/2012 Syyteneuvottelu ja syyttämättä jättäminen, oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja

OMML 58/2012 Syyteneuvottelu ja syyttämättä jättäminen, lausuntotiivistelmä, oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja

HE 44/2002 Hallituksen esitys eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi

HE 222/2010 Hallituksen esitys eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi

HE 14/2013 Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi esitutkintalain ja pakkokeinolain muuttamisesta sekä eräiksi niihin liittyviksi laeiksi

HE 58/2013 Hallituksen esitys eduskunnalle syyteneuvottelua koskevaksi lainsäädännöksi ja syyttämättä jättämistä koskevien säännösten uudistamiseksi (Ruotsiksi RP 58/2013)

PeVL 7/2014 Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä eduskunnalle syyteneuvottelua koskevaksi lainsäädännöksi ja syyttämättä jättämistä koskevien säännösten uudistamiseksi

Hyvää asianajajatapaa koskevat ohjeet. 15.1.2009, muutettu 8.6.2012

Syyttäjänlaitoksen toiminta- ja taloussuunnitelma 2014–2017 1.11.2012

Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma 22.6.2011

Valtioneuvoston periaatepäätös, tehostettu harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjunnan toimintaohjelma vuosille 2012–2015, 19.1.2012

Eduskunnan oikeusasiamiehen lausunto mietinnöstä Syyteneuvottelu ja syyttämättä jättäminen 18.6.2012

Keskusrikospoliisin lausunto syyteneuvottelua ja syyttämättä jättämistä koskevasta työryhmämietinnöstä 13.6.2012

Verohallinnon lausunto mietinnöstä Syyteneuvottelu ja syyttämättä jättäminen 8.6.2012

Viro

Viron ylimmän syyttäjäviranomaisen vuosikertomus vuodelta 2012 – Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2012. aastal,

www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/riigi_peaprokurori_ettekanne_pohiseaduskomisjonile_2013_0.pdf (noudettu 28.4.2014)

Oikeuskäytäntö

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Babar Ahmad ym. v. Yhdistynyt kuningaskunta (päätös 6.7.2010)

Lazarenko v. Ukraina (tuomio 28.10.2010)

Murray v. Yhdistynyt kuningaskunta (tuomio 8.2.1996)

Pischalnikov v. Venäjä (tuomio 24.9.2009)

Salduz v. Turkki (tuomio 27.11.2008)

Suomi

KKO 1998:162

KKO 2012:9

KKO 2012:32

KKO 2012:45

KKO 2012:98

KKO 2013:25

Yhdysvallat

North Carolina v. Alford – 400 U.S. 25 (1970)

Brady v. United States – 397 U.S. 742 (1970)

Bordenkircher v. Hayes – 434 U.S. 357 (1978)

Missouri v. Frye – 566 U.S. ____ (2012)

Lafler v. Cooper – 566 U.S. ____ (2012)

Englanti

R v. P and Blackburn [2008] 2 Cr App R(S) 16

Muut (hakuteokset, uutiset, haastattelut ym.)

Black's Law Dictionary (9. painos, 2009)

Kihlakunnansyyttäjien Tea Kangasniemi, Matleena Laakso ja Malla Sunell haastattelu.

Helsingin syyttäjänvirasto, 6.11.2013

Lainsäädäntöneuvos Jaakko Raution haastattelu. Oikeusministeriö 14.3.2014

Helsingin Sanomat 23.10.2013, Ruotsin "syytön sarjamurhaaja" uuteen mielentilatutkimukseen, [http://www.hs.fi/ulkomaat/Ruotsin+syyt](http://www.hs.fi/ulkomaat/Ruotsin+syyt%C3%B6n+sarjamurhaaja+uuteen+mielentilatutkimukseen/a1382493787411)[%C3%B6n+sarjamurhaaja+uuteen+mielentilatutkimukseen/a1382493787411](http://www.hs.fi/ulkomaat/Ruotsin+syyt%C3%B6n+sarjamurhaaja+uuteen+mielentilatutkimukseen/a1382493787411)

(noudettu 29.10.2013)

Alaska Dispatch 13.8.2013, Will Alaska's plea bargain plan serve justice, or cause it to grind to a halt? <http://www.alaskadispatch.com/article/20130813/will-alaskas-plea-bargain-plan-serve-justice-or-cause-it-grind-halt> (noudettu 5.5.2014)Alaska Daily News 23.7.2013, State puts an end to sentencing deals in serious crimes, <http://www.adn.com/2013/07/23/2987774/law-department-puts-an-end-to.html>

(noudettu 5.5.2014)

Eduskunnan oikeusasiamiehen tiedote 27.12.2012

<http://www.oikeusasiamies.fi/Resource.phx/pubman/templates/2.htx?id=932>

(noudettu 2.5.2014)

American Civil Liberties Union, blogikirjoitus 1.5.2012 ”’Tough on Crime’ No longer the American Mantra?”

<https://www.aclu.org/blog/criminal-law-reform/tough-crime-no-longer-american-mantra>

(noudettu 2.5.2014)

Valtioneuvoston hankerekisteri: Syyteneuvottelun käyttöönoton selvittäminen ja syyttämättäjättämisjärjestelmän kehittäminen

http://www.hare.vn.fi/mHankePerusSelaus.asp?h_iID=17861&tVNo=1&sTyp=Selaus

(Noudettu 8.10.2013)

Jyrki Virolaisen blogi, Esitutinnan johtaminen puhuttaa jälleen. Paikallissyöttäjät valmiita tutkinnanjohtajiksi, 26.2.2012

<http://jyrkivirolainen.blogspot.fi/2012/02/548-esitutinnan-johtaminen-puhuttaa.html>

(noudettu 8.10.2013)

LYHENTEET

ABA	American Bar Association
CJS	Criminal Justice Standards
CCP	Code for Crown Prosecutors
CPS	Crown Prosecution Service
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
ETL	Uusi esitutkintalaki 22.7.2011/805 (voimassa 1.1.2014 alkaen)
KP-sopimus	Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus
KrMS	Kriminaalmenetluse seadustik 12.2.2003 Viron tasavallan rikosprosessilaki
OK	Oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4
OM	Oikeusministeriö
PL	Suomen perustuslaki 11.6.1999/731
RL	Rikoslaki 19.12.1889/39
ROL	Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689
SCOTUS	Supreme Court of the United States – Yhdysvaltain korkein oikeus
SM	Sisäasiainministeriö
SOU	Statens offentliga utredningar
SPL	Straffeprosessloven 22.5.1981 nro. 21 Norjan kuningaskunnan rikosprosessilaki
StPO	Strafprozeßordnung 7.4.1987 Saksan liittotasavallan rikosprosessilaki
VETL	Vanha esitutkintalaki 30.4.1987/449 (voimassa 31.12.2013 asti)

1 JOHDANTO

1.1. Plea bargain -menettely – syyteneuvottelu

Plea bargain -menettely tarkoittaa syyttäjän ja rikosasian vastaajan välillä käytävää neuvottelua, jossa voidaan sopia syytteen sisällöstä. Pääperiaatteena on, että vastaajalle annetaan mahdollisuus tunnustaa tekonsa, minkä vastineeksi hänelle tarjotaan rangaitushuojennusta. Syyttäjä ja oikeuslaitos hyötyvät tunnustuksesta siten, että varsinaista oikeudenkäyntiä ei tarvitse järjestää. Nykyaikainen plea bargain -käytäntö on saanut alkunsa Yhdysvalloista. Suomalaisille asia lienee tuttu lähinnä television moninaisista rikosdraamoista. Menettely on yleisesti käytössä Yhdysvaltojen lisäksi Englannissa.¹ Lisäksi useissa Manner-Euroopan maissa on otettu käyttöön vastaavanlaisia syytteen sisällöstä sopimiseen käytettäviä menettelyjä.

Blacks Law Dictionary määrittelee termin ”plea bargain” seuraavasti:

”A negotiated agreement between a prosecutor and a criminal defendant where by the defendant pleads guilty to a lesser offense or to one of multiple charges in exchange for some concession by the prosecutor, usu. a more lenient sentence or a dismissal of the other charges.”²

Plea bargain -termille on vuosien saatossa haarukoitu suomenkielistä vastinetta. Suomalaiseen keskusteluun on ehdotettu esimerkiksi ilmaisuja syytteestä sopiminen, syytetintä ja syyteneuvottelu. Kuten jo tämän tutkielman nimi kertoo näistä termeistä syyteneuvottelu näyttäisi kuitenkin parhaiten vakiinnuttaneen asemansa aihetta koskevissa virallisjulkaisuissa sekä oikeustieteellisessä kirjallisuudessa,³ joten myös tässä tutkimuksessa käytetään pääsääntöisesti syyteneuvottelu-ilmaisua viitatessa plea bargain -menettelyihin.

Tällä hetkellä suomalainen rikosprosessi ei sisällä mahdollisuutta syyteneuvotteluun. Keskeisenä katalyyttinä syyteneuvottelusta käytävälle keskustelulle on se seikka, että

1 Esim. Yhdysvalloissa vuonna 2011 liittovaltion piirioikeuksissa käsitellyistä jutuista n. 89 % päättyi vastaajan antamaan tunnustukseen. Ks. United States District Courts Caseload Statistics 2011

2 Black's Law Dictionary s. 1270

3 Ks. mm. HE 58/2013, OMML 26/2012 ja OMML 58/2012 sekä Linna 2010.

Suomessa on kiinnitetty runsaasti huomiota oikeudenkäyntien viivästymiseen. Suomi on lisäksi saanut useita langettavia tuomioita Euroopan ihmisoikeustuomioistuimesta nimenomaan oikeudenkäyntien viivästymisen takia.⁴ Rikosasioiden osalta erityisesti monimutkaiset talousrikokset ovat olleet ongelman keskiössä, sillä tällaisissa vaikeasti selvitettävissä jutuissa jo pelkästään esitutkintavaihe on voinut kestää useita vuosia.⁵ Rikosasioiden käsittelyn vauhdittamiseen on yhtenä keinona esitetty juuri syyteneuvottelua. Tällä hetkellä tilanne onkin se, että *Hallituksen esitys syyteneuvottelua koskevaksi lainsäädännöksi ja syyttämättä jättämistä koskevien säännösten uudistamiseksi* (HE 58/2013) on eduskuntakäsittelyssä. On siis vielä tätä kirjoittaessa epävarmaa, tuleeko syyteneuvottelusta osa suomalaista rikosprosessia.

Erityisesti Yhdysvalloissa plea bargain -menettely on herättänyt voimakkaita puheen- vuoroja niin puolesta kuin vastaan. Tunnettu yhdysvaltalainen lakimies, Yhdysvaltojen korkeimman oikeuden tuomarina toiminut William Rehnquist lausui vuonna 1973 pitämässään puheessa alleviivaavasti:

”It should be recognized at the outset that the process of plea bargaining is not one which any student of the subject regards as an ornament to our system of justice.”⁶

Vaikka syyteneuvottelu ei olisikaan varsinaiseksi kaunistukseksi rikosprosessille, niin kyse on silti useissa maissa hyvin merkittävän roolin saaneesta menettelystä. Tämä tutkielma pyrkii osaltaan arvioimaan millaisia muutoksia syyteneuvottelu toisi suomalaiseen rikosprosessiin.

1.2. Keskustelu Suomessa

1.2.1 Aluksi

Plea bargain -menettelyyn on kohdistunut Suomessa varautunutta kiinnostuneisuutta jo varsin pitkän aikaa. Kesäkuuhun 2014 mennessä aiheesta on julkaistu suomeksi muutamia tutkielmia ja oikeustieteellisiä artikkeleita. Aihepiiriä on käsitelty viranomaisten ar-

4 Kuvaavaa on, että vuoden 2009 toukokuuhun mennessä Euroopan ihmisoikeustuomioistuin oli antanut yhteensä 18 tuomiota, joissa on todettu Suomen rikkoneen EIS 6(1) artiklan mukaista joutuisuusvaatimusta. Ks. tarkemmin Kastula 2009 s. 4.

5 Keskustelusta enemmän ks. mm. OMML 87/2010 s. 14–15.

6 Ks. lainauksesta tarkemmin Larkin 2014 s. 1066.

vioinneissa ensi kerran jo yli 10 vuotta sitten. Jaksoissa 1.2.2 ja 1.2.3 käydään lyhyesti kronologisesti läpi keskeisimmät suomalaiset virallislähteet ja kannanotot, joissa on käsitelty syyteneuvottelua sekä sen mahdollista käyttöönottoa Suomessa.

1.2.2 2000-luvun alku – syyteneuvottelun arviointia

Asenneilmapiiri syyteneuvottelua kohtaan oli varsinkin keskustelun alkuvaiheissa jokseenkin kriittistä. Tästä toimii kuvaavana esimerkkinä vuonna 2001 laadittu valtakunnansyyttäväviraston työryhmämietintö *Syyttäjän toimenkuvan kehittäminen* (VSVK 2001:1). Mietinnössä on arvioitu syyteneuvottelua ja päädytty siihen tulokseen, että angloamerikkalainen plea bargain -menettely on ristiriidassa kotimaisten rikosprosessuaalisten periaatteiden ja asianomistajan syyteoikeuden kanssa. Samaten mietinnössä on huomioitu syyteneuvottelun ongelmallisuus suhteessa legaliteettiperiaatteeseen ja virallisperiaatteeseen. Johtopäätöksenä työryhmä on lausunut, että ”anglo-amerikkalaisen mallin mukaisen sopimismenettelyn käyttöön ottaminen Suomessa ei näytä realistiselta eikä toivottavaltakaan”.⁷

Huomionarvoista on, että mietinnön laatinut työryhmä on kuitenkin ottanut kantaa sen puolesta, että tunnustuksen merkitystä tulisi rikosasioissa korostaa antamalla sille enemmän merkitystä rangaistuksen lieventämisperusteena. Lisäksi mietinnössä on puollettu sitä, että myös muun kuin oman rikoksen selvittämisen tulisi antaa vastaajalle rangaistushuojennus (ns. kruununtodistajajärjestelmä).⁸

Sekä kruununtodistajajärjestelmää että tunnustamisen vastineeksi annettavaa rangaistuslievennystä on arvioitu myös rikosoikeuden yleisten oppien uudistusta koskevassa hallituksen esityksessä (HE 44/2002). Esitöissä on katsottu, että rikoslain (39/1889) 6 luvun 6 §:n mukainen rangaistuslievennys omien rikosten selvittämisen edistämisestä nojaa ensinnäkin tarkoituksenmukaisuussyihin ja toisekseen myös eettisiin syihin. Tarkoituksenmukaisuussyyt voidaan ymmärtää siten, että tunnustuksen hyötynä on nähty jo tuolloin esitutinnan sekä syyteharkinnan nopeuttaminen. Eettisillä syillä taas viitataan lähinnä siihen, että omien rikosten tunnustaminen osoittaa henkilön ainakin jollakin tasol-

⁷ VSVK 2001:1 s. 28–32

⁸ VSVK 2001:1 s. 32

la katuvaan tekojaan. Kruununtodistajajärjestelmä puolestaan on esityksessä tyrmätty varsin suorasanaisesti.⁹

Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitea on vuonna 2003 julkaistussa mietinnössään (OMKM 2003:3) arvioinut syyteneuvottelun käyttöönoton vaikutuksia tuoden kiteytysti argumentteja menettelyn puolesta ja vastaan. Loppupäätelmänään komitea suhtautui kielteisesti syyteneuvottelun käyttöönottoon. Keskeisinä perusteluina tälle näkemykselle on mainittu neuvottelumenettelyn sopimattomuus suomalaiseen rikosprosessiin sekä arvolähtökohdiltaan että käytännössä. Kehittämiskomitea on ollut jokseenkin samoilla linjoilla kuin valtakunnansyyttäjävirston työryhmä aiemmin ja painottanut sitä, että tunnustukselle tulisi vastedeskin antaa painoa rangaistusta lieventävänä seikkana. Kruununtodistajajärjestelmään ei komitea ottanut kantaa.¹⁰

1.2.3. Käyty keskustelu ja lainsäädäntöhankkeen käynnistyminen

Voitaneen sanoa, että useiden kriittisten näkemysten jälkeen syyteneuvottelusta käytävä debatti hiljentyi muutamaksi vuodeksi. Virallisella tasolla keskustelu pyörähti uudestaan käyntiin vuonna 2009, kun silloinen valtakunnansyyttäjä Matti Kuusimäki antoi eduskunnan perustuslakivaliokunnalle oikeudenkäyntien viivästymistä koskevan selvityksen. Valtakunnansyyttäjä esitti, että myös Suomessa olisi tarpeen harkita jonkinlaisen syyteneuvottelujärjestelmän käyttöönottoa.¹¹ Tämä esitys konkretisoitui tammikuussa 2010, kun oikeusministeriön lainvalmisteluosasto julkaisi arviomuistion *Resursseja säästävä menettely, jossa rikoksen varhainen tunnustaminen voisi läpinäkyvässä menettelyssä johtaa rikoksesta muutoin seuraavaa rangaistusta lievempään rangaistukseen* (OM 20/41/2009). Tässä muistiossa on käyty läpi ulkomailla käytössä olevia syyteneuvottelumalleja, keskeistä käsitteistöä sekä syyteneuvottelujärjestelmän hyötyjä ja haittoja. OM lähetti muistion lausuntokierrokselle, jossa siitä pyydettiin näkemyksiä yhteensä 31 taholta,¹² joista valtaosa vastauksen antoi. Näiden kannanottojen perusteella koostettiin lausuntotiivistelmä (OM 47/2010), jossa käydään läpi lausunnon antaneiden tahojen näkemyksiä syyteneuvottelusta. Lausunnonantajat suhtautuivat syyteneuvotteluun pääosin kielteisesti. Tästä poikkesivat Valtakunnansyyttäjänvirasto, Pirkanmaan käräjä-

⁹ HE 44/2002 s. 182 ja 199

¹⁰ OMKM 2003:3 s. 297–299

¹¹ OM 20/41/2009 s. 7

¹² Lausuntoa pyydettiin mm. ylimmiltä laillisuusvalvojilta sekä eri tuomioistuimilta ja poliisilaitoksilta.

oikeus, Suomen asianajajaliitto sekä professorit Dan Frände ja Matti Tolvanen, jotka suhtautuivat menettelyyn myönteisesti.¹³

Vaikka ilmapiiri syyteneuvottelua kohtaan oli edelleen varsin penseä, niin merkittävän sysäyksen kohti suomalaista syyteneuvottelujärjestelmää antoi OM:n ja SM:n asettaman työryhmän mietintö *Oikeudenkäynnin pitkittymisen estäminen* (OMML 87/2010). Työryhmän perustamisen taustalla on ollut eduskunnan esittämä vaatimus siitä, että hallituksen tuli laatia kokonaissuunnitelma esitutinnan, syyteharkinnan ja oikeudenkäyntien joutuisuuden parantamiseksi.¹⁴ Mietinnössä on esitetty 19 erilaista toimenpidettä rikosprosessin nopeuttamiseksi. Syyteneuvottelun osalta on ehdotettu, että oikeusministeriön tulee asettaa erillinen työryhmä selvittämään mahdollisuudet esitutinnan rajaamisoikeuden laajentamiseen ja syytteestä sopimiseen.¹⁵

Myös valtioneuvoston periaatepäätöksessä hallituksen toimintaohjelmaksi harmaan talouden ja talousrikollisuuden vähentämiseksi vuosille 2012–2015 on esitetty tavoite lyhentää talousrikosten käsittelyaikoja ja nopeuttaa laajojen rikosasioiden käsittelyä, sekä selvittää syyteneuvottelun käyttöönoton mahdollisuus.¹⁶

Syyteneuvottelua koskeva lainsäädäntöhanke käynnistyi 10.10.2011, kun OM asetti työryhmän selvittämään asiaa. Valtioneuvoston hankerekisterissä¹⁷ työryhmän pohjustukseksi mainitaan vielä kaksi seikkaa: Jyrki Kataisen hallitusohjelman lausuma ”syyteneuvottelujärjestelmän käyttöönoton mahdollisuudet arvioidaan”¹⁸ sekä valtakunnansyyttäjä Matti Nissisen oikeusministeriön lainvalmisteluosastolle tekemä esitys siitä, että asiassa ryhdyttäisiin lainvalmistelutoimiin (21.6.2011, Dnro 47/61/11).

Työryhmän selvitystyön tuloksena julkaistiin mietintö *Syyteneuvottelu ja syyttämättä jättäminen* (OMML 26/2012). Mietinnössä on pyritty kuvaamaan sellaiset syyteneuvottelua koskevat säädökset, jotka asettuisivat joustavasti nykyisen rikosprosessin lainsäädäntöön ja käytäntöihin. Tämän mietinnön perusteella OM:n lainvalmisteluosasto pyysi

13 OM 47/2010 s. 11

14 EK 5/2010

15 OMML 87/2010 s. 33–35

16 Valtioneuvoston periaatepäätös hallituksen toimintaohjelmaksi harmaan talouden ja talousrikollisuuden vähentämiseksi vuosina 2012–2015, 19.1.2012 s. 8

17 Työryhmän sivu valtioneuvoston hankerekisterissä: http://www.hare.vn.fi/mHankePerusSelaus.asp?h_iID=17861&tVNo=1&sTyp=Selaus

18 Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma 22.6.2011 s. 26

lausuntoa 35 viranomaiselta, organisaatiolta ja asiantuntijalta; lisäksi korkeimmalle oikeudelle varattiin mahdollisuus antaa lausunto. Lausuntoja annettiin yhteensä 29 kappaletta. Tällä kertaa noin puolet lausunnonantajista suhtautui myönteisesti työryhmän ehdottomaan syyteneuvottelumalliin, hieman alle puolet negatiivisesti ja loput taas neutraalisti.¹⁹

Mietinnön ja siitä annettujen lausuntojen pohjalta on laadittu *Hallituksen esitys eduskunnalle syyteneuvottelua koskevaksi lainsäädännöksi ja syyttämättä jättämistä koskevien säännösten uudistamiseksi* (HE 58/2013). Esitys lähetettiin valiokuntakäsittelyyn juuri ennen kevään 2013 istuntokauden loppumista. Perustuslakivaliokunta antoi lakiesityksestä lausunnon maaliskuussa 2014. Kesäkuussa 2014 tilanne on se, että hallituksen esitys on vielä lakivaliokunnan käsiteltävänä.

1.3 Tutkimuksen metodit ja tavoitteet

1.3.1 Metodin valinnasta

Tämän tutkimuksen pohja rakentuu pääosin oikeusvertailun varaan. Koska syyteneuvottelu ei ole vielä osa Suomen oikeusjärjestystä, on käytännössä välttämätöntä selvittää menettelyn juuria. Oikeusvertailevassa osuudessa käydään läpi Yhdysvaltojen, Englannin, Saksan ja Viron syyteneuvottelujärjestelmät pääpiirteissään. Myös muiden Pohjoismaiden tilannetta on kartoitettu.²⁰ Oikeusvertailun metodina on ns. funktionaalinen vertailu. Kyseisessä tutkimustavassa pyritään selvittämään se, miten sama oikeudellinen ongelma ratkaistaan eri maiden oikeusjärjestyksissä. Funktionaalinen oikeusvertailu rakentuu periaatteelle, jossa verrattavat instituutiot ja säännökset ovat tosiasiallisesti analogisia.²¹ Syyteneuvottelun kuva vaihtelee maittain hyvin paljon, mutta lopulta koko menettelyn ajatus kiteytyy vastaajan luopumiseen tietyistä prosessuaalisista oikeuksistaan vastineeksi rangaistushuojennuksesta. Maakohtaisen oikeusvertailun avulla pyritään kuvaamaan myös sitä, että syyteneuvottelun päämäärät ovat usein hyvin samankaltaiset, mutta menettelyerot voivat olla varsin merkittäviä. Samalla käy ilmi myös se, kuinka erilaisiin oikeusjärjestelmiin syyteneuvottelu onkaan raivannut tiensä.

¹⁹ OMML 58/2012 s. 9–10

²⁰ Mainittakoon, että ruotsalaisessa keskustelussa syyteneuvotteluun on viitattu yleensä englanninkielisellä termillä *plea bargain*. Suomessa syyteneuvottelua koskevien esitöiden ruotsinkielisessä versiossa on päädytty käyttämään termiä *åtalssuppgörelse*. Ks. RP 58/2013.

²¹ Husa 2013 s. 146–147

Muutoinkin valittua metodia puoltanee se, että Suomeen ehdotettu syyteneuvottelujärjestelmä on lopulta oikeudellinen siirrännäinen (*legal transplant*). Tästä Husa on osuvasti kuvannut, että ”oikeudellisia instituutioita ja ajattelumalleja voidaan kyllä siirtää säädännäisen oikeuden keinoin helposti maasta toiseen, mutta oikeudellis-poliittis-sosiaalisen miljööön siirtäminen on mahdotonta”.²² Onkin tutkimusasetelman kannalta tarpeen luoda yleiskuva niistä oikeusjärjestelmistä, joista plea bargain -menettely on saanut alkunsa, sekä myös sellaisista maista, joihin menettely on siirrännäisenä tullut. Näin on mahdollista hahmottaa laajempaakin perspektiiviä tarkasteltaessa hallituksen esitystä syyteneuvottelusta.

Oikeusvertailevan osuuden jälkeen tutkimuksen kohteena on hallituksen esitys syyteneuvottelua koskevaksi lainsäädännöksi (HE 58/2013). Lakiehdotuksen esittelyn ja arvioinnin jälkeen huomio kohdentuu voimassa oleviin vastaajan oikeuksiin rikosprosessissa. Perusteena tälle on se, että nimenomaan vastaaja on koko syyteneuvottelumenettelyn keskiössä. On lopulta täysin vastaajan lausumista kiinni, voidaanko menettelyä soveltaa vai ei. Syyteneuvottelun käyttöönotto olisi vaikutuksiltaan merkittävä uudistus niin periaatetasolla kuin käytännössä. Tältä osin tutkimuksen metodia leimaa soveltuvien osin niin oikeuspoliittinen metodi kuin oikeusdogmatiikka eli lainoppi. Oikeuspoliittisella tutkimuksella pyritään vaikuttamaan oikeuspoliittiseen päätöksentekoon, lainvalmisteluun, suunnitteluun, linjausten muotoiluun ja käytäntöihin.²³ Esimerkiksi lainsäädännön vaikutusten arviointi on oikeuspoliittista tutkimusta.²⁴ Oikeusdogmatiikka taas selvittää voimassa olevan lainsäädännön vaikutusta tutkimusongelmaan.²⁵

1.3.2 Tutkimuksen tavoitteet

Tässä tutkimuksessa pyritään kuvaamaan eri maissa käytössä olevia syyteneuvottelujärjestelmiä keskeisine ja kiinnostavine piirteineen sekä esittelemään Suomeen ehdotettua syyteneuvottelumallia. Syyteneuvottelua käsittelevässä suomalaisessa tutkimuksessa on jo aiemminkin käsitelty aihepiiriä sekä oikeusvertailun näkökulmasta että suhteessa suomalaiseseen rikosprosessiin ja oikeusperiaatteisiin. Erityisesti prosessiperiaatteita on arvioitu varsin laajasti.²⁶ Niinpä tämä pro gradu -tutkielma pyrkii esittämään sen, miten

²² Husa 2013 s. 131

²³ Ervasti 2007 s. 382

²⁴ Husa 2008 s. 19 alav. 20

²⁵ Husa 2008 s. 20

²⁶ Useammassa opinnäytetyössä on kartoitettu syyteneuvottelun ja yleisten prosessioikeudellisten

syyteneuvottelu suomessa hallituksen esityksen pohjalta toteutettaisiin. Tämän perusteella pyritään arvioimaan mm. sitä, millä tavoin syyteneuvottelussa tulee ottaa huomioon itsekriminointisuoja sekä vastaajan oikeus avustajaan esitutkinnassa. Erityinen merkityksensä tämän kysymyksen arvioinnissa on myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännöllä. Lisäksi tutkimuksessa tuodaan esiin ulkomailla syyteneuvottelussa havaittuja ongelmia sekä näkemyksiä siitä, miten nämä mahdolliset ongelmat Suomessa vältettäisiin, jos hallituksen esitys nykymuodossaan etenee laiksi asti. Selvitystyössä on haastateltu myös lainvalmistelusta vastannutta lainsäädäntöneuvos Jaakko Rautiota sekä kolmea Helsingin syyttäjänviraston kihlakunnansyyttäjää.

Keskeiset tutkimuskysymykset voidaan tiivistää seuraavasti: Miten Suomeen ehdotettu syyteneuvottelujärjestelmä peilaantuu ulkomaisiin vastineisiinsa, ja millaiseksi vastaajan asema muodostuisi syyteneuvottelussa erityisesti itsekriminointisuojan kannalta? Kannustaako vai pakottaako syyteneuvottelu vastaajan tunnustamaan?

2 SYYTENEUVOTTELUN YLEISPIIRTEET JA OIKEUSVERTAILU

2.1 Plea bargain -menettelyn keskeiset piirteet

Johdannossa on esitetty pääpiirteissään yleiskuva plea bargain -menettelystä. On kuitenkin kokonaisuuden kannalta tarpeen käsitellä menettelyn keskeisiä elementtejä myös hieman tarkemmin. Vaikka plea bargain -menettelystä on useita varsin erilaisia sovellutuksia, voimme silti kaikista näistä toteutustavoista poimia samat keskeiset elementit ja toimintamuodot syytteen sisällöstä sopimiseksi.

Plea bargain -menettely kiteytyy oikeuslaitoksen edustajan (useimmiten syyttäjän) ja vastaajan²⁷ väliseen neuvotteluun. Näiden keskustelujen kohteena on se, millä ehdoilla vastaaja suostuu hyväksymään rikosoikeudellisen vastuun teoistaan so. faktisesti ilmoittamaan syyllisyytensä tiettyyn tekoon. Syyllisyyskysymys ratkaistaan siis neuvotteluisa, jolloin tuomioistuimen rooliksi jää lähinnä neuvottelutuloksen vahvistaminen.

periaatteiden suhdetta. Ks. esim. Oikarainen 2008

27 Tässä tutkimuksessa termillä vastaaja viitataan sekä epäiltyyn että syytettyyn. Vakiintuneesti on katsottu, että vastaaja tarkoittaa syytettyä, joka on vastannut häneen kohdistettuun syytteeeseen. Asian käsittelyn kannalta termiä vastaaja käytetään tässä tutkimuksessa kuvaamaan myös epäiltyä. Ks. määrittelystä tarkemmin Virolainen – Pölönen 2004 s. 258–259

Vastaajan kannalta kyse on siitä, että hän tunnustaa tai ainakin suostuu tarjottuun rangaistushuojennukseen sekä samalla luopuu ainakin osasta prosessuaalisia oikeuksiaan (esim. itsekriminointisuoja, oikeudesta täysimittaiseen oikeudenkäyntiin ja todistajien ristikuulustelusta). Yhteiskunta antaa vastaajalle tästä hyvästä rangaistushuojennuksen, kun taas oikeuslaitos säästää aikaa ja resursseja vastaajan reagoinnin ansiosta.

Plea bargain -menettely sisältää siis vähintään seuraavat elementit: vastaajan tunnustus/suostumus menettelyyn, neuvottelu osapuolten kesken ja rikosvastuun huojennus.²⁸

2.1.1 ”Plea” – vastaajan muodollinen vastaus syytteeseen

Koska plea bargain on menettelynä peräisin common law -oikeuskulttuurin piiristä, on syytä käydä läpi aiheen kannalta olennaista terminologiaa. Keskeiset menettelyä koskevat termit ovat paljolti samat sekä Englannissa että Yhdysvalloissa.

Plea tarkoittaa terminä rikosasian vastaajan muodollista vastausta syytteeseen.²⁹ Yhdysvalloissa vastaajalla on pääsääntöisesti neljä eri vaihtoehtoa siitä, miten hän vastaa syytteeseen: *Plea of not guilty* (syytön), *plea of guilty* (syyllinen), *nolo contendere* ja *Alford plea*.³⁰ Vastaavasti Englannissa vastaajalla on vaihtoehtoina vain *plea of guilty* (syyllinen) tai *not guilty* (syytön).³¹

Nolo contendere -vastauksen (ns. *plea of no contest*) sisältönä on se, että vastaaja ei tunnusta syyllisyyttään, mutta hyväksyy silti syytteen sisällön.³² Keskeinen ero syyllisyyden tunnustamiseen on se, että *nolo* ei pääsääntöisesti voida käyttää todistelutarkoituksessa vastaajaa kohtaan missään muussa oikeudenkäynnissä (esim. tapausta koskevassa erillisessä vahingonkorvauskanteessa).³³ Lisäksi tuomioistuimen tulee myös arvioida, julkisen edun ja osapuolten kantojen valossa, suostuuko se hyväksymään *nolo contendere*

28 Ks. Linna 2010 s. 201

29 Black's Law Dictionary s. 1268

30 Federal Rules of Criminal Procedure, Rule 11 (a) ja (b) sekä lisäksi Black's Law Dictionary s. 1268

31 Ashworth 2005 s. 265

32 Mielenkiintoisena huomiona voidaan tehdä se, että *nolo contendere* -vastaus muistuttaa suomalaista kanteen myöntämistä siviiliprosessissa. Ks. kanteen myöntämisestä esim. Lappalainen 2012a s. 517–519

33 Federal Rules of Evidence, Rule 410 (a)

re -vastauksen.³⁴ Erityinen vastausmuotonsa on myös Alford plea, joka pohjautuu Yhdysvaltojen korkeimmassa oikeudessa käsiteltyyn tapaukseen *North Carolina v. Alford*.³⁵ Alford plea eroaa nolo contendere -vastauksesta lähinnä siten, että Alford plea:ssa vastaaja nimenomaisesti kiistää syyllisyytensä, mutta suostuu silti rangaistukseen. Nämä kaksi varsin erikoista vastausmuotoa ovat sallittuja useimmissa Yhdysvaltojen osavaltioissa. Lisäksi nolo contendere on lähtökohtaisesti sallittu myös Yhdysvaltojen liittovaltion tuomioistuimissa.³⁶ Oikeuskirjallisuudessa on arvioitu, että nolo contendere ja Alford plea ovat suosittuja osavaltioiden tuomioistuimissa. USA:n liittovaltion tuomioistuimissa nolo contendere -vastausta taas käytetään varsin harvoin.³⁷

2.1.2 Rangaistushuojennuksen eri muodot

Plea bargain -menettelyn ytimessä on lopulta aina vastaajan ja syyttäjän välinen neuvottelu. Ajatuksena on rikosvastuun toteuttaminen siten, että vastaaja tunnustaisi, minkä vastineeksi hän saisi rangaistushuojennuksen. Common law -maissa on eritelty ainakin seuraavat kolme eri tapaa tämän huojennuksen toteuttamiseen:

Charge bargain -menettelyssä syyttäjä rajaa syytteen koskemaan vain osaa teoista, jos vastaaja tunnustaa tietyn syytteen oikeaksi. Tästä menettelymuodosta käytetään myös nimitystä *count bargain*. Myös menettely, jossa vastaaja suostuu tunnustamaan lievemman tekemuodon vastineeksi siitä, että syyttäjä jättää syyttämättä vakavammasta tekemuodosta, luetaan charge bargain -menettelyn piiriin.³⁸

Fact bargain -menettelyssä vastaaja tunnustaa tiettyihin tosiseikkoihin perustuvan syytteen, jolloin syyttäjä rajaa syytteen tätä vastaavasti. Tällöin neuvottelu kohdistuu joko oikeustositseikkoihin tai todistustositseikkoihin, joilla syytettä tuetaan. Muutettaessa tosiseikkoja muuttuu faktisesti myös syytteen sisältö.³⁹

34 Bibas 2003 s. 13

35 Ko. tapauksesta tarkemmin ks. jakso 2.3.1.3

36 Nolo contendere on sallittu yhteensä 38:ssä osavaltiossa, Alford plea taas 47:ssä osavaltiossa. Ks. Bibas 2003 alaviitteet 32 ja 35.

37 Ks. arvioista tarkemmin Bibas 2003 s. 19–21. Osasyynä tähän saattaa lisäksi olla se, että nolo contendere -vastauksen antamiseen tarvitaan tuomioistuimen lupa.

38 Black's Law Dictionary s. 1270 sekä Ashworth 2005 s. 269

39 Ashworth 2005 s. 274

Varsinainen *plea bargain* (ns. *sentence bargain*) kuvaa menettelyä, jossa vastaajalle langetettavaa rangaistusta lievennetään vastineeksi tunnustuksesta.⁴⁰ Keskeisenä erona kahteen edeltävään rangaistushuojennustapaan on se, että varsinaisessa *plea bargain* -menettelyssä ei rajata syytettä, vaan rikosvastuun huojennus aktualisoituu lievempänä rangaistuksena. Esim. Englannissa rangaistuslievennyksestä on säädetty suoraan laissa.⁴¹

Linna on hahmotellut tämän erittelyn rinnalle myös Suomeen osuvammin istuvan jaotetun, jossa syyteneuvottelussa aktualisoitua rikosvastuun huojennus voidaan jakaa kahteen pääasialliseen keinoon: vastuun rajaamiseen ja lieventämiseen. Rajaaminen tarkoittaa jonkin teon rajaamista rikosoikeudellisen vastuun ulkopuolelle ja lieventäminen taas sitä, että teosta seuraa rikosoikeudellinen vastuu, mutta normaalirangaistusta lievempänä. Rikosvastuun huojennus voi kohdistua esitutkintaan, syyttämiseen ja tuomioon. Tämän perusteella voidaan eritellä seuraavat mahdollisuudet huojennuksen toteuttamiseen:⁴²

- 1) Esitutkinnassa rajataan pois osa teoista.
- 2) Syyttäjä rajaa pois osan teoista tai esittää tuomioistuimelle normaalia lievemmän rangaistusvaatimuksen.
- 3) Tuomioistuin jättää tuomitsematta osasta tekoja tai mittaa syyttäjän pyynnön perusteella tai suoraan lain nojalla rangaistuksen normaalia lievemmäksi tai lievemmällä asteikolla.

2.2 Plea bargain -menettelyn historiaa

Syyteneuvottelun juurien sekä ensiesiintymisen jäljittäminen oikeushistoriasta on osoittautunut varsin haasteelliseksi oikeushistorian tutkijoille. Ongelman ytimenä on pitkälti se, että tuomioistuinlaitoksilla ei ole juurikaan kattavia asiakirjakokoelmia satojen vuosien takaisista rikosprosesseista. Oman lisänsä ongelmaan tuo se, että vaikka syyteneuvottelua olisikin sovellettu jossain historian vaiheessa, ei menettelyn käytöstä välttämättä ole näyttöä asiakirjojen perusteella.⁴³ Oikeuskirjallisuudessa on esitetty, että varhaisin

⁴⁰ Black's Law Dictionary s. 1270

⁴¹ Ashworth 2005 s. 275

⁴² Linna 2012 s. 118–121

⁴³ Friedman 1979 s. 247 ja Alschuler 1979 s. 5

näyttö plea bargain -menettelyn käytöstä löytyy ilmeisesti 1500-luvun Englannista: Ainakin yhdessä rikostuomioistuimessa vastaajat ovat vastineena tunnustuksesta saaneet joko lievemmän syytteen tai välttyneet kuolemantuomiolta erityisen *benefit of clergy* -armahduksen avulla. Kuitenkin lopulta on hyväksyttävä se, että täysin kiistatonta tietoa plea bargain -menettelyn varsinaisesta ensiesiintymisestä ei ole.⁴⁴

Yhdysvaltalaisessa tutkimuksessa on ymmärrettävästi osoitettu erityistä kiinnostusta plea bargain -menettelyn yleistymisen alkamiseen ja siihen, mitkä seikat ovat lopulta johtaneet nykytilanteeseen, jossa syyteneuvottelu hallitsee paikallista rikosprosessia. Syyteneuvottelun juuret yhdysvaltalaisissa tuomioistuimissa ulottuvat vähintäänkin 1700- ja 1800-luvun taitteeseen. Yhdysvaltalaisessa kirjallisuudessa on päädytty siihen tulokseen, että syytteestä sopiminen paikallisissa tuomioistuimissa on yleistynyt 1800-luvun puolivälin paikkeilla.⁴⁵

Syyt menettelyn yleistymiseen ovat ymmärrettävästi moninaisia. Kenties keskeisimpänä perusteena syyteneuvottelun yleistymiselle esitetään useiden tuomioistuinten juttumäärän voimakas kasvu 1840-luvulta alkaen, mikä olisi painostanut kiinteäpalkkaisia syyttäjiä käsittelemään jutut nopeammin. Tämä kehitys on näyttänyt toteutuvan erityisesti Yhdysvaltojen itärannikolla, kuten Fisher tutkimuksessaan esittää.⁴⁶ Myös siitä vaikuttaa olevan näyttöä, että plea bargain -menettely olisi yleistynyt länsirannikon piirikunnissa vasta muutama vuosikymmen myöhemmin.⁴⁷

Toisena merkityksellisenä perusteena muutokselle on mainittu se, että syyteneuvottelu on alkuaan otettu käyttöön vain sellaisissa rikosasioissa, joissa syyttäjällä on ollut asiassa konkreettista neuvotteluvaltaa. Fisherin tutkimuksesta voidaan nostaa tästä useita selviä esimerkkejä. Syyttäjän valta tehdä syyttämättäjäättämispäätös on saattanut olla varsin rajattu, ja tietyistä rikoksista ei ole ollut kvalifioituja saati privilegioituja tekomuotoja lainkaan – laissa on saatettu mainita vain yksi tekomuoto kiinteällä minimirangaistuksella. Tämä seikka on omiaan kuvaamaan sitä, että syyttäjän vaikutusvalta plea bargain -menettelyssä on varsin riippuvainen mahdollisuuksista rangaistushuojennuksen

44 Fisher ja Alschuler viittaavat Cockburnin tutkimukseen, jossa on käyty läpi englantilaisen Home Circuit Assize Courtin tuomioita 1500- ja 1600-luvuilta. Ks. Fisher 2000 s. 860 alaviite 1. ja Alschuler 1979 s. 16–17

45 Alschuler 1979 s. 5–6

46 Ks. tähän johtaineista syistä tarkemmin Fisher 2000 s. 893–901

47 Fisher 2000 s. 1025–1030

tarjoamiseksi. Mikäli laki ei anna edellytyksiä syytteen rajaamiseen tai rangaistuksen lieventämiseen, jää syyteneuvottelun käyttö tällöin marginaaliseksi toteutustavaksi.⁴⁸

Englannissa syyteneuvottelu oli vielä 1700-luvulla harvinainen osa paikallista oikeuskulttuuria, mutta järjestely yleistyi 1800-luvun aikana.⁴⁹ Mielenkiintoista on, että Englannissa plea bargain -menettelyn yleistyminen ei juurikaan näytä kytkeytyvän juttumäärien lisääntymiseen. Englannissa rikosprosessiin kohdistui muitakin varsin mittavia muutoksia 1800-luvun aikana. Ammattijuristit osallistuivat yhä useammin oikeudenkäynteihin, todistelu monipuolistui, rangaistukset lievenivät⁵⁰ ja asiantuntijoiden kuuleminen todistelutarkoituksessa lisääntyi. Lakimiehet muuttivat koko rikosprosessin muodollisemmaksi. Tämä osaltaan johti oikeudenkäyntien monimutkaistumiseen ja piteneemiseen sekä varsinaisen akkusatorisen rikosprosessin kehittymiseen. Lisäksi useita vähäpätöisiä asioita alettiin käsitellä summaarisissa menettelyissä.⁵¹ Samoihin aikoihin myös plea bargain -menettelyn käyttö alkoi yleistyä. Vaikuttaakin siltä, että Englannissa tuolloin muotoutuva täysimittainen valamiesoikeudenkäynti alkoi varsin nopeasti korvautua sillä, että juristit pyrkivät sopimaan asioista tuomioistuimen ulkopuolella ja näin välttämään pitkän tuomioistuinprosessin. Feeley on tulkinnut 1800-luvulla tapahtuneita muutoksia siten, että hänen mielestään Englannissa ei ole oikeastaan koskaan ollutkaan mitään valamiesoikeudenkäynnin kulta-aikaa.⁵²

Kiistatonta on, että syyteneuvottelun yhä etenevä voittokulku on vain jatkunut 1900-luvulla. Yhdysvalloissa valamiesoikeudenkäynnin käyttö rikosasioissa on kategorisesti vähentynyt koko viime vuosisadan ajan. Kuten todettu, niin tällä hetkellä tilanne onkin se, että valamiesoikeudenkäynti on harvinainen poikkeus yhdysvaltalaisessa rikosprosessissa, koska syyteneuvottelu dominoi koko rikosprosessin kenttää. Plea bargain -menettely on levinnyt common law -oikeuskulttuurin piiristä varsin laajalti myös romaanis-germaanisen oikeuskulttuurin maihin, kuten esimerkiksi Saksaan ja Ranskaan. Suo-

48 Syyteneuvottelun yleistymistä koskevasta keskustelusta tarkemmin Ks. Fisher 2000 s. 900–903

49 Ashworth 2005 s. 265 samoin myös Feeley 1997 s. 187

50 Englannin laissa kaikista vakavista rikoksista (felony) oli rangaistuksena kuolema vielä pitkälti 1800-luvulle asti. Vuonna 1819 peräti 220 rikoksessa oli määrätty rangaistukseksi kuolemantuomio. Joskin jo tuolloin käytössä on ollut moninaisia armahdusmenettelyitä. Ks. Alschuler 1979 s. 11–12

51 Feeley 1997 s. 198

52 Feeley on tullut tutkimuksessaan siihen tulokseen, että historiallisesta perspektiivistä katsoen nykyaikaisen plea bargain -menettelyn voidaan katsoa lisänneen vastaajan oikeuksia verrattuna siihen, mikä vastaajan asema on ollut ennen valamiesoikeudenkäynnin ammattimaistumista Ks. yhteenveto: Feeley 1997 s. 219–221

mesta katsoen lähimmät syyteneuvottelua jossain muodossa käyttävät maat ovat tällä hetkellä Norja, Viro ja Venäjä.⁵³

Plea bargain -menettelyn historiaan ei ole tässä esityksessä syytä pureutua sen tarkemmin. Edellä esitetyn historiajakson pohjalta on kuitenkin hahmotettavissa ne keskeiset elementit, joiden vaikutuksesta nykyisenkaltaisen plea bargain -menettely on ylipäänsä muotoutunut.

2.3 Katsaus eräiden maiden syyteneuvottelujärjestelmiin

2.3.1 Plea bargain -menettely Yhdysvalloissa

2.3.1.1 Yleistä

Yhdysvaltalaisessa rikosprosessissa vastaajalla on perustuslaillinen oikeus saada asia käsitellyksi valamiesoikeudenkäynnissä. Ainoastaan lievissä rikosasioissa tätä oikeutta ei ole.⁵⁴ Käytännön kuva on kuitenkin se, että rikosprosessi Yhdysvalloissa pohjautuu nykyisin miltei kokonaan plea bargain -menettelyn varaan. Jo 1950-luvun lopulla liittovaltion tuomioistuimissa käsitellyissä rikosasioissa n. 72 % vastaajista tunnusti rikoksensa antamalla ns. *guilty plea* joko ennen oikeudenkäyntiä tai sen aikana.⁵⁵ Vuonna 2012 vastaava luku oli jo 89 %.⁵⁶ Myös osavaltioiden tuomioistuimissa plea bargain -menettelyn käyttö on yleistä. Näiden lukujen valossa on varsin perusteltua sanoa Yhdysvalloissa koko rikosprosessin toimivuuden riippuvan siitä, että vastaajat tunnustavat. Mikäli vastaaja ei tunnusta, niin tällöin edessä on useimmiten valamiesoikeudenkäynti, johon osapuolet joutuvat käyttämään huomattavasti enemmän aikaa ja voimavaroja verrattuna plea bargain -menettelyyn. Kuriositeettina mainittakoon, että Alaskan osavaltio kielsi aikoinaan plea bargain -menettelyn kokonaan. Kielto sittemmin kumottiin, mutta kesällä 2013 osavaltio kielsi plea bargain -menettelyn tietyissä vakavissa rikoksissa.⁵⁷

53 Givati on listannut 42 maata ja taulukoinut maat kolmeen ryhmään sen mukaan, kuinka laajalti syyteneuvottelu on kussakin maassa sallittu. Ks. Givati 2011 s. 22

54 Yhdysvaltojen korkein oikeus on tuomiossaan Baldwin v. New York - 399 U.S. 66 (1970) linjannut, että vastaajan oikeus valamiesoikeudenkäyntiin on ehdoton rikosasioissa, joissa voidaan tuomita yli kuusi kuukautta vankeutta.

55 United States Attorneys' Statistical Report, Fiscal Year 1959 s. 1 ja taulukko nro. 2 (table 2.)

56 United States District Courts Caseload Statistics 2011, Table D-4, Defendants Disposed of, by Type of Disposition and Offense

57 Kielto on mainittu mm. seuraavissa uutislähteissä: <http://www.adn.com/2013/07/23/2987774/law-department-puts-an-end-to.html> (noudettu 3.5.2014) ja <http://www.alaskadispatch.com/article/20130813/will-alaskas-plea-bargain-plan-serve-justice-or-cause-it-grind-halt> (noudettu 3.5.2014)

Liittovaltiotasolla on merkittävää rikosprosessia koskevaa lainsäädäntöä. Keskeisin säädös on liittovaltion rikosprosessilaki eli *Federal Rules of Criminal Procedure*. Tämän lisäksi merkittävä plea bargain -menettelyyn vaikuttava säädös on todistelua koskeva *Federal Rules of Evidence*. Liittovaltion oikeusjärjestyksestä on erotettava osavaltioiden oikeusjärjestykset, joissa käsitellään valtaosa rikosasioista. Kussakin osavaltiossa on voimassa oma lainsäädäntönsä. Jo tämän seikan vuoksi on ilmeistä, että täysin täsmällisiä ja kategorisia plea bargain -menettelyä koskevia sääntöjä ei Yhdysvalloissa itse asiassa liiemmin ole. Tästä huolimatta voimme tehdä yleisiä linjanvetoja plea bargain -menettelystä nojaten mm. oikeuskirjallisuuteen, Yhdysvaltojen korkeimman oikeuden oikeuskäytäntöön ja *American Bar Associationin* (ABA) julkaisemiin rikosprosessioikeuden normistoihin (CJS). Kyseinen normistokokonaisuus kattaa monia rikosprosessin osa-alueita, mukaan lukien syyttäjän harkintavallan ja plea bargain -menettelyn. Kyse ei ole sitovasta lainsäädännöstä, vaan kyse on ABA:n suosituksista, jotka on tarkoitettu avuksi lainsäätäjille ja rikosprosessin parissa toimiville juristeille. Normisto on kuitenkin saavuttanut varsin vakiintuneen aseman ja sitä käytetään perustelujen tukena varsin laajasti eri instansseissa.⁵⁸ Lisäksi Yhdysvaltain liittovaltion syyttäjillä on erityinen ohjeistuksensa: *United States attorneys' manual* (USAM) eli ns. asianajomanuaali. Kyseessä ei tässäkään tapauksessa ole laintasoinen julkaisu, vaan kyse on liittovaltion syyttäjien päätöksenteon tueksi annetuista ohjeista.⁵⁹ Nämä ohjeet rinnastuvat Suomessa lähinnä valtakunnansyyttäjän antamiin ohjeisiin.

Lienee perusteltua arvioida tarkemmin niitä seikkoja, jotka ovat johtaneet Yhdysvalloissa nykytilanteen kehittymiseen. Yksinomaan jutturuuhkat ja prosessiekonomian korostaminen eivät selitä plea bargain -menettelyn yleisyyttä Yhdysvalloissa, vaan kyseessä on enemmänkin tietoinen toimintatavan valinta.

2.3.1.2 Syyttäjän vaikutusvalta

Yhdysvalloissa syyttäjän asema on hyvin erilainen kuin Suomessa. Osavaltioiden johtavat syyttäjät valitaan tavallisesti vaaleilla. Liittovaltion syyttäjät (*United States Attorneys*) ovat taas virkamiehiä, jotka nimittää tehtävänsä Yhdysvaltain presidentti. Syyttä-

⁵⁸ Ks. Marcus 2009, jossa annetaan esimerkkejä tilanteista, missä normistoa on sovellettu.

⁵⁹ Ks. USAM, kohta 1-1.100 Purpose "The Manual provides only internal Department of Justice guidance. It is not intended to, does not, and may not be relied upon to create any rights, substantive or procedural, enforceable at law by any party in any matter civil or criminal. Nor are any limitations hereby placed on otherwise lawful litigative prerogatives of the Department of Justice."

jän merkittävää roolia yhdysvaltalaisessa rikosprosessissa voidaan perustella muutamalla hyvin merkittävällä seikalla: Yhdysvalloissa ei tunneta samanlaista syytepakkoperiaatetta kuin esimerkiksi Suomessa. Myöskään asianomistajalla ei ole syyteoikeutta, vaikka joissakin osavaltioissa hänellä on oikeus osallistua syyteneuvotteluihin. Se, miksi plea bargain -menettelyä käytetään suurimmassa osassa rikosasioita, onkin astetta monimutkaisempi kysymys. Tämä perustuu mm. siihen, että syyttäjän ei tarvitse ennen syytteen nostamista paljastaa vastaajalle esitutkinnassa asiasta kertynyttä näyttöä. Oikeuskäytännössä ei myöskään ole edellytetty, että syyttäjä paljastaa vastaajalle myönteistä näyttöä syyteneuvottelussa.⁶⁰ Lisäksi Yhdysvaltojen ankara rangaistuskäytäntö sekä Suomeen verrattuna korkeat minimirangaistukset muodostavat erään keskeisen selittävän tekijän, jonka vuoksi syyttäjällä on niin merkittävä neuvotteluvalta plea bargain -menettelyssä. Myöskään ns. ylisyyttämistä ei ole laintasoisesti kielletty. Tosin suositusluontoisissa ABA:n rikosprosessioikeuden normeissa ja USAM:ssa todetaan, että syytteen tueksi tulee voida esittää perusteltua näyttöä oikeudenkäynnissä ja syytteen tulisi kuvastaa teon vakavuutta objektiivisesti.⁶¹ Griffin on huomauttanut, että syyttämispäätöksen tekeminen, syyteneuvottelu ja tuomitseminen ovat kaikki sidoksissa toisiinsa: Harkintavalta yhdessä näistä osa-alueista vaikuttaa harkintaan myös muissa. Käytännössä syytekynnys on kuitenkin hyvin matalalla, mikä taas osaltaan voi painostaa vastaajaa suostumaan plea bargain -menettelyyn.⁶²

Syyteneuvottelua puoltava argumentaatio liittyy Yhdysvalloissa yleensä siihen, että tuomioistuinten ja syyttäjänlaitosten odotetaan lamaantuvan jutturuuhkan alle, jos syyteneuvottelu kiellettäisiin. Syyteasian käsittely valamiesoikeudenkäynnissä näyttäytyy hyvin riskialttiina. Vastaajalle voidaan luoda melkoinen paine plea bargain -menettelyyn suostumiseksi, jos uhkana on merkittävästi kovempi tuomio pitkän ja raskaan valamiesoikeudenkäynnin päätteeksi.⁶³ Samansuuntaisesti onkin esitetty, että syyteneuvottelun

60 Yhdysvaltojen korkein oikeus katsoi ratkaisussaan *United States v. Ruiz* 536 U.S. 622 (2002), että vaikka valamiesoikeudenkäynnissä käsiteltävissä rikosasioissa tämä edellytys on voimassa, niin plea bargain -menettelyssä syyttäjän ei tarvitse paljastaa vastaajalle myönteistä näyttöä.

61 Ks. CJS kohta 3-3.9 Discretion in the Charging Decision erityisesti kohta (f), jossa todetaan: "The prosecutor should not bring or seek charges greater in number or degree than can reasonably be supported with evidence at trial or than are necessary to fairly reflect the gravity of the offense." Myös liittovaltiotasolla on vastaavanlainen ohjeistus: USAM 9-27.300 "Charges should not be filed simply to exert leverage to induce a plea, nor should charges be abandoned in an effort to arrive at a bargain that fails to reflect the seriousness of the defendant's conduct."

62 Griffin 2001 s. 270–272

63 Ross 2006 s. 717–718

laajamittainen käyttö on merkki valamiesoikeudenkäyntiin liitettävistä peloista, mikä on taas merkki siitä että yhdysvaltalaisessa oikeudenkäynnissä olisi korjattavaa.⁶⁴

2.3.1.3 Keskeistä oikeuskäytäntöä

Plea bargain -menettelyn käytölle on johdettavissa keskeisiä rajanvetoja Yhdysvaltojen korkeimman oikeuden (SCOTUS) ratkaisukäytännöstä. SCOTUS on punninnut tapauksissaan erityisesti syyteneuvottelujen painostavuutta, vapaaehtoisuutta, ylisyyttämistä ja oikeutta avustajan apuun.

Merkittävä ennakkotapaus syyteneuvottelua koskevan painostavuuden tiimoilta on Yhdysvaltojen korkeimman oikeuden ratkaisu vuodelta 1970 asiassa *Brady v. United States*. Tapauksessa vastaaja oli tunnustanut syyllistyneensä sieppausrikokseen, josta ensimmäisrangaistuksena oli teko hetkellä kuolemantuomio. Vastaaja tuomittiin elinkautiseen vankeuteen. SCOTUS:ssa vastaaja esitti väitteen, että hän oli tunnustanut pakon edessä, koska häntä uhkasi kuolemantuomio, joten hänen tunnustuksensa ei ollut vapaaehtoinen. SCOTUS katsoi, että vaikka vastaajan tunnustuksen motiivina olisikin ollut kuolemantuomion välttäminen, niin tämä ei muodostanut sellaista pakkoa, että tunnustus ei olisi ollut vapaaehtoinen saati tosiasioita vastaamaton. Tapausta on sittemmin kuvailtu merkittäväksi linjanmuutokseksi verrattuna aiempaan oikeuskäytäntöön.⁶⁵ Tapauksen perusteella on muodostettu ns. *Brady safety valve* -sääntö, jonka keskeinen ajatus on siinä, että plea bargain -menettelyä voidaan pitää Yhdysvaltojen perustuslain vastaisena, jos syyteneuvottelua käytetään sellaisten vastaajien painostamiseen, joiden syyllisyys on epävarmaa. Säännön tosiasiallinen soveltaminen on tosin jäänyt hyvin vähälle huomiolle.⁶⁶

Toinen SCOTUS:n vuonna 1970 ratkaisema keskeinen ennakkotapaus on *North Carolina v. Alford*.⁶⁷ Alfordia syytettiin murhasta. Alford ei varsinaisesti tunnustanut rikosta, vaan väitti olevansa syytön, mutta samanaikaisesti hän hyväksyi syytesopimuksen, jonka seurauksena hän sai lievemmän rangaistuksen. Alford väitti, että kuolemanrangaistus-

⁶⁴ Sandefur 2003 s. 31

⁶⁵ Ks. tästä keskustelusta tarkemmin mm. Dervan 2012a s. 77–82

⁶⁶ Dervan katsoo, että tosiasiasa plea bargain -menettelyä käytetään juurikin sellaisten vastaajien painostamiseen, joiden syyllisyydestä ei ole varmaa näyttöä. Ks. Dervan 2012a s. 87–88 ja 95

⁶⁷ Tapauksen nojalla muodostui myös erityinen vastausmuoto syytteeseen: Alford plea. Ks. tästä jakso 2.1.1

tuksen pelko ajoi hänet suostumaan sopimukseen. Kuitenkin SCOTUS:n mielestä Alfordia vastaan puhunut näyttö oli niin ylivoimaista, että tämän perusteella Alfordin oli täytynyt pystyä tekemään järkiperäinen ja vapaaehtoinen valinta plea bargain -menettelyn ja valamiesoikeudenkäynnin välillä.

Keskeinen ylisyyttämistä koskeva SCOTUS:n ratkaisu on *Bordenkircher v. Hayes* vuodelta 1978. Tässä syyttäjä tarjosi vastaajalle plea bargain -menettelyssä viiden vuoden vankeustuomiota väärennösrikoksesta. Vastaaja ei suostunut tähän, joten syyttäjä vei asian tavanomaisena syyteasiana tuomioistuimeen ja vaati vastaajalle elinkautista sen nojalla, että vastaaja oli moninkertainen rikoksenuusija. Asiassa sovellettu laki mahdollisti tällaisen syytteen. Vastaaja tuomittiin elinkautiseen.⁶⁸ Tässäkin tapauksessa SCOTUS katsoi, että menettely oli Yhdysvaltojen perustuslain mukaista. Tapauksessa on keskeistä se, että syyttäjällä oli lain mukaan oikeus vaatia elinkautista vankeusrangautusta. Kunhan vastaaja saa vapaasti valita joko plea bargain -menettelyn tai oikeudenkäynnin välillä, niin kyse ei ole oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytyksiä vaarantavasta menettelystä.

On syytä mainita myös kaksi tuoreempaa SCOTUS:n ratkaisua. Tapauksissa *Missouri v. Frye* (2012) sekä *Lafler v. Cooper* (2012) on otettu kantaa siihen, että Yhdysvaltain perustuslaissa mainittu oikeus tehokkaaseen avustajan apuun koskee myös plea bargaining -menettelyä. Kummassakaan tapauksessa vastaaja ei ollut suostunut syyttäjän tarjoamaan syytesopimukseen. Ensimmäisessä tapauksessa tämä johtui siitä, että avustaja ei ollut antanut vastaajalle tietoa syyttäjän tarjoamasta syytesopimuksesta, jossa tarjous oli 90 päivää vankeutta. Vastaaja tunnusti lopulta, mutta vasta sopimuksen umpeuduttua. Hän sai kolmen vuoden vankeustuomion. Jälkimmäisessä tapauksessa avustaja oli nimienomaisesti neuvonut vastaajaa kiistämään, jotta asia käsiteltäisiin tuomioistuimessa. Avustaja oli arvioinut, että syyttäjän näyttö ei tässä tapauksessa olisi ylittänyt tuomitsemiskynnystä rikoksesta, josta syyttäjä rangaistusta vaati. Näyttö kuitenkin oli riittävää ja vastaaja tuomittiin lopulta huomattavasti pidempään rangaistukseen, kuin minkä hän olisi plea bargaining -menettelyssä saanut. SCOTUS kumosi molemmissa tapauksissa annetut tuomiot ja vaati jutut käsiteltäväksi uudelleen.

68 Ross 1978 s. 875–876

Tapaukset Frye ja Lafler herättivät merkittävää keskustelua Yhdysvalloissa. Oikeuskirjallisuudessa onkin esitetty huoli siitä, että jos tuomion kumoaminen on aina mahdollista, kun avustaja neuvoo vastaajaa virheellisesti, niin tällöin koko plea bargaining -menettelyn funktio voi romuttua. Toisaalta oikeuskirjallisuudessa on pidetty pelkoa osin aiheettomana. Bibas on katsonut, että kyseiset ennakkotapaukset saanevat aikaan vain sen, että tuomioistuimet ja syyttäjät alkavat kiinnittää huomiota avustajan toimenpiteisiin aikaisempaa tarkemmin, mikä osaltaan ehkäisee avustajia toimimasta virheellisesti.⁶⁹

2.3.2 Plea bargain -menettely Englannissa

2.3.2.1 Yleistä Englannin rikosprosessista

Kuten todettua, Englannin laki⁷⁰ pohjautuu common law -perinteeseen, kuten siitä polveutunut Yhdysvaltojen oikeusjärjestys. Tällaisessa oikeusjärjestyksessä oikeuskäytännön asema on korostuneempi kuin romaanis-germaanisessa oikeusjärjestyksessä. Tässä yhteydessä on syytä korostaa, että englantilainen rikosprosessi ei kuitenkaan pohjautu yksinomaan oikeuskäytäntöön, vaan käytössä on useita merkittäviä rikosprosessia sääteleviä lakeja.⁷¹

Englannissa poliisilla oli aina 1980-luvulle saakka merkittävä valta syyteharkinnassa. Sittemmin tilanne on muuttunut, sillä Englannin itsenäisenä syyttäviviranomaisena on vuodesta 1986 saakka toiminut *Crown Prosecution Service* (CPS) eli kruunun-syyttävävirasto. Mielenkiintoisena seikkana mainittakoon, että englantilaisen syyttäjän ja poliisin suhteita on leimannut osaltaan hieman samankaltainen suuntaus kuin meillä Suomessa. Sekä esitutkinnan johtamisesta että syyttäjän ja poliisin yhteistyön lisäämisestä on käyty keskusteluja.⁷²

⁶⁹ Bibas 2012 s. 152

⁷⁰ Yhdistynyt kuningaskunta voidaan jakaa neljään osaan: Englantiin, Walesiin, Skotlantiin ja Pohjois-Irlantiin. Englannissa ja Walesissa noudatettavaa lakia kutsutaan tavanomaisesti Englannin laiksi, kun taas Skotlannissa ja Pohjois-Irlannissa on oma lainsäädäntönsä. Termillä Englanti viitataan tässä tutkielmassa Englantiin ja Walesiin.

⁷¹ Esim. Criminal Justice Act (2003 c.44) ja Police and Criminal Evidence Act (1984 c.60)

⁷² Poliisin ja syyttäjänlaitoksen roolista Englannissa ks. mm. Ashworth 2007 s. 173–178. Kiteytys suomalaisesta keskustelusta löytyy esimerkiksi professori Jyrki Virolaisen blogista: <http://jyrkivirolainen.blogspot.fi/2012/02/548-esitutkinnan-johtaminen-puhuttaa.html>

Englannissa syyttäjän vaikutusvaltaa on pyritty vähitellen lisäämään. Merkittävä muutos on ollut vuoden 2003 rikosprosessilaki, joka antoi syyttäjälle määräysvallan valtaosaan syyteharkintaan liittyvistä päätöksistä. Ennen ko. lainmuutosta syyteharkinnan suoritti lähes kokonaan poliisi. Tämän muutoksen lisäksi syyttäjän ja poliisin esitutkintayhteistyötä on lisätty. Ennen vuoden 2003 uudistusta CPS ei voinut juurikaan vaikuttaa esitutkinnan kulkuun tai suoritettaviin tutkintatoimenpiteisiin. Syyteharkinta ja esitutkinta ovat limittyneet, jottei syyttäjien tarvitsisi tarkistaa syytteitä esitutkinnan jo valmistuttua.⁷³

Toiminnaltaan englantilainen tuomioistuinlaitos eroaa varsin selkeästi suomalaisesta. Rikosasioissa ensimmäisen asteen tuomioistuimina toimii kaksi eri tyyppistä tuomioistuinta: Lievät rikosasiat käsitellään pääsääntöisesti ns. *Magistrates' courtsissa*, kun taas vakavammat rikosasiat käsittelee kulloinkin toimivaltainen *Crown court*.

Magistrates' court on toimivaltainen käsittelemään vain summaarisia rikasioita sekä lieviä syyteasioita. Lisäksi tuomioistuinta sitoo rangaistuskatto: Magistrates court voi langettaa vastaajalle pääsäännön mukaan enintään kuuden kuukauden vankeustuomion tai määrätä enintään 5000 punnan sakon. Asioita käsitellään joko maallikoiden muodostamassa lautamieskokoonpanossa tai yhden ammattituomarin voimin.⁷⁴

Crown courtin toimivalta ulottuu kaikkiin syyteasioihin. Yleisesti ottaen tuomioistuin käsittelee vakavia syyteasioita, mutta lievätkin rikosasiat voidaan käsitellä Crown Courtissa, mikäli vastaaja näin haluaa. Lisäksi tietyissä tilanteissa Crown Court langettaa tuomion, vaikka asia olisi käsitelty Magistrates' courtissa. Samaten Crown Court toimii myös ensimmäisenä valitusasteena Magistrates' courtin ratkaisuille. Tuomioistuimen jäsenet ovat kaikki ammattituomareita, joiden tehtävänä on rangaistuksen mittaaminen. Syyllisyyskysymyksen ratkaisee valtaosassa tapauksia valamiehistö (*jury*).⁷⁵

Englannissa rikosprosessin kulun ratkaisee hyvin merkittävällä tavalla se, minkä muodollisen vastauksen vastaaja antaa syytteeseen, eli tunnustaako vastaaja vai ei. Jos vastaaja kiistää syytteen (*plea of not guilty*), niin tällöin asia käsitellään normaalissa menettelyssä. Jos vastaaja tunnustaa syyllisyytensä (*plea of guilty*), niin tällöin asiassa ei jär-

⁷³ Ashworth 2005 s. 173 ja 176–178

⁷⁴ Judicial and Court Statistics 2011 s. 31

⁷⁵ Judicial and Court Statistics 2011 s. 41

jestetä varsinaista oikeudenkäyntiä. Syyttäjän tehtäväksi jää esittää juttua koskevat toiseikat tuomioistuimelle, minkä jälkeen tuomioistuin langettaa vastaajalle tuomion. Jos vastaaja ei ole samaa mieltä jutun toiseikoista, niin tällöin tuomioistuimen tulee järjestää erityinen kuulemistilaisuus (ns. *Newton hearing*) väitteiden selvittämiseksi.⁷⁶ Plea of guiltyyn keskeinen funktio on siis siinä, että vastaaja luopuu oikeudestaan oikeudenkäyntiin.⁷⁷

Syyteneuvottelun käyttö on näissä molemmissa tuomioistuimissa yleistä. Magistrates' courtin käsittelemistä asioista n. 68 % ratkeaa vastaajan tunnustukseen. Crown courtin osalta vastaava luku on miltei 73 %.⁷⁸ Plea bargain -menettelyn yleisyyden katsotaan perustuvan siihen, että vastaajille on luotu lainsäädännöllä varsin merkittävä kannustin/painostin tunnustaa rikos.⁷⁹

2.3.2.2 Syyttäjän päätöksenteko

Tarkasteltaessa englantilaisen syyttäjän roolia plea bargain -menettelyssä on tarpeen erottaa kaksi keskeistä syyttäjälaitoksen toimintaa ohjaavaa julkaisua. Keskeisin ohje on *Code for Crown Prosecutors* (CCP). Kyse on keskeisistä syyttäjän toimintaa ohjaavista periaatteista, jotka Englannin johtava syyttäväviranomaisena, *Director of Public Prosecution*, julkaisee lain nojalla Tämän lisäksi CPS julkaisee yleisluontoisempaa *Casework Quality Standards* -ohjetta.

CCP sisältää useita plea bargain -menettelyyn vaikuttavia periaatteita. Ensimmäinen syyteharkinta tulee suorittaa ns. *Full code test* -periaatteen valossa. Kyseinen periaate sisältää kaksi vaihetta: näytön arvioimisen ja sen punninnan, kohdistuuko asiaan julkinen intressi. Näytön arvioimisessa syyttäjän tulee objektiivisesti arvioida, onko asiassa selville saadun näytön nojalla tosiasiallinen mahdollisuus langettavaan tuomioon. Jos syyttäjä katsoo, että langettava tuomio on todennäköisempi seuraus kuin vapauttavan tuomion saaminen, niin tällöin syyte täyttää ko. edellytykset. Asiaan kohdistuvan julkisen intressin puntarointi on monitahoisempi kysymys. CCP määrittelee seitsemän keskeistä julkista intressiä koskevaa seikkaa, jotka syyttäjien tulisi arvioida. Ohjeistuksessa koroste-

⁷⁶ Ashworth 2005 s. 264

⁷⁷ Ashworth 2005 s. 265 ”In essence, the guilty plea constitutes a waiver by the defendant of the right to be tried”

⁷⁸ Crown Prosecution Service – Annual Report and Accounts 2012–13 s. 84 ja 86

⁷⁹ Ashworth 2005 s. 265

taan kuitenkin sitä, että ko. listaus ei ole tyhjentävä. Niinpä syyttäjän tulee itse asiassa tehdä päätös kunkin yksittäistapauksen tosiseikkojen pohjalta, eikä puhtaana mekaanisesti CCP:n laatiman luettelon mukaan.⁸⁰

Syytteen tulisi vastata kuvaukseltaan asiassa selville saatua näyttöä. Ns. ylisyyttäminen on nimenomaisesti kielletty. Syyttäjä ei saa nostaa syytettä useammista tai vakavammista rikoksista, jotta vastaaja saataisiin painostettua plea bargain -menettelyyn.⁸¹ Syyttäjällä on keskeinen oikeus päättää hyväksyykö hän vastaajan guilty plean. CCP:n ohjeissa on korostettu erityisiä seikkoja, jotka tulee ottaa huomioon hyväksymisen kohdalla. Syyttäjän tulee arvioida, onko plea bargain -menettelyn jälkeen langetettava rangaistus riittävä seuraamus teosta, johon hän katsoo vastaajan syyllistyneen. Vastaajan tunnustusta ei tulisi hyväksyä pelkästään sen nojalla, että asia voidaan tällöin käsitellä kevyemmässä menettelyssä (ns. mukavuusperusteella). Arviossaan syyttäjän tulee ottaa huomioon myös soveltuvien osin uhrin ja/tai uhrin läheisten näkemykset asiasta. Päätävältä plea bargain -menettelyn käytöstä on kuitenkin aina syyttäjällä.

2.3.2.3 Rangaistuksen mittaaminen

Englannissa tuomioistuimen tulee punnita vastaajan antamaa tunnustusta kahden laissa mainitun seikan nojalla. Asiasta säädetään Englannin rikosprosessilain 144 §:ssä (*Criminal Justice Act* 2003 c.44). Tuomioistuimen tulee ottaa huomioon se, missä vaiheessa rikosprosessia vastaaja on ilmoittanut halunsa tunnustaa sekä millaisten seikkojen valossa tämä tahdonilmaisu on tehty.

Tunnustuksen nojalla annettavaa rangaistuslievennyksen määrää ei ole lain tasolla määritelty, mutta käytännössä tuomioistuimet noudattavat *Sentencing Guidelines Councilin*⁸² ohjeessaan määrittelemää liukuvaa asteikkoa. Pääsääntönä on, että jos tunnustus annetaan heti ensimmäisessä kelpoillisessa tilanteessa,⁸³ niin rangaistuslievennys on suuruudeltaan 1/3. Oikeudenkäyntipäivän määrittämisen jälkeen annettava tunnustus oikeuttaa 1/4-lievennykseen, kun taas asian tuomioistuinkäsittelyssä annettava tunnustus lieven-

80 CCP s. 7–13

81 CCP s. 18

82 Sentencing guidelines Council lakkautettiin vuonna 2010. Korvaava elin on Sentencing Council, joka on Englannin oikeusministeriön alainen itsenäinen toimielin. Ks. <http://sentencingcouncil.judiciary.gov.uk/about-us.htm>

83 Ks. tällaisen tilanteen määrittelystä tarkemmin: Sentencing Guidelines Council 2007 s. 10

tää mitattavaa rangaistusta enää $\frac{1}{10}$. Tuomioistuimen tulee ensiksi ottaa mittaamisessa huomioon muut mahdolliset rangaistusta lieventävät ja ankaroittavat seikat. Tämän jälkeen tuomioistuin lieventää rangaistusta asteikon nojalla. Tuomioistuimen tulisi myös pyrkiä ilmoittamaan rangaistuksen pituus ilman tunnustuksen perusteella tehtävää lievennystä.⁸⁴ Se tosiasia, että tuomioistuimen tulee kuvatulla tavalla ottaa huomioon tunnustuksen antamisen ajankohta, on keskeinen kannustin siihen, että vastaajat tunnustaisivat mahdollisimman aikaisessa vaiheessa rikosprosessia.

Asteikosta poikkeaminen on mahdollista tietyissä erikseen mainituissa tapauksissa. Jos syyttäjällä on ylivoimainen näyttö rikoksesta, niin tällöin rangaistuslievennyksen määräksi suositellaan enintään $\frac{1}{5}$ normaalirangaistuksesta. Lisäksi mm. murhajuttuja, vaarallisia rikoksentekejiä ja kestoaltaan määrittämättömiä rangaistuksia varten on oma ohjeistuksensa.⁸⁵

Tunnustuksesta vastineeksi saatava rangaistuslievennys annetaan sen nojalla, että plea bargain -menettelyn käyttö sekä nopeuttaa että keventää asian käsittelyä. Vastaajan katumusta taas tulee punnita erikseen lieventävänä seikkana. Tällöin siis mahdollinen katumuksen vaikutus rangaistuksen mittaamiseen otetaan huomioon ennen kuin rangaistusta lievennetään tunnustuksen nojalla.⁸⁶ Varsinkin aikaisemmassa oikeuskäytännössä katumusta on pidetty keskeisenä perusteena tunnustuksen nojalla saatavalle rangaistuslievennykselle. Katumukseen vetoaminen on edelleen varsin yleistä *Crown Courteissa* käsiteltävissä rikosasioissa.⁸⁷

2.3.2.4 Erityisiä lievennysperusteita: Itsensä ilmiantaminen ja kruununtodistajat

Plea bargain -menettelyn lisäksi Englannissa tunnetaan kaksi muutakin lievennysperustetta, joiden keskeinen pohja on tunnustuksen varassa sekä prosessiekonomian parantamisessa: itsensä ilmiantaminen ja ns. kruununtodistajajärjestelmä. Molemmat näistä ovat itsenäisiä lievennysperusteita, joten tuomioistuimen on arvioitava niiden merkitys rangaistuksen mittaamiselle erikseen ja ilman varsinaista plea bargain -huojennusta. Kruununtodistajajärjestelmässä vastaaja avustaa viranomaisia antamalla todistusaineis-

⁸⁴ Sentencing Guidelines Council 2007 s. 5–6

⁸⁵ Sentencing guidelines Council 2007 s. 7–9 Kyse on lähinnä elinkaudeksi määrättävistä vankeusrangaistuksista, joissa tuomioistuin määrittää rangaistuksen vähimmäiskeston.

⁸⁶ Sentencing Guidelines Council 2007 s. 4

⁸⁷ Ashworth 2010 s. 173

toa muiden henkilöiden tekemistä rikoksista. Tuomioistuin voi huomioida tällaisen avustamisen ilmiantajan omaa tuomiota lieventävänä seikkana.⁸⁸ Kruununtodistajalle annettava rangaistuslievennys voi joissakin tapauksissa olla hyvin merkittävä. *Court of appeal*⁸⁹ on tuomiossaan *P and Blackburn* (2008) tehnyt linjanvedon tästä lievennysperusteesta. Edellytyksenä ko. lievennykselle oli se, että vastaaja paljastaa kaikki rikokset, joihin hän on syyllistynyt. Tuomioistuin katsoi, että kruununtodistajalle annettavaa rangaistusta tulee lieventää liukuvalla asteikolla, joka on $1/2-2/3$ normaalirangaistuksesta. Vain poikkeuksellisesti lievennys voi olla tätä suurempi. Tämän lisäksi voi kruununtodistajan tuomiota lieventää vielä myös plea bargain -menettelyn käyttö. Tuomioistuin on perustellut näin merkittäviä rangaistuslievennyksiä sillä, että käytännössä kruununtodistaja saattaa asettaa itsensä merkittävään vaaraan ilmiantaessaan muita henkilöitä.⁹⁰ Mainittakoon myös, että Englannissa viranomaisilla on muutoinkin varsin laaja toimivalta syytteestä sopimiseen ilmiantajan kanssa. Laki mahdollistaa mm. tietyn todistusaineiston hyödyntämiskiellon kruununtodistajaa vastaan sekä syytesuojan antamisen kruununtodistajalle.⁹¹

2.3.2.5 Yhteenveto

Kuten Yhdysvalloissa, myös Englannissa plea bargain -menettely on korvannut täysimittaisen oikeudenkäynnin keskeisenä rikosprosessin muotona. Ashworth onkin katsonut, että oikeudenkäyntien välttäminen on yksi keskeisistä englantilaista rikosprosessia muovaavista arvoista. Se, että vastaajalle asetetaan merkittävä kannustin aikaisen tunnustuksen saamiseksi, onkin omiaan ohjaamaan rikosprosessia pois varsinaisesta tuomioistuinkäsittelystä. Ashworth arvioi, että rikosprosessin rakenteessa – sekä siihen liittyvässä vallitsevassa kulttuurissa – on seikkoja, jotka heikentävät vastaajan ja myös uhrin oikeusturvaa. Tästä kritiikistä välittyy se sanoma, että vaikka jokaista rikosprosessin toimijaa sitoo tietty lainsäädäntö ja ohjeistus, saattavat epäviralliset odotukset ja vaikuttimet silti keskeisellä tavalla vaikuttaa ja ohjata rikosprosessin kulkua. Plea bargain -menettely tarjoaa kannustimen kaikille rikosprosessin osapuolille. Tämä kannustin tus-

⁸⁸ Ashworth 2010 s. 180

⁸⁹ Ko. tuomioistuin toimii ensimmäisenä valitusasteena asioissa, joiden ensimmäinen käsittely tapahtuu Crown Courtissa.

⁹⁰ Ashworth 2010 s. 181

⁹¹ Serious Organised Crime and Police Act (2005 c.15), Part 2, Chapter 2, s. 71–75

kin voinee elää siinä mielessä tyhjiössä, ettei menettelyn käyttö vaikuttaisi myös yleisesti rikosprosessin keskeisiin arvoihin.⁹²

2.3.3 Absprache im Strafprozess – syyteneuvottelu Saksassa

2.3.3.1 Yleistä

Syyteneuvottelua⁹³ on käytetty saksalaisissa tuomioistuimissa 1970-luvulta lähtien. Aluksi menettely yleistyi erityisesti aikaavievissä ja laajoissa talousrikosjutuissa. Käytännössä syyteneuvottelu on ollut Saksassa hyvin epämuodollista; kyse on ollut tuomarin, vastaajan ja syyttäjän välisistä epävirallisista neuvotteluista. Näissä on pyritty pääsemään yhteisymmärrykseen syytteen sisällöstä sekä käsittelemään asia ripeästi. Sittemmin menettelyn käyttö laajentui monimutkaisista talousrikoksista myös muihin rikoslajeihin.⁹⁴ Syyteneuvottelun käyttö Saksassa ei ole niin yleistä kuin common law -maissa. Saksan perustuslakituomioistuimen vuonna 2012 tekemässä tutkimuksessa selvisi, että kaikista rikosasioista noin 20 % käsiteltiin syyteneuvottelumenettelyssä.⁹⁵

Saksan perustuslakituomioistuin on 1990- ja 2000-lukujen aikana antanut useita merkittäviä ennakkoratkaisuja syyteneuvottelun käytöstä. Kuitenkin keskeisin muutos saksalaisessa syyteneuvottelussa tapahtui elokuussa 2009, kun neuvottelut saatettiin lainsäädännön piiriin – syntyi ns. muodollinen syyteneuvottelu. Saksan rikosprosessilaki (7.4.1987), eli *Strafprozeßordnung* (StPO) muutettiin vastaamaan Saksan perustuslakituomioistuimen ratkaisukäytäntöä.⁹⁶ Viimeisin muutos syyteneuvottelun asemaan kohdistui vuoden 2013 maaliskuussa, kun Saksan perustuslakituomioistuin antoi merkittävän ratkaisun kolmessa eri perusoikeusvalituksessa, jotka käsiteltiin yhdessä käsittelyssä. Nykymuotoinen, ns. muodollinen syyteneuvottelu katsottiin Saksan perustuslain mukaiseksi.⁹⁷

92 Ashworth 2005 s. 369–375

93 Saksaksi termi on *Verständigung im Strafprozess* tai vaihtoehtoisesti *Absprache im Strafprozess*. Suoraan suomeksi käännettynä: ”sopimus rikosprosessissa”.

94 Ceffinato 2013 s. 873 ja Rauxloh 2011 s. 298–299

95 Weigend – Turner 2014 s. 92 Tutkimus tosin rajoittui vain Nordrhein-Westfalenin osavaltioon, joten mahdolliset osavaltiokohtaiset erot jäivät tältä osin pimentoon.

96 Ceffinato 2013 s. 875

97 Saksan perustuslakituomioistuin on julkaissut tuomiosta myös englanninkielisen lehdistötiedotteen, joka on löydettävissä seuraavasta osoitteesta:

<http://www.bundesverfassungsgericht.de/pressemitteilungen/bvg13-017en>

Syyteneuvottelun eduista ja haitoista on Saksassakin käyty kiivasta keskustelua. Epämuodollinen syyteneuvottelu on mm. katsottu ongelmalliseksi rikosprosessin avoimuudelle ja välittömyydelle. Syyteneuvottelun etuina on taas korostettu prosessiekonomian paranemista ja esimerkiksi uhrin suojaa seksuaalirikoksissa, kun uhria ei tarvitse todistelu- ja selvittelytarkoituksessa kuulla, jos vastaaja tunnustaa rikoksen.⁹⁸ Lisäksi syyteneuvottelun taustalla vaikuttaa ajatus siitä, että tunnustuksen saaminen edistää aineellisen totuuden selvittämistä, joten on kannatettavaa palkita tunnustuksen antamisesta rangaistuslievennyksellä.⁹⁹

2.3.3.2 Epämuodollisista syytesopimuksista muodollisiin

Kuten edellä todettiin, syyteneuvottelu on saanut Saksassa alkunsa varsin epävirallisista neuvotteluista. Kun common law -maissa neuvottelut on lähtökohtaisesti käyty syyttäjän ja vastaajan välillä, niin Saksassa erikoisuutena on se, että tuomarilla on ollut näissä neuvotteluissa merkittävä rooli.¹⁰⁰ Tämä selittyy inkvisitorisen menetelmän merkittävyydellä: Saksassa tuomioistuin on velvollinen selvittämään rikosasiassa aineellisen totuuden.¹⁰¹

Kuten Suomessa, myös Saksassa syyttäjiä koskee lähtökohtaisesti syytepakko. Keskeinen poikkeus tästä on StPO 153 a §:n mukainen ehdollinen syyttämättä jättäminen. Säännös on alun perin tarkoitettu nopeuttamaan lievien massarikosten käsittelyä. Tällaisessa tilanteessa nostettu syyte peruutetaan, jos vastaaja esimerkiksi korvaa rikoksella aiheuttamansa vahingot tai maksaa erikseen sovittavan summan yleishyödylliseen tarkoitukseen.¹⁰² Sitten oikeuskäytännössä on kuitenkin ilmennyt, että ehdollista syyttämättä jättämistä on käytetty epämuodollisten syyteneuvottelujen pohjana myös vakavampia rikoksia käsiteltäessä.¹⁰³ Menettely on mahdollistunut esimerkiksi siten, että syyttäjä on tarkistanut syytettä niin, että rikosnimike on vaihdettu lievempään, tunnusmerkistöön sopivaan rikokseen. Näin ehdollinen syyttämättä jättäminen on Saksan lain

⁹⁸ Ceffinato 2013 s. 874

⁹⁹ Ceffinato 2013 s. 876

¹⁰⁰ Neuvottelut on useimmiten käynnistetty vastaajan avustajan tai joskus jopa tuomarin toimesta. Ks. tarkemmin Weigend – Turner 2014 s. 87

¹⁰¹ Tämä velvollisuus perustuu StPO 244 §:ään. Weigend – Turner 2014 s. 84–85

¹⁰² Ehdollisen syyttämättä jättämisen mallista tarkemmin ks. esim. Linna 2010 s. 204–205 ja Oikarainen 2008 s. 50–52

¹⁰³ Rauxloh 2011 s. 305

mukaan mahdollista.¹⁰⁴ Kyse on tällöin common law -maissa tunnetun *charge bargain* -mallin mukaisesta syyteneuvottelusta, eli kyse on rikosvastuun rajaamisesta.

Muodollisen syyteneuvottelun käyttö pohjautuu StPO 257 c §:ään, jonka nojalla syyteneuvottelut tulee järjestää. Lainkohdan mukaan tuomioistuimella on valta päättää prosessin lopputuloksesta ja kulusta kaikkien osapuolten välisessä avoimessa neuvottelussa. StPO 257 c §:n 2 momentin mukaan syyteneuvottelun kohteena on rangaistusseuraamus, jota voidaan lieventää. Neuvotteluissa ei siten voida sopia esim. syytteen sisällöstä. Lisäksi jokaisen sopimuksen tulee sisältää vastaajan tunnustus. StPO 257 c § 4 momentti sisältää tärkeän rajoituksen syyteneuvotteluihin. Sopimus ei sido tuomioistuinta, mikäli asian käsittelyssä ilmenee oikeudellisia tai aineellisia seikkoja, jotka osoittavat sen, että syytesopimus on tehty väärin premissien valossa. Onkin huomattava, että tuomioistuinta sitoo vapaa todistusharkinta myös syyteneuvottelussa. Tällä pyritään siihen, että tuomioistuimen tulee pyrkiä aineellisesti oikeaan tuomioon.¹⁰⁵ Epämuodolliset syyteneuvottelut on kielletty kokonaan nykyisen lain nojalla.¹⁰⁶

Oikeuskäytännössä muodostunut kanta on, että StPO 257 c §:n mukaisessa menettelyssä annettu tunnustus voi lieventää tuomittavaa vankeusrangaistusta enintään yhden kolmasosan. Tällöin tunnustukselta edellytetään sitä, että muu tapauksessa saatu näyttö tukee tunnustusta. Jos taas vastaaja antaa tunnustuksen yksinomaan taktisessa mielessä, motiivinaan saada rangaistuslievennys, niin tällöin tuomioistuin ei saisi myöntää yhtä merkittävää rangaistuslievennystä. Pienempi lievennys annetaan tällöin sen perusteella, että tunnustus osoittaa katumusta.¹⁰⁷ StPO 257 c §:n mukainen menettely vastaa anglosaksisten maiden ns. *sentence bargain* -mallia. Kyse on siis rikosvastuun lieventämisestä¹⁰⁸

2.3.3.3 Asianomistaja ja vastaaja

Saksassa asianomistaja voi tietyissä rikoksissa ajaa syytettä itse StPO 374 §:n nojalla (ns. *Privatklage*). Samoin asianomistaja voi eräissä rikosasioissa yhtyä syyttäjän ran-

¹⁰⁴ Rauxloh 2011 s. 306

¹⁰⁵ StPO 257 c § 1 momentissa viitataan StPO 244 § 2 momenttiin, jonka mukaan tuomioistuimen tulee asiaa ratkaistessaan ottaa huomioon kaikki asiassa relevantti todistelu.

¹⁰⁶ Ceffinato 2013 s. 875

¹⁰⁷ Ceffinato 2013 s. 876–877

¹⁰⁸ Ks. näistä määrittelyistä edellä jakso 2.1.2

gaistusvaatimukseen (*Nebenklage*) StPO 395 §:n mukaan. Syytesopimuksen solmimiseen ei kuitenkaan tarvita asianomistajan lupaa. Tätä on perusteltu sillä, että mikäli asianomistaja voisi estää syyteneuvottelun käytön, niin käytännössä menettelyyn ei voitaisi useinkaan ryhtyä asianomistajan suostumuksen puutteen takia. Lisäksi perusteluna on käytetty sitä, että asianomistajalla ei Saksassa muutoinkaan ole lain nojalla vaikutusvaltaa rangaistuksen mittaamiseen, vaan kyseinen oikeus on vain tuomioistuimella.¹⁰⁹

Syyteneuvotteluissa on myös usein edellytetty sitä, että osana sopimusta vastaaja sitoutuu olemaan vaatimatta asiassa muutosta. Nyt voimassaolevan StPO 302 §:n nojalla tämä on nimenomaisesti kielletty, jos asiassa on tehty syytesopimus StPO 257 c §:n mukaisesti. Jo aikaisemmin Saksan perustuslakituomioistuin on ottanut kantaa siihen, että syytesopimuksen yhtenä ehtona ei saa olla vastaajan luopuminen muutoksenhakuoikeudesta. Vastaajalla on kuitenkin edelleen mahdollisuus luopua oikeudestaan muutoksenhakuun sillä edellytyksellä, että tuomioistuin on täsmentänyt vastaajalle, ettei muutoksenhausta luopuminen voi lain mukaan olla itse syytesopimukseen sisällytettävä asia.¹¹⁰

Mielenkiintoisesti myös Saksassa on kiinnitetty huomiota siihen, että jos ero ns. normaalirangaistuksen ja syyteneuvottelussa tarjottavan lievennetyn rangaistuksen välillä kasvaa suureksi, vastaajan suostuminen menettelyyn ei välttämättä ole enää vapaaehtoista. Saksan perustuslakituomioistuin otti tähän seikkaan kantaa mainitussa maaliskuun 2013 tuomiossaan. Tapauksessa alempi tuomioistuin oli epämuodollisessa syyteneuvottelussa rajannut syytteen koskemaan lievempää tekemuotoa, jolloin vastaajalle tuomittava vankeusrangaistus laski neljästä vuodesta kahteen vuoteen. Tämä myös aiheutti sen, että rangaistus tuomittiin ehdollisena. Perustuslakituomioistuin katsoi, että näin merkittävä rangaistushuojennus painosti vastaajaa tunnustamaan, jolloin neuvottelu rikkoi vastaajan itsekriminointisuoja.¹¹¹

2.3.3.4 Yhteenveto

Saksan pitkän säädännäisoikeudellisen perinteen valossa on varsin mielenkiintoista, että juuri siellä on päässyt kehittymään kuvattunkaltainen epämuodollinen syyteneuvottelu-

¹⁰⁹ Ceffinato 2013 s. 875

¹¹⁰ Rauxloh 2011 s. 322–323

¹¹¹ Weigend – Turner 2014 s. 94 alav. 67. Ks. myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännöstä jaksossa 3.6

menettely, jota on jälkikäteen pyritty suitsimaan ja täsmentämään lainsäädännöllä. Saksan malli kertoo varsin karua kieltään niistä ongelmista, joihin sääntelemättömän syyteneuvottelun piirissä voidaan törmätä. Epämuodollisista syyteneuvotteluista onkin haluttu päästä niin selvästi eroon, että samaan aikaan muun syyteneuvottelua koskevan lainsäädännön kanssa voimaantulleen StPO 273 § 1 a momentin mukaan tuomioistuimen on nimenomaisesti merkittävä oikeudenkäynnin pöytäkirjaan se, onko asia ratkaistu syyteneuvottelussa vai ei. Tämän muutoksen perusteena on ollut se, että syyteneuvottelujen käytöstä on haluttu tehdä mahdollisimman avointa. Rauxloh onkin artikkelissaan arvioinut, että on kuitenkin hyvin kyseenalaista, sopeuttavatko rikosprosessin toimijat epämuodollisia käytäntöjään säädetyn lain vaatimalle tasolle.¹¹² Tätä arviota tukee se, että Saksan perustuslakituomioistuimen tekemässä tutkimuksessa selvisi tuomareiden varsin yleisesti käyttäneen myös epämuodollisia syyteneuvotteluita vuoden 2009 lainmuutoksen jälkeen.¹¹³ Jääkin nähtäväksi minkä suunnan syyteneuvottelu osana saksalaista rikosprosessia jatkossa ottaa.

2.3.4 Kokkuleppemenettely – Syyteneuvottelu Virossa

Viron nykymuotoinen syyteneuvottelujärjestelmä, ns. sopimismenettely (*kokkuleppemenettely*) on otettu käyttöön vuonna 2004. Tätä ennen käytössä on ollut ns. yksinkertaistettu menettely jo vuodesta 1996 saakka.¹¹⁴ Sopimismenettelyn käyttö Virossa on varsin yleistä: n. 45 % vuoden 2012 aikana tuomioistuimeen viedyistä rikosasioista käsiteltiin syyteneuvottelussa.¹¹⁵ Sopimismenettelyä koskevat keskeiset säännökset on kirjattu Viron rikosprosessilakiin (12.2.2003) (KrMS 239 § – 250 §). Virossa on myös kaksi muuta rikosvastuun huojentamiseen soveltuvaa menettelyä, joita ei tässä yhteydessä käsitellä.¹¹⁶

Sopimismenettelyn käynnistämisestä voi tehdä aloitteen joko syyttäjä tai vastaaja. Asiassa jossa on useita vastaajia, on jokaiselta vastaajalta saatava hyväksyntä menette-

¹¹² Ks. tarkemmin Rauxloh 2011 s. 325

¹¹³ Weigend – Turner 2014 s. 92–93 Tutkimukseen osallistuneista tuomareista 59 % myönsi, että he olivat käyneet yli puolet syyteneuvotteluista epämuodollisesti, jättäen noudattamatta StPO 257c §:n vaatimuksia. Myöskin osassa muodollisia syyteneuvotteluita lakia on noudatettu puutteellisesti.

¹¹⁴ Sillaots 2004 s. 116

¹¹⁵ Viron ylimmän syyttäjäviranomaisen vuosikertomus 2012 s. 3 (*Riigi peaprokuröri ülevaade Riigikogu põhiseaduskomisjonile seadusega prokuratuurile pandud ülesannete täitmise kohta 2012. aastal*). Vaikuttaisi, että sopimismenettelyn käyttö on yleistynyt nopeasti, sillä vielä vuonna 2010 syyteneuvottelussa käsiteltiin 23 % rikosasioista. Ks. Linna 2012 s. 133

¹¹⁶ Lyhyt kuvaus näistä menettelyistä ks. Linna 2012 s. 131

lyn käyttöä varten. Lisäksi mahdollisen asianomistajan on annettava suostumus asian käsittelemisestä syyteneuvottelussa.¹¹⁷ Virossa syyteneuvottelua voidaan käyttää useimmissa rikosasioissa. Ainostaan kaikista törkeimmissä rikosasioissa (murha, tappo, sotarikokset jne.) neuvottelumenettelyyn ei ole mahdollista ryhtyä.¹¹⁸

Mikäli syyttäjä saa sopimismenettelyyn soveltuvassa rikosasiassa kaikilta asianosaisilta suostumuksen, hän voi tällöin käynnistää neuvottelut vastaajan/vastaaajien kanssa. Vastaaajilla tulee olla neuvotteluissa avustaja. Syyttäjän on neuvotteluissa kerrottava vastajalle syytesopimuksesta aiheutuvat seuraukset ja hänen oikeutensa neuvotteluissa. Syytesopimuksen tulee vastaajaa koskevien perustietojen lisäksi sisältää asiaa koskevat tosiseikat, rikosnimike, rikoksesta aiheutunut vahinko ja asiassa vaadittavan rangaistuksen määrä sekä rangaistuslaji. Sovittava rangaistus ei saa olla ankarampi kuin 18 vuotta vankeutta. Syytesopimus vahvistetaan syyttäjän, vastaajan sekä hänen avustajansa allekirjoituksin (KrMS 244 § ja 245 §).

Sopimuksen synnyttyä asia viedään toimivaltaisen tuomioistuimen käsiteltäväksi. Tämän käsittelyn tarkoituksena on sen kontrollointi, että vastaaja on ymmärtänyt syytesopimuksen sisällön, ja että sopimuksen solmiminen on ollut hänen tarkoituksenaan. Jos tuomioistuin katsoo, että sopimus on kelvollinen, tuomitaan vastaaja sopimuksen mukaiseen rangaistukseen. Tuomioistuimella on myös mahdollisuus tietyin edellytyksin hylätä syytesopimus ja palauttaa asia syyttäjän käsiteltäväksi (KrMS 247 § ja 248 §).

Sopimismenettelyn ominaisuutena on, että vastaajalta ei edellytetä tunnustusta. Syytesopimuksen aikaansaamiseksi riittää jo se, että vastaaja solmii sopimuksen syyttäjän kanssa, jolloin hän suostuu sovittuun rangaistukseen ja mahdollisiin vahingonkorvauksiin. On mahdollista, että vastaaja kiistää rikoksen, mutta tekee silti syytesopimuksen syyttäjän kanssa rangaistushuojennuksen takia. Sopimuksen solmiminen on siten jossain mielessä rinnastettavissa yhdysvaltalaiseen *nolo contendere* -vastaukseen.¹¹⁹ Linna onkin kuvannut menettelyä selkeän sopimus pohjaiseksi, koska rikosvastuuhuojennuksen saaminen ei edellytä tunnustusta.¹²⁰

¹¹⁷ Sillaots 2004 s. 117

¹¹⁸ Syyteneuvottelun estävät rikokset on lueteltu KrMS 239 §:n 2 momentin 1 kohdassa.

¹¹⁹ Ks. *nolo contendere* -vastauksesta edellä jaksossa 2.1.1

¹²⁰ Linna 2012 s. 133–134

Yhteenvedon voidaan todeta, että Viron sopimismenettely on varsin selkeästi syyttäjävetoista. Tuomioistuimen roolina on lähinnä syytesopimuksen vahvistaminen sekä sen kontrollointi, että vastaaja on tietoisesti halunnut solmia sopimuksen. Lisäksi syyteneuvottelujen sopimusmuotoisuus on ilmiönä tuttu lähinnä vain Yhdysvalloista. Voitaneen perustellusti sanoa, että Viron malli antaa huomattavasti enemmän valtaa prosessiosapuolten neuvottelutaidoille ja disponoinnille kuin esim. Saksan muodollinen syyteneuvottelu ja poikkeaa samalla selvästi myös Suomeen ehdotetusta syyteneuvottelumallista.

2.3.5 Pohjoismaat

2.3.5.1 Syyteneuvottelusta käyty keskustelu Ruotsissa

Ruotsissa ei ole käytössä syyteneuvottelujärjestelmää, vaikka asiasta on kyllä sielläkin käyty aika ajoin keskustelua. Virallisjulkaisuissa asia on nostettu esiin ns. luottamuskomission julkaisemassa raportissa, jossa on painotettu selvitystarvetta plea bargain -menettelyn soveltuvuudesta Ruotsin oikeuslaitokseen. Luottamuskomission katsottiin ottaneen asian käsittelynsä erityisesti sen takia, että muutamassa laajassa talousrikosjutussa esitutkinta oli kestänyt yli kolme vuotta.¹²¹ Kyseinen raportti lähetettiin myös lausuntokierrokselle, jossa lausunnonantajat olivat pääosin varsin kriittisiä syyteneuvottelua kohtaan.¹²²

Tarkempi selvitys syyteneuvottelujärjestelmän soveltumisesta Ruotsiin sisältyy raporttiin SOU 2005:117, jossa on tutkittu useita erilaisia tapoja tehostaa ruotsalaista rikosprosessia ja sen ohella arvioitu myös mahdollista syyteneuvottelua. Raportin laatinut komissio päätyi siihen tulokseen, ettei ole syytä joutaa esitutkinnan toimittamisen velvollisuudesta ja syytepakkoperiaatteesta, mihin syyteneuvottelun käyttö osaltaan saattaisi vaikuttaa, kun tunnustus voisi rajata esitutkintaa ja syytteen sisältöä. Näkemystään komissio perusteli mm. sillä, että ko. periaatteet turvaavat epäiltyjen yhdenvertaisuutta esitutkinnassa. Jos epäilty suostuu yhteistyöhön poliisin kanssa, niin mahdollisuudet selvittää hankalia talousrikoksia toki paranevat, mutta tällöin riskinä on toisaalta se, että epäilty antaa valheellisia lausumia esitutkinnassa.¹²³

¹²¹ SOU 2004:47 s. 386–388

¹²² SOU 2005:117 s. 51–52

¹²³ SOU 2005:117 Syyteneuvottelua koskeva osuus on raportissa sivuilla 49–64

Komissio on esimerkinomaisesti perustellut kantaansa esitutkinnalla, jossa on useita henkilöitä epäiltynä samasta rikoksesta. Tällöin epäilty saattaisivat yrittää vyöryttää syyn rikoksesta toistensa vastattavaksi välttyäkseen itse syytteeltä. Tilanne saattaisi hyödyttää erityisesti epäiltyjä tai vastaajaa, jolla on resursseja järjestää itselleen vahva puolustus ja neuvottelutaitoinen avustaja. Esitutkintaan jouduttaisiin käyttämään lopulta kuitenkin runsaasti voimavaroja, jotta pystyttäisiin kontrolloimaan epäiltyjen lausumien todenperäisyyttä. Komissio ei kuitenkaan sinänsä kiistänyt, etteikö syyteneuvottelulla voitaisi saavuttaa resurssisäästöjä. Vaikuttaakin siltä, että syyteneuvotteluun mahdollisesti sisältyvät epäkohdat tai haitat, kuten mm. asianomistajan aseman heikentyminen ja syyteneuvottelun ristiriitaisuus syyttäjää sitovan objektiivisuusperiaatteen kanssa, lähinnä alleviivaavat komission kielteistä kantaa.¹²⁴

Vaikka komissio ei siis ollut syyteneuvottelun käyttöönoton kannalla, on raportissa silti lausuma siitä, että syyteneuvottelun haitat eivät kuitenkaan kokonaan syrjäytä menettelyn etuja. Komissio onkin esittänyt, että esitutkintaa ja syytepakkoa tulisi voida rajoittaa jollain vaihtoehtoisella tavalla. Mitään kovin konkreettista esimerkkiä raportti ei toisaalta anna.¹²⁵ Jääkin hieman hämärän peittoon, miksi Ruotsissa ei ole kuljettu samaa polkua kuin Suomessa ja ryhdytty lainsäädäntötoimiin syyteneuvottelun suhteen.

Kuriositeettina mainittakoon, että jää toistaiseksi nähtäväksi, mitä seurauksia Sture Bergwall -tapauksella on ruotsalaiselle oikeusjärjestelmälle. Bergwall oli määrätty tahdosta riippumattomaan psykiatriseen sairaanhoitoon vuonna 1991. Ollessaan pakkohoidossa hän tunnusti yhteensä 39 murhaa. Pitkälti näiden tunnustusten perusteella hänet tuomittiin kahdeksasta murhasta. Sittenmin Bergwall perui kaikki tunnustuksensa, mikä johti lopulta siihen, että kaikki hänen saamansa murhatuomiot purettiin ylimääräisen muutoksenhaun kautta. Tapaus on herättänyt ruotsissa paljon keskustelua siitä, miten tuomiot voitiin perustaa niin vahvasti tunnustuksiin, sillä yhdessäkään tapauksessa ei ollut välitöntä näyttöä siitä, että Bergwall olisi tosiasiallisesti syyllistynyt murhiin. Tapauksen toistuvasti esiin nouseva julkisuus tuskin ainakaan on eduksi syyteneuvottelun mahdolliselle käyttöönotolle Ruotsissa.¹²⁶

¹²⁴ SOU 2005:117 s. 61–62

¹²⁵ SOU 2005:117 s. 63–64 Raportissa on esitetty esimerkkinä laajennus syyttäjän oikeuteen rajoittaa esitutkintaa.

¹²⁶ Asiaa koskevasta uutisoinnista ks. mm. <http://www.hs.fi/ulkomaat/Ruotsin+syyt%C3%B6n+sarjamurhaaja+uuteen+mielentilatutkimukseen/a1382493787411>

2.3.5.2 Norja, Tanska ja Islanti

Norjan rikosprosessissa on käytössä erityinen tunnustamisoikeudenkäynti (*tilståelsesdom*)¹²⁷, jota voidaan käyttää rikosasioissa, joissa vastaaja tunnustaa. *Straffeprosessloven*, eli Norjan rikosprosessilaki (22.5.1981 nro. 21) (SPL) sääntelee menettelyn edellytyksistä. SPL 248 §:n mukaan tunnustamisoikeudenkäynnissä voidaan käsitellä rikosasioita, joiden enimmäisrangaistus on kymmenen vuotta. Lisäksi vastaajan tulee tunnustaa menettelynsä tuomioistuimelle ja asiassa kerätyn näytön tulee tukea tunnustuksen sisältöä.

Norjan valtakunnansyyttäjä on ohjeessaan eritellyt kolme eri seikkaa tunnustuksen perusteella annettavalle rangaistuslievennykselle. Tunnustus voi olla eduksi prosessiekonomialle, asianomistajan asemalle ja asian aineelliselle selvittämiseksi. Ohjeessa on annettu suuntalinjoja myös rangaistuslievennyksen määrästä, joka vaihtelee hieman sen mukaan, mihin näistä mainitusta kolmesta seikasta tunnustuksen katsotaan vaikuttavan. Rangaistushuojennuksen suuruus on oikeuskäytännössä vaihdellut $\frac{1}{10}$ ja $\frac{1}{3}$ välillä.¹²⁸

Myös Tanskassa on käytössä norjalaista mallia vastaava menettely, jossa tunnustus voidaan ottaa rangaistusta lieventävänä seikkana huomioon. Islannissa ei ole käytössä erityistä syyteneuvottelujärjestelmää. Tosin kilpailuviranomaisella on mahdollisuus sopia kilpailurikkomusta koskeva asia epäillyn henkilön tai yhteisön kanssa. Jos epäilty avustaa asian selvittämisessä, niin tällöin kilpailuviranomainen voi sitovasti määrätä että asiaa ei käsitellä rikosprosessissa, vaan asiassa määrätään vain hallinnollinen sanktio.¹²⁹

3 SYYTENEUVOTTELU SUOMESSA: LAKIEHDOTUKSEN ARVIOINTIA

3.1 Yleistä

Tutkielman tässä osuudessa käsitellään Suomessa mahdollisesti käyttöön otettava syyteneuvottelujärjestelmää hallituksen esityksen (HE 58/2013) mukaisena toteutuksena. Ehdotuksen keskeisimmät muutokset kohdistuisivat lakiin oikeudenkäynnistä rikosasioissa

¹²⁷ Mm. tämä norjalainen malli on toiminut yhtenä esikuvana hallituksen esityksessä ehdotetulle tunnustamisoikeudenkäynnille. Lainsäädäntöneuvos Jaakko Raution haastattelu 14.3.2014

¹²⁸ RS 3/2007 s. 4–6 Ks. Norjan menettelystä myös OMML 26/2012 s. 28

¹²⁹ OMML 26/2012 s. 29

(689/1997), uuteen esitutkintalakiin (805/2011) ja rikoslakiin. Lakiesitys on tätä kirjoittaessa valiokuntakäsittelyssä. Aiheen käsittely on jaoteltu neljän pääotsikon alle: *esitutinnan rajoittaminen; syyteharkinta, syyteneuvottelu sekä tuomioesitys; tunnustamisoikeudenkäynti ja rangaistuksen lieventäminen*. Tämä jaottelu seuraa tyypillistä tapaa jakaa rikosprosessin päävaiheet neljään eri osa-alueeseen.¹³⁰ Näin on myös helpompi hahmottaa syyteneuvottelun vaikutus rikosprosessin eri vaiheisiin. Tämän lisäksi menettelyä arvioidaan EIT:n ratkaisukäytännön valossa sekä Eduskunnan perustuslakivaliokunnan antaman lausunnon pohjalta.

Hallituksen esityksessä mainittu keskeinen tavoite on, että syyteneuvottelulla pyritään viranomaisresurssien tehokkaampaan käyttöön ja parempaan prosessiekonomiaan kuitenkin asianosaisten oikeudet turvaten. Esityksen julkilausuttu pyrkimys on luoda sellainen järjestelmä, jonka piirissä epäilty myötävaikuttaisi rikoksensa selvittämiseen. Tämä mahdollistaisi esityksen mukaan sen, että esitutkintaan käytetty aika lyhenisi sekä myös syyteharkinta ja oikeudenkäyntivaihe sekä keventyisivät että nopeutuisivat. Menettelyn käyttö tulisi kohdistaa lähinnä sellaisiin asioihin, joissa siitä olisi eniten kokonaistaloudellista hyötyä. Helposti selvitettäviä rikoksia, kuten vaikkapa rattijuopumuksia, ei tulisi viedä syyteneuvottelun piiriin. Esitöissä korostetaan, että syyteneuvottelulla voitaisiin saavuttaa suurimmat edut vaikeasti selvitettävissä ja laajoissa rikosasioissa.¹³¹

Esityksen mukaan vastaajan tunnustus voisi johtaa rikosvastuuhuojennukseen kahden pääsääntöisen tavan mukaan:

- 1) Esitutkinnassa tunnustettu rikos voi antaa perusteen esitutkinnan rajaamiseen, minkä jälkeen asia voitaisiin käsitellä tavanomaisena syyteasiana. Tällöin tunnustuksen vastineena syyttäjä rajaa syytteen koskemaan vain osaa rikoksista. Lisäksi syyttäjä voisi sitoutua vaatimaan rangaistusta lievennetyllä asteikolla.
- 2) Syyttäjä ja vastaaja aloittavat erityisen syyteneuvottelun, jossa laaditaan tuomioesitys. Asia käsiteltäisiin tämän esityksen pohjalta uudessa, normaalissa suppeammassa pääkäsittelyssä: tunnustamisoikeudenkäynnissä. Tuomio-

¹³⁰ Nämä neljä eri osa-aluetta ovat: esitutkinta, syyteharkinta, oikeudenkäynti ja rangaistuksen täytäntöönpano. Ks. Virolainen – Pölönen 2003 s. 14

¹³¹ HE 58/2013 s. 12–14

istuimen tulisi joko hyväksyä tuomioesitys ja mitata sen perusteella rangaistus lievennetyllä rangaistusasteikolla tai jättää asia sillensä.

3.1.1 Syyteneuvottelun kaltaisia elementtejä

Voimassaolevasta lainsäädännöstä voidaan nostaa esiin seuraavat kaksi elementtiä, jotka on tarpeen erottaa varsinaisesta syyteneuvottelusta: rikosasioiden sovittelu ja rangaistuksen lieventäminen tunnustuksen perusteella.

Mahdollisuus sovitteluun rikosasioissa jo ollut olemassa 1980-luvulta asti.¹³² Laintasoi-
sesti asiasta säädettiin vasta vuonna 2005, jolloin laki rikosasioiden ja eräiden riita-
asioiden sovittelusta (1015/2005) tuli voimaan. Rikosasioiden sovittelussa on kyse puo-
lueettoman sovittelijan johdolla pidettävistä neuvotteluista uhrin ja rikoksesta epäillyn
välillä. Sovittelussa käsitellään rikoksesta sen uhrille aiheutuneita henkisiä ja aineellisia
haittoja pyritään omatoimisesti sopimaan toimenpiteistä näiden haittojen hyvittämiseksi.
Sovittelussa ei siis voida sopia rikosoikeudellisesta vastuusta, vaan kyse on valtion jär-
jestämästä, vapaaehtoisuuteen perustuvasta keinosta sopia rikosvahinkojen korvaami-
sesta. Sovittelullakin on tosin merkityksensä rikosprosessiin. Syyttäjä voi ROL 1 luvun
8 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan tehdä syyttämättäjättämispäätöksen ns. kohtuuspe-
rusteella. Samoin syyttäjä voi peruuttaa syytteen vielä nostamisenkin jälkeen ROL 1 lu-
vun 12 §:n perusteella.¹³³

Kuten edellä on kuvattu, niin syyteneuvottelussa keskeisenä elementtinä on vastaajan
antama tunnustus. On syytä huomata, että myös voimassaolevassa laissa tunnustuksella
on merkityksensä rangaistuksen lieventämisperusteena. RL 6:6:n 3 kohdassa säädetään:

”[Rangaistuksen lieventämisperusteita ovat:] tekijän ja asianomistajan välil-
lä saavutettu sovinto, tekijän muu pyrkimys estää tai poistaa rikoksensa vai-
kutuksia taikka hänen pyrkimyksensä edistää rikoksensa selvittämistä”

Laissa ei siis suoranaisesti ilmaista, että tunnustus olisi rangaistuksen lievennysperuste.
Rikoslain yleisiä oppeja koskevan uudistuksen esitöissä kuitenkin täsmennetään, että
oman rikoksen selvittämisen edistämistä voivat esimerkiksi olla vilpittömän käytös esitut-

¹³² Virolainen – Pölönen 2003 s. 419

¹³³ Ks. sovittelusta laajemmin Tolvanen 2003 s. 1023–1024 sekä Oikarainen 2008 s. 97–99

kinnassa, tunnustaminen ja itsensä ilmiantaminen. Lisäksi samassa yhteydessä lainsäätäjä on korostanut sitä seikkaa, että lieventämisperuste rajoittuisi vain vastaajan omien rikosten selvittämiseen. Eli mahdollinen muiden henkilöiden ilmiantaminen ei saa vaikuttaa rangaistukseen lieventävästi.¹³⁴

Tunnustuksen merkitys rangaistuksen lieventämisperusteena vaikuttaa ainakin tähän mennessä jääneen käytännössä vaille suurempaa merkitystä, sillä esimerkiksi vuonna 2011 oman rikoksen selvittämistä on käytetty yleisenä lieventämisperusteena vain 134 langettavassa tuomiossa.¹³⁵ Huomionarvoista kuitenkin on, että korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä on arvioitu tunnustuksen merkitystä useaan otteeseen. Kuvaavana esimerkkinä rajanveto ratkaisusta KKO 2012:9:

”Korkein oikeus on ratkaisukäytännössään soveltanut lieventämisperusteena rikoksen selvittämisen edistämistä muun muassa silloin kun tekijä oli ilmi-
 antanut itsensä ja ilmoittanut teostaan poliisille ennen kuin poliisi oli osan-
 nut epäillä häntä ja kun ilman epäillyn omaa kertomusta olisi ollut hyvin to-
 dennäköistä, että rikos olisi jäänyt selvittämättä (KKO 2000:63, 2003:62 ja
 2003:63). Sen sijaan perustetta ei ole sovellettu, kun tekijä oli joutunut sel-
 vittämään omalta osaltaan asiaa, koska hänen osallisuutensa tekoon oli ollut
 jo alusta alkaen selvillä (KKO 2003:53).”¹³⁶

Ko. tapauksessa KKO ei soveltanut yleistä lieventämisperustetta vastaajan tunnustuksesta huolimatta. Tätä perusteltiin mm. sillä, että vastaaja kiisti teon ensimmäisessä esitutkintakuulustelussa ja vasta kahta päivää myöhemmin uudelleen kuultuna tunnusti. Vaikuttaakin siltä, että oman rikoksen selvittäminen on muodostunut oikeuskäytännössä niin tiukkarajaiseksi rangaistuksen lievennysperusteeksi, että sen käyttö on lopulta ollut hyvin vähäistä. Seuraavaksi selvennetään sitä, kuinka merkittävästi ehdotettu syyteneuvottelumenettely muuttaisi tilannetta.

¹³⁴ HE 44/2002 s. 199. Samoin ks. myös KKO 1998:162 perustelut.

¹³⁵ Vuosina 2008–2012 oman rikoksen selvittämistä käytettiin yleisenä lievennysperusteena 0,2 %:ssa langettavissa tuomioissa. Ks. Lappi-Seppälä – Niemi – Hinkkanen 2013 s. 348

¹³⁶ KKO 2012:9 perustelut kohta 16.

3.2 Esitutkinna rajoittaminen

Tällä hetkellä esitutkinna rajoittamisesta säädetään ETL 3 luvun 10 §:ssä. Esitutkinna rajoittamiselle on nykyisen lain mukaan edellytykset, kun syyttäjä jättäisi asiassa syytteen nostamatta ROL 1 luvun 7 tai 8 §:n tai muun vastaavan lainkohdan perusteella. Syyttämättäjättämispäätös voidaan tehdä rikoksen vähäisyyden, tekijän nuoruuden, rankaisemisen kohtuuttomuuden tai rikoskonkurrenssin nojalla. Lisäksi tietyissä muissakin tilanteissa laki antaa mahdollisuuden syyttämättä jättämiseen.¹³⁷ Näiden ROL:sta juontuvien perusteiden lisäksi esitutkinta voidaan lopettaa ns. kustannusperusteeseen vedoten tai jos on varsin todennäköistä, että syyttäjä ei nostaisi asiassa syytettä esim. sen takia, että asiassa ei ole tapahtunut rikosta, tai mahdollinen rikos on jo vanhentunut. Lisäksi edellytyksenä rajoittamiselle on, ettei tärkeä yleinen tai yksityinen etu edellytä syytteen nostamista. Päätöksen esitutkinna rajoittamisesta ROL 3 luvun 10 §:n nojalla tekee syyttäjä tutkinnanjohtajan esityksestä. Syyttäjän päätöksenteko olisi vastaavalla tavalla sidottu tutkinnanjohtajan esitykseen tunnustusperusteisessa esitutkinna rajoittamisessa.

Hallituksen esityksessä ehdotetaan säädettäväksi uusi ETL 3 luvun 10 a §, jossa säädettäisiin uusista kriteereistä esitutkinna rajoittamiselle tunnustuksen perusteella. Pykälän 1 momentin mukaan esitutkinna rajoittaminen tunnustuksen perusteella soveltuisi sellaisiin tilanteisiin, joissa vähintään kahdesta eri rikoksesta epäilty henkilö tunnustamalla edistää yhden tai useamman epäillyn rikoksen selvittämistä. Tällöin voitaisiin määrätä, että esitutkintaa ei kaikkien rikosten osalta toimiteta tai se näiden rikosten osalta lopetetaan. Syyttäjän tulisi päätöksenteossaan ottaa huomioon asian laatu, tutkinnasta ja käsittelystä ilmeisesti aiheutuvat kustannukset ja niihin kuluva aika sekä muut olosuhteet.¹³⁸ Esitöiden mukaan lähtökohtana olisi se, että tunnustamisella tulee olla selviä prosessiekonomisia etuja.¹³⁹

¹³⁷ Esim. vähäisissä vahingonkorvausrikoksissa, vähäisissä huumausainerikoksissa sekä vähäisissä liikenneriikkomuksissa syyttäjä voi tietyin edellytyksin jättää syytteen nostamatta. Ks. Tolvanen – Kukkonen 2011 s. 61

¹³⁸ Syyttäjä voisi harkinnassaan ottaa huomioon vastaavia seikkoja, kuin mitä syyteneuvottelun aloittamispäätöksessä tulee ottaa huomioon. Näistä näkökohdista ks. jakso 3.3.1

¹³⁹ HE 58/2013 s. 35

Ehdotetun ETL 3 luvun 10 a §:n 2 momentin mukaan syyttäjä voisi esitutinnan rajoittamisen lisäksi myös sitoutua vaatimaan rangaistusta lievennetyllä asteikolla.¹⁴⁰ Tällainen päätös voitaisiin tehdä silloin, kun esitutkintaa on tunnustuksen perusteella rajoitettu tai tutkinnassa on ollut vain yksi epäilty rikos, jonka selvittämistä epäillyn antama tunnustus on helpottanut. Ehdotetun pykälän 3 momentin mukaan syyttäjän tehdessä päätöksen rangaistuksen vaatimisesta lievemällä asteikolla voidaan asia tarvittaessa käsitellä syyteneuvottelussa ja antaa tuomioesitys.¹⁴¹ Po. pykälän 4 momentissa säädetäisiin, että jos epäilty peruuttaa tunnustuksensa tai asiassa ilmenee, että päätös esitutinnan rajoittamisesta tai sitoumus vaatia rangaistusta lievennetyllä asteikolla on perustunut olennaisesti puutteellisiin tai virheellisiin tietoihin, syyttäjä voisi tällöin peruuttaa väärille premisseille perustuneen päätöksen tai sitoumuksen.¹⁴²

Esitutkintaa ei tietyissä tilanteissa voitaisi tunnustuksen perusteella rajoittaa, eikä syyttäjä voisi myöskään sitoutua vaatimaan rangaistusta lievemällä asteikolla. Ehdotetun ETL 3 luvun 10 a §:n 5 momentin mukaan näitä esteitä ovat:¹⁴³

- 1) epäilystä rikoksesta on säädetty ankarampi rangaistus kuin kuusi vuotta vankeutta, tai
- 2) epäilty rikos on rikoslain 20 luvun 1, 3—6, 8 a ja 8 b §:ssä tai 21 luvun 4, 5, 7—15 §:ssä tarkoitettu rikos, tai
- 3) tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaatii esitutinnan toimittamista.

Esitutinnan rajoittaminen olisi siis kielletty rikoksissa, joissa enimmäisrangaistus on enemmän kuin kuusi vuotta vankeutta, seksuaalirikoksissa (poikkeuksena RL 20:8 c sukupuoli- ja sukupuolisuhteellisuutta loukkaavan lasta koskevan esityksen seuraaminen, RL 20:9 paritus ja RL 20:9 a törkeä paritus) sekä henkeen ja terveyteen kohdistuvissa rikoksissa, paitsi RL 21 luvun 6 a §:n mukaisessa törkeän henkeen tai terveyteen kohdistuvan rikoksen valmistelussa. Perustelut tällaiselle rajaukselle ovat varsin niukat: hallituksen esityksessä on perusteltu syyteneuvotteluun viettävien asioiden kuuden vuoden enimmäisrangaistusrajaa mm. sillä, että esimerkiksi törkeä paritus saataisiin syyteneuvottelun piiriin.¹⁴⁴ Osasyynsä tähän on varmaankin sillä, että paritusrikokset saattavat usein muodostaa

¹⁴⁰ Ks. lievennetyt rangaistusasteikon tarkemmasta vaikutuksesta myöhemmin jakso 3.5

¹⁴¹ HE 58/2013 s. 35

¹⁴² HE 58/2013 s. 36

¹⁴³ Edellytykset 1 ja 2 ovat vastaavat, kuin ROL 1 luvun 10 §:ssä syyteneuvottelulle ehdotetut.

¹⁴⁴ HE 58/2013 s. 14

monimutkaisen tekokokonaisuuden, jossa esitutinnan rajoittaminen sekä syyteneuvottelu voisivat parantaa prosessiekonomiaa. Esitutinnan rajoittamisen tunnustuksen perusteella voisi estää myös tärkeä yleinen tai yksityinen etu. Kuten voidaan havaita, niin kyseinen määritelmä on täysin analoginen nykyisen ETL 3 luvun 10 §:n kanssa, jossa säädetään esitutinnan rajoittamisen yleisistä edellytyksistä.¹⁴⁵

Syyteneuvottelua koskevat uudistukset esitutinnan rajoittamiseen voidaan summata seuraavasti: Esitutkinta voitaisiin tunnustuksen vastineeksi ja syyttäjän päätöksestä rajoittaa koskemaan vain osaa epäillyistä rikoksista. Lisäksi syyttäjä voisi tällöin syyteharkinnassa tehdä syyttämättäjäättämispäätöksen tunnustuksen perusteella.¹⁴⁶ Tällainen menettely vastaisi siis anglosaksisissa oikeuskulttuureissa esiintyvää *charge bargain* -menettelyä. Syyttäjä voi myös sitoutua vaatimaan rangaistusta ehdotetun RL 6 luvun 8 a §:n mukaisessa lievennetyssä rangaistusasteikossa ETL 3 luvun 10 a § 2 mom. nojalla. Tämä menettely taas vastaa *sentence bargain* -mallia. Näitä huojennuksia voitaisiin käyttää sekä yhdessä että erikseen.¹⁴⁷

3.2.1 Yleinen ja yksityinen etu esitutkinnassa ja syyteharkinnassa

On tarpeen tässä yhteydessä kuvata yleisen ja yksityisen edun käsitettä esitutkinnassa ja syyteharkinnassa. Yleisen edun käsite liitetään rikosoikeudellisen järjestelmän yleisestävään luonteeseen. Tällä tarkoitetaan HE 222/2010 mukaan sitä, että rikosprosessissa tulisi toimia yleisen oikeustajun mukaisesti ja luottamusta herättävällä sekä ylläpitävällä tavalla. Yleisen edun näkökohdat puoltavat esitutinnan jatkamista, jos epäilty rikos on saanut julkista huomiota, epäilty on merkittävässä yhteiskunnallisessa asemassa, tai kun vaara rikollisen toiminnan jatkumisesta on ilmeinen. Lisäksi yleinen etu tulisi ottaa huomioon, jos asiassa tulisi tuomita menettämisseuraamus, oikeuskysymys on epäselvä tai rikos kuuluu rikoskokonaisuuteen, jonka kaikki osat tulisi selvittää.¹⁴⁸

Tärkeällä yksityisellä edulla viitataan hallituksen esityksen mukaan useimmiten asianomistajan korvausvaatimuksen toteuttamismahdollisuuksiin. Taloudellisen intressin suuruus, osapuolten taloudelliset olot ja mahdollisuus saada vahinko korvattua ilman esitut-

¹⁴⁵ Yleisestä ja yksityisestä edusta tarkemmin ks. seuraava jakso 3.2.1

¹⁴⁶ Syyteharkinnasta tunnustetuissa rikoksissa laajemmin ks. jakso 3.3

¹⁴⁷ Analogia anglosaksiseen malliin on huomioitu myös esitöissä. Ks. tarkemmin HE 58/2013 s. 13

¹⁴⁸ HE 222/2010 s. 187 ja Tolvanen – Kukkonen 2011 s. 61–62

kintaa on myös mainittu merkityksellisinä seikkoina. Lisäksi on korostettu sitä, että vaikka yksityinen etu olisi tärkeätä vähäisempi, tulisi esitutkintaa jatkaa siihen asti, että asianomistaja saa tutkinnan kautta riittävästi selvitystä vaatimuksensa toteuttamista varten. Useita asianomistajia käsittävässä jutussa tulisi lisäksi kiinnittää huomiota asianomistajien yhdenvertaisuuteen; jos asianomistajiin kohdistuneet rikokset ovat samankaltaisia, esitutkinnan rajoittaminen osasta ko. rikoksia voi loukata asianomistajien yhdenvertaisuutta.¹⁴⁹

3.3 Syyteharkinta, syyteneuvottelu sekä tuomioesitys

Edellä käsitellyistä esitutkintaa koskevista muutoksista on luontevaa siirtyä syyteharkintaan kohdistuviin muutoksiin. Kun esitutkinnan rajoittaminen tunnustuksen perusteella mahdollistettaisiin, on ymmärrettävää, että myös syyttäjän tulee voida ottaa tämä syyteharkinnassa huomioon. Voidaankin todeta, että seuraamusluontoisen syyttämättäjättämisen käyttömahdollisuudet lisääntyisivät vastaavasti, kun mahdollisuudet rajoittaa esitutkintaa paranisivat. Lisäksi mahdollisuutena olisi viedä asia syyteneuvotteluun tuomioesityksen laatimiseksi.

Syyteharkintaa muutettaisiin lisäämällä ROL 1 luvun 8 §:ään uusi 2 momentti, johon kirjattaisiin mahdollisuudesta tehdä tunnustusperusteinen syyttämättäjättämispäätös.¹⁵⁰ Ehdotuksen mukaan ROL 1:8.2:n sisältö olisi seuraava:

”Jos syyteharkinnassa on saman henkilön tekemäksi epäiltyjä rikoksia kaksi tai useampi ja hän on tunnustamalla edistänyt yhden tai useamman epäillyn rikoksen selvittämistä, syyttäjä voi päättää, että syytettä ei nosteta kaikista epäillyistä rikoksista. Syyte on kuitenkin nostettava, jos tärkeä yleinen tai yksityinen etu niin vaatii.”¹⁵¹

Tunnustukseen perustuva syyttämättäjättäminen olisi sidoksissa ETL 3 luvun 10 a §:n soveltamiseen. Jos syyttäjä on sitoutunut tunnustuksen nojalla rajoittamaan esitutkintaa, niin on luontevaa, että hän voi tehdä syyttämättäjättämispäätöksen osasta epäillyn tun-

¹⁴⁹ HE 222/2010 s. 187 ja Tolvanen – Kukkonen 2011 s. 62

¹⁵⁰ Esitöissä on ehdotettu lisättäväksi myös mahdollisuus ns. kustannusperusteiseen syyttämättäjättämiseen. Tässä yhteydessä ei ole tarpeen käsitellä tätä perustetta sen laajemmin. Asiasta laajemmin ks. HE 58/2013 s. 20–21

¹⁵¹ HE 58/2013 s. 46

nustamista rikoksista. Esitöissä mainitaan, että syyttäjä voisi jättää syytteen nostamatta vanhimista ja hankalimmin selvitettävistä rikoksista, jos epäilty on pääosin tunnustanut teot. Yksittäistapauksissa korostuisi syyttäjän tapauskohtainen harkinta. Asiaan liittyvä tärkeä yleinen tai yksityinen etu olisi myös esteenä syyttämättäjättämispäätöksen tekemiselle.¹⁵²

3.3.1 Syyteneuvottelun ja tuomioesityksen edellytykset

Esityksen mukaan varsinainen syyteneuvottelu voitaisiin aloittaa periaatteessa milloin tahansa esitutinnan ja syyteharkinnan aikana. Neuvottelujen aloittaminen olisi mahdollista myös syytteen nostamisen jälkeen.¹⁵³ Syyteneuvottelun keskeisenä tarkoituksena on laatia tuomioesitys, jonka pohjalta asia käsiteltäisiin tavanomaista rikosasian pääkäsitteilyä suppeammassa tunnustamisoikeudenkäynnissä.

Syyteneuvottelua ja tuomioesitystä sääntelisi uusi ROL 1 luvun 10 §, jonka 1 momentti koskee syyteneuvottelun edellytyksiä. Sen mukaan syyttäjä voisi omasta tai asianomaisen aloitteesta ryhtyä syyteneuvotteluun. Neuvottelujen käynnistämiseksi mainitaan lakiehdotuksessa kaksi edellytystä. Ensiksi: epäilystä rikoksesta ei ole säädetty ankarampaa rangaistusta, kuin kuusi vuotta vankeutta. Lisäksi RL 20 luvun mukaiset seksuaalirikokset ja RL 21 luvun mukaiset väkivaltarikokset suljettaisiin pääsääntöisesti syyteneuvottelun ulkopuolelle. Tämä edellytys on analoginen tunnustusperusteisen esitutinnan rajoittamisen edellytysten kanssa.¹⁵⁴ Toinen edellytys syyteneuvottelun aloittamiselle olisi se, että käytettävissään olevan näytön perusteella syyttäjä katsoo syytekynnyksen ylittyvän. Esitöissä huomautetaan tässä yhteydessä, että lähtökohtaisesti vapaaehtoinen ja tosiasioita vastaava tunnustus riittää syytekynnyksen ylittymiseen. Tällä viitataan sellaiseen tilanteeseen, jossa epäilty tunnustaa rikoksen esitutkinnassa.¹⁵⁵

Lisäksi syyttäjän on arvioitava, että tuomioesityksen laatiminen ja asian käsittely tunnustamisoikeudenkäynnissä olisi prosessiekonomisesti perusteltua. Miten syyttäjän siten tulisi tätä kysymystä tosiasiallisesti punnita? Esitöissä viitataan tältä osin siihen, että asiassa tulee arvioida, missä määrin asian vieminen syyteneuvotteluun sekä tunnusta-

¹⁵² HE 58/2013 s. 21 Tärkeän yleisen ja yksityisen edun kriteeri on täsmälleen sama, kuin tunnustusperusteisessa esitutinnan rajoittamisessa. Ks. edellä jakso 3.2.1

¹⁵³ He 58/2013 s. 25

¹⁵⁴ Ks. tästä aiemmin jakso 3.2

¹⁵⁵ HE 58/2013 s. 22

misoikeudenkäyntiin säästäisi kustannuksia ja aikaa verrattuna siihen, että asia käsiteltäisiin tavanomaisena syyteasiana. Syyttäjän tulisi siis ottaa huomioon mm. asian laajuus, laatu, vaikeus ja osallisuuskysymykset arvioidessaan käsittelyyn kuluvia kustannuksia ja työtunteja. Hallituksen esityksessä on korostettu myös sitä, että syyteneuvotteluun ei tulisi ryhtyä, jos epäiltyyn tekoon liittyisi monimutkaisia ja vaikeita konfiskaatio- tai vahingonkorvauskysymyksiä, jotka vaativat asian laajaa selvittämistä. Samoin myös *ne bis in idem* -kiellon soveltuvuus tulisi ottaa huomioon, jolloin syyteneuvotteluun ei myöskään tulisi ryhtyä.¹⁵⁶ Kyse on siis varsin laajaa arviointia sisältävästä kokonaisharkinnasta. Oikeuskirjallisuudessa on jo ehditty esittää kannanottona, että valtakunnanviraston olisi hyvä tarkemmin linjata sitä, milloin syyteneuvotteluun voidaan turvautua.¹⁵⁷ Tämä osaltaan turvaisi vastaajien yhdenvertaisuutta menettelyssä.

Tuomioesityksen laatimisen edellytyksistä säädettäisiin ROL 1 luvun 10 §:n 2 momentissa. Lainkohta mainitsee kolme vaatimusta tuomioesityksen tekemiselle. Ensinnäkin rikoksesta epäillyn tulee tunnustaa rikos ja suostua asian käsittelyyn tunnustamisoikeudenkäynnissä. Toiseksi syyttäjän ja epäillyn tulee olla yhtä mieltä syyksiluettavasta rikoksesta. Kolmantena vaatimuksena on se, että mahdollisen asianomistajan tulee suostua asian käsittelyyn tunnustamisoikeudenkäynnissä. Vaihtoehtoisesti esitutkinnassa annettu ilmoitus siitä, että asianomistajalla ei ole vaatimuksia asiassa vastaisi tämän suostumuksen antamista. Tuomioesitys tulee laatia kirjallisena ja osapuolten (syyttäjä ja vastaaja) tulee sekä allekirjoittaa että päivätä asiakirja.¹⁵⁸

Tuomioesityksen keskeinen vaikutus olisi se, että syyttäjä sitoutuisi esityksessä vaatimaan rangaistusta RL 6 luvun 8 a §:n mukaisella lievennetyllä rangaistusasteikolla. Tämän lisäksi on huomattava, että tuomioistuin olisi sidottu tuomioesityksessä annettuun rikosnimikkeeseen. Tähän liittyvää tunnustamisoikeudenkäyntiä ja lievennettyä rangaistusasteikkoa käsitellään vielä myöhemmin jaksoissa 3.4. ja 3.5.

¹⁵⁶ Esitöissä on esitetty varsin laajasti eri näkökohtia, joita syyttäjän tulisi ottaa huomioon arvioidessaan syyteneuvottelun tarkoituksenmukaisuutta ks. HE 58/2013 s. 23–24

¹⁵⁷ Linna 2012 s. 130

¹⁵⁸ HE 58/2013 s. 23–25

3.3.2 Syyteneuvottelun kulku

Syyteneuvottelun kulusta säädettäisiin lisäksi uusi ROL 1 luvun 10 a §. Lakiesityksessä kuvataan varsin yksityiskohtaisesti toimintatapaa, jolla asia olisi käsiteltävä syyteneuvottelussa. Esityksen mukaan syyttäjän on tiedusteltava epäillyn halukkuutta syyteneuvotteluun sekä selvitettävä jo edellä mainittu asianomistajan suostumus asian käsittelemiseksi tunnustamisoikeudenkäynnissä. Jos syyttäjä on velvollinen ajamaan asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta, asiaa tulisi käsitellä tunnustamisoikeudenkäynnissä, mutta syyttäjä ei tietenkään voi sopia tätä asianomistajan puolesta.¹⁵⁹ Tarvittaessa asianomistaja voitaisiin myös kutsua mukaan syyteneuvotteluun, jos syyttäjä katsoo, että tästä olisi etua tunnustamisoikeudenkäynnin järjestämiselle. Tällöin epäilty ja asianomistaja voisivat pyrkiä sopimaan mahdollisesta vahingonkorvauskysymyksestä. Tästä syntyvä sopimus vahingonkorvauksista voitaisiin liittää tuomioistuimelle annettavan tuomioesityksen yhteyteen.¹⁶⁰

Esitetty lainkohta sisältää myös maininnan siitä, että epäillyllä on oltava avustaja syyteneuvottelussa, ellei hän nimenomaisesti halua itse huolehtia puolustuksestaan. Avustaja on tällöinkin silti määrättävä, jos epäilty on alle 18-vuotias tai ei kykene itse huolehtimaan puolustuksestaan. Lain esitöissä korostetaan, että avustajan läsnäolo syyteneuvotteluissa olisi lähes välttämätöntä, jotta asiassa voidaan neuvotella tasavertaisten osapuolten kesken.¹⁶¹ Avustajan vaatimista voidaan pitää perusteltuna erityisesti siltä kannalta, että lakia tuntematon vastaaja ei välttämättä osaa mieltää kaikkia tunnustamisen aikaansaamia oikeusvaikutuksia. Esimerkiksi tunnustuksen merkitys mahdollisille yksityisoikeudellisille vaatimuksille saattaisi jäädä vastaajalta huomaamatta. Tosin jo objektiivisuusperiaate (aineellisesti oikeaan ratkaisuun ja tätä vastaavaan oikeudenmukaiseen rangaistukseen pyrkiminen) edellyttäne syyttäjää huomauttamaan vastaajaa tunnustuksen keskeisistä vaikutuksista.¹⁶²

¹⁵⁹ Yksityisoikeudellisen vaatimuksen suhteesta syyteneuvotteluun ks. kpl 5.1

¹⁶⁰ HE 58/2013 s. 26

¹⁶¹ HE 58/2013 s. 26

¹⁶² Esitöissä on alleviivattu, että objektiivisuusperiaate koskee syyttäjää myös syyteneuvottelussa. Ks. HE 58/2013 s. 22 Joskin eduskunnan oikeusasiamies on lausuntokierroksen kannanotossaan kritisoinut, että kun syytteen sisällöstä tosiasiallisesti neuvotellaan, on tuloksena jo tosiasiallisesti se, että ko. periaatteesta ei voida juuri puhua. Ks. Eduskunnan oikeusasiamiehen lausunto 18.6.2012

Lisäksi ROL 1 luvun 10 a §:n 4 momentissa säädettäisiin siitä, että syyttäjän on toimittava valmis tuomioesitys tuomioistuimelle ilman aiheetonta viivytystä. Asia tulisi viireille, kun tuomioesitys saapuu tuomioistuimen kansliaan. Silloin, kun samassa asiassa on jo syyteasia vireillä ja asiassa laaditaan tuomioesitys vasta syyteasian vireilletulon jälkeen, olisi tuomioistuimen keskeytettävä syyteasian käsittely. Esitöissä täsmennetään, että tällöin menettelytapa olisi vastaavanlainen, kuin jätettäessä asia lepäämään OK 14 luvun 4 §:n mukaan.¹⁶³

3.3.3 Hyödyntämiskielto syyteneuvottelun keskeytyessä

Hyödyntämiskiellolla tarkoitetaan sitä, että sen alaista todistetta ei oteta lainkaan huomioon tuomioistuimen suorittamassa todistus- ja tuomioharkinnassa. Pölönen on ilmaissut, että yleisellä tasolla hyödyntämiskiellossa on kyse siitä, voidaanko kiellonvastaisesti hankittu tai muuten oikeuksien rajoittamiseen johtava todiste hyväksyä oikeudenkäyntiaineistoon.¹⁶⁴ Hallituksen esityksen mukaan vastaajan syyteneuvottelussa antamat lausumat ovat hyödyntämiskiellon alaisia, jos neuvottelu ei johda tuomioesitykseen. Hyödyntämiskielto astuisi voimaan myös silloin, kun asia jätetään sillensä tunnustamisoi-
keudenkäynnissä (ehdotettu ROL 5 b luvun 5 § 2 mom.)¹⁶⁵ Kyseessä olisivat ilmeisesti Suomessa ensimmäiset suoraan lakiin kirjatut hyödyntämiskieltoa koskeva määräykset.¹⁶⁶

Esitutkinnassa annetut lausumat eivät taas ole hyödyntämiskiellon alaisia, vaikka asia vietäisiin syyteneuvotteluun.¹⁶⁷ Yleisenä pääsääntönä olisi edelleen, että epäillyn esitutkinnassa tekemä tunnustus on käytettävissä todistusaineistona, vaikka hän myöhemmin peruisikin sen. Syyteneuvottelua ajatellen epäilty joutuu esitutkintavaiheessa tekemään tunnustuksen ainakin jossain määrin epätietoisena siitä, miten hän tunnustuksestaan mahdollisesti hyötyy. Koska päätös esitutkinnan rajoittamisesta tunnustuksen perusteella tehtäisiin tutkinnanjohtajan esityksestä ja syyttäjän päätöksellä, lienee oletettavaa, että esitutkintaviranomaiset ja syyttäjä kehittävät yhdessä käytäntöjä siihen, miten he

¹⁶³ HE 58/2013 s. 27

¹⁶⁴ Pölönen 2003 s. 205

¹⁶⁵ HE 58/2013 s. 33

¹⁶⁶ Hyödyntämiskielloista laajemmin ks. Pölönen 2003 s. 205–214 ja Vuorenpää 2009 s. 23–24

¹⁶⁷ HE 58/2013 s. 28 Esitöissä on nimenomaisesti mainittu, että hyödyntämiskielto koskisi syyteneuvottelun aloittamisen jälkeen annettuja lausumia, eikä sitä ennen esitutkinnassa lausuttua.

pyrkivät vaikuttamaan epäiltyjen tunnustushalukkuuteen siten, että vaikuttaminen pysyy EIT:n asettamien linjanvetojen puitteissa.

Asiassa korostuu se, että olisi tärkeää kyetä erottamaan esitutkinnassa annetut lausumat syyteneuvottelussa annetuista. Esitutinnan ja syyteneuvottelun tarkka dokumentointi saattaa selkeyttää ja helpottaa asiaa tältä osin. Epäillyn kannalta on myös olennaista, että hän ymmärtää sen, mitä lausumia hyödyntämiskiello koskee. Hyödyntämiskiellon rajaaminen täten on käytännön kannalta selkeä ratkaisu, mutta herättää toisaalta kysymyksen siitä, miten tieto hyödyntämiskiellosta kannustaa epäiltyä tunnustamaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa esitutkintaa, jolloin tunnustuksen prosessiekonomiset hyödyt olisivat mittavimmat? Epäillyn kannalta edullisinta olisi saada asia syyteneuvottelun piiriin, koska tällöin hänen lausumansa olisivat hyödyntämiskiellon piirissä, jos tuomioesitystä ei saadakaan laadittua tai asia jää tunnustamisoikeudenkäynnissä sillensä. Huomionarvoista on myös se, että syyteneuvotteluun ei voitaisi kuitenkaan ryhtyä ennen kuin syytekynnys asiassa ylittyy.¹⁶⁸

Syyteneuvottelussa ja tunnustamisoikeudenkäynnissä annettujen lausumien hyödyntämiskiellon ulottuvuudesta todetaan vain se, että kielto olisi voimassa syyteasioissa.¹⁶⁹ Esitöiden perusteella ei siis voida suoranaisesti päätellä, koskisiko hyödyntämiskiello myös tapaukseen mahdollisesti liittyvää erillistä siviiliprosessia, jossa käsitellään esimerkiksi vahingonkorvauskysymystä. Luontevaa olisi, että hyödyntämiskiello koskisi kaikkia prosessilajeja. Vaikuttaisi erikoiselta, että rikosprosessissa hyödyntämiskiello olisi voimassa, mutta samaa asiaa koskevassa siviiliprosessissa ei.¹⁷⁰ Myös perusoikeusmyönteinen punninta voinee tukea sitä kantaa, että hyödyntämiskiello olisi voimassa myös mahdollisissa asiaan liittyvissä riita-asioissa.¹⁷¹

Kokonaan oma kysymyksensä liittyy siihen, jos syyteneuvottelut syystä tai toisesta kariutuvat, ja asian esitutkintaa tämän jälkeen jatketaan. Tällöinhän epäillylle saattaa nous-

¹⁶⁸ HE 58/2013 s. 22

¹⁶⁹ Tällä esitöissä viitataan siihen, kun syyteneuvottelussa tai mahdollisesti tunnustamisoikeudenkäynnissä sillensä jäänyt asia käsitelläänkin tavanomaisessa rikosprosessissa. HE 58/2013 s. 33

¹⁷⁰ Esim. Yhdysvaltojen liittovaltion oikeusjärjestelmässä syyteneuvottelussa annettuja lausumia koskee pääsääntöinen hyödyntämiskiello sekä siviili- että rikosprosesseissa, jos syytesopimukseen ei ole päädytty. Ks. Federal Rules of Evidence, rule 410.

¹⁷¹ ”Itsenäisen hyödyntämiskiellon tarkoitus on estää oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä ja/tai muita perusoikeuksia vaarantavan todistelutuloksen hyödyntäminen näyttönä.” Ks. Pölönen 2003 s. 206

ta perusteltu kysymys siitä, käytetäänkö syyteneuvottelua mahdollisesti sellaisten lisätietojen kalasteluun, joiden ansiosta esitutkintaa voidaan ohjata hänelle epäedulliseen suuntaan. Kuten todettu, sekä syyteneuvottelussa että esitutkinnassa käsiteltyjen teemojen ja asioiden mahdollisimman tarkka dokumentointi voisi osaltaan torjua vastaajan arveluita siitä, että hyödyntämiskieltoa olisi kierretty.¹⁷² Linna on pitänyt ongelmallisena sitä, että vaikka hyödyntämiskielto näin lakiin kirjattaisiin, on jo syyteneuvotteluun suostuminen vahva indisio syyllisyydestä.¹⁷³

3.4 Tunnustamisoikeudenkäynti

Kuten edellä on mainittu, syyteneuvottelussa syyttäjällä olisi tietyin edellytyksin mahdollisuus tehdä tuomioesitys. Tämän esityksen käsittely tapahtuisi tunnustamisoikeudenkäynnissä. Lain esitöissä menettely kiteytetään seuraavasti:

”Tunnustamisoikeudenkäynti on luonteeltaan rikosasian pääkäsittely, joka on tarkoitettu olemaan normaalia 6 luvun mukaista pääkäsittelyä suppeampi. Koska vastaaja on tunnustanut menettelyn, ei todistelua esitetä samassa laajuudessa kuin normaalissa pääkäsittelyssä.”¹⁷⁴

Kyse olisi siis kevyemmästä rikosasian pääkäsittelystä. Tunnustamisoikeudenkäynnistä säädettäisiin kokonaan uusi ROL 5 b luku, joka määritteli käytännöt menettelyn toteuttamiselle. Muilta osin tunnustamisoikeudenkäynnissä noudatettaisiin yleisiä, rikosprosessia koskevia säännöksiä. Seuraavassa käydään läpi lakiehdotuksen mukaisen tunnustamisoikeudenkäynnin keskeiset piirteet.

3.4.1 Tunnustamisoikeudenkäynnin kohde ja asianosaiset

Tunnustamisoikeudenkäynnissä käsitellään syyttäjän ja vastaajan hyväksymä tuomioesitys. Samassa yhteydessä käsitellään myös tuomioesityksessä mainittuihin rikoksiin perustuvat muut vaatimukset (esim. vahingonkorvausvaatimukset). Tältä osin menettely olisi mahdollista järjestää kokonaan omana prosessinaan tai sitten normaalin rikosasian

¹⁷² Tämä seikka tuli tekemissäni haastatteluissa esiin erityisesti syyttäjien osalta. Esitutkinnan ja syyteneuvottelun mahdollisimman tarkka kirjaaminen olisi eduksi kaikille osapuolille.

¹⁷³ Linna 2012 s. 130

¹⁷⁴ HE 58/2013 s. 29

pääkäsittelyn yhteydessä. Hallituksen esityksen mukaan mahdollisuus käsitellä tuomioesitys normaalin pääkäsittelyn yhteydessä tulee varata sellaisia tilanteita varten, kun tuomioesityksen tehnyttä vastaajaa kohtaan on lisäksi nostettu tavanomainen syyte.¹⁷⁵

Menettelytavaksi po. asioissa on esitöissä ehdotettu sitä, että ensiksi asiassa käsiteltäisiin tuomioesitys ROL 5 b luvun mukaan, minkä jälkeen asian käsittelyä jatkettaisiin tavanomaisen rikosasian pääkäsittelyssä ROL 6 luvun mukaan. Sekä tuomioesityksen että syytteiden tultua käsitellyksi tulisi tuomioistuimen antaa näistä yhteinen rangaistus RL 7 luvun säännösten mukaan.¹⁷⁶ Perustelu on siinä mielessä ilmeinen, että yhtenäisrangaistuksen mittaamisen kannalta asian käsittely yhdessä menettelyssä – vaikkakin kahteen osaan jaetussa – helpottaa tuomioistuimen työtä.

ROL 5 b luvun 2 §:n mukaan tunnustamisoikeudenkäynti olisi järjestettävä pääsäännön mukaan viimeistään 30 päivän kuluessa asian vireilletulosta (eli tuomioesityksen toimitamisesta tuomioistuimen kansliaan).¹⁷⁷ Aivan ehdoton tämä 30 päivän aikaraja ei kuitenkaan olisi. Tarvittaessa määräaika voitaisiin jatkaa tuomioesityksen puutteellisuuden, epäselvyyden tai muun tärkeän syyn takia. Samassa lainkohdassa säädetään siitä, että syyttäjän ja vastaajan on oltava läsnä tunnustamisoikeudenkäynnissä. Tämä velvoite koskee myös vastaajan avustajaa, ellei vastaaja pääsäännöstä poiketen edusta itse itseään.¹⁷⁸ Asianomistajalle on varattava tilaisuus olla läsnä tunnustamisoikeudenkäynnissä, jos hän haluaa ajaa yksityisoikeudellisia vaatimuksia, joita syyttäjä ei asiassa esitä. Tuomioistuimella on, kuten normaalissakin rikosasian käsittelyssä, mahdollisuus erottaa yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsitteleminen omaksi asiakseen.¹⁷⁹

3.4.2 Päätösvaltaisuus ja menettely tunnustamisoikeudenkäynnissä

Tuomioistuimen päätösvaltaisuudesta tunnustamisoikeudenkäynnissä säädettäisiin kokonaan uusi OK 2 luvun 6 a §. Ehdotuksen mukaan tunnustamisoikeudenkäynnin puheenjohtajana toimisi käräjäoikeudessa laamanni tai käräjätuomari. Esitöissä todetaan,

¹⁷⁵ HE 58/2013 s. 29

¹⁷⁶ HE 58/2013 s. 29 ja 37

¹⁷⁷ Lausuntokierroksella ko. aikarajaa kritisoitiin mm. Suomen tuomariliiton toimesta. Ks. OMML 58/2012 s.

¹⁷⁸ HE 58/2013 mukainen ROL 1 luvun 10 a § 2 momentin mukainen velvollisuus määrätä vastaajalle avustaja syyteneuvottelussa.

¹⁷⁹ HE 58/2013 s. 29–30

että tunnustamisoikeudenkäynnin painopiste olisi vastaajan tunnustuksen ja suostumuksen aitouden ja pätevyyden kontrolloinnissa, eikä asiassa tällöin olisi myöskään hankalia näyttö- tai oikeuskysymyksiä. Siksi asian käsittely voitaisiin hoitaa yhden tuomarin kokoonpanossa. Estettä ei olisi myöskään sille, että asia käsiteltäisiin lautamieskokoonpanossa tai kolmen tuomarin kokoonpanossa. Tätä mahdollisuutta käsitellä asia muillakin kokoonpanoilla perustellaan mm. sillä, että tunnustamisoikeudenkäynti voitaisiin pitää myös normaalin rikosasian pääkäsittelyn yhteydessä. Tällöin ei olisi perusteltua, että käräjäoikeuden kokoonpano vaihtuisi tunnustamisoikeudenkäynnin ja normaalin pääkäsittelyn välillä.¹⁸⁰ Näkökohta on looginen erityisesti oikeudenkäynnin keskityksen ja välittömyyden turvaamiseksi.

ROL 5 b luvun 3 § sääntelisi menettelystä tunnustamisoikeudenkäynnissä. Lainkohdan kuvaama järjestys ei ole täysin ehdoton, vaan tarvittaessa tuomioistuin voi päättää käsittelyjärjestyksen muuttamisesta. Pääsäännön mukaan tunnustamisoikeudenkäynti alkaisi sillä, että syyttäjä käy tuomioesityksen sisällön läpi. Syyttäjän tulisi kertoa tuomioesitykseen sisältyvät rikokset, rikoksen perustavat seikat sekä perustella valitut rikosnimikkeet.¹⁸¹ Tämän lisäksi syyttäjän tulisi ottaa kantaa siihen, mikä merkitys tunnustuksella on ollut asian käsittelyn edistämiseksi, ja missä määrin tunnustamisen tulisi vaikuttaa rangaistuksen mittaamiseen. Lähtökohtaisesti syyttäjän tulisi myös ilmaista käsityksensä rangaistusseuraamuksen pituudesta. Esitöissä korostetaan, että täsmällinen kannanotto rangaistuksen pituudesta ei ole syyttäjältä välttämätön, vaan haarukointi oikeaksi katsoetuissa rajoissa riittää. Tässä yhteydessä syyttäjän tulisi esittää myös kaikki muut rangaistuksen mittaamiseen vaikuttavat perusteet.¹⁸²

Tunnustamisoikeudenkäynnin toinen vaihe käsittäisi tunnustuksen oikeellisuuden kontrolloinnin. Tuomioistuimen tulisi pyytää vastaajalta tunnustus ja pyrkiä varmistamaan, että vastaaja ymmärtää sekä tunnustuksen että tuomioesityksen sisällön ja merkityksen. Vastaajan tulisi antaa tunnustus suoraan tuomioistuimelle, jotta tuomioistuin voi arvioida sen todistusvoiman. Tarvittaessa tuomioistuin voisi tehdä tarkentavia kysymyksiä, jotta asiassa varmistetaan tunnustuksen vapaaehtoisuudesta ja pätevyydestä. Lisäksi tuomioistuimen tulisi nimenomaisesti varmistua siitä, että vastaaja suostuu menettelyyn,

¹⁸⁰ HE 58/2013 s. 34–35

¹⁸¹ Tuomioesityksessä valitut rikosnimikkeet ovat tuomioistuinta sitovia, joten siksi on ilmeistä, että rikosnimikkeiden valintaa tulisi nimenomaisesti perustella.

¹⁸² HE 58/2013 s. 30

koska tunnustamisoikeudenkäyntiin suostumalla vastaaja tosiasiaassa luopuu osasta sessuaalisia oikeuksiaan.¹⁸³ Vastaajalle tulisi antaa myös muutoinkin mahdollisuus lausua tuomioesityksestä. Tällä esityksessä viitataan siihen, että vastaajan tulee saada ilmaista käsityksensä rangaistusseuraamuksesta, lajista ja määrästä. Samoin vastaaja voisi ilmaista käsityksensä rangaistuksen mittaamiseen vaikuttavista seikoista ja lieventävistä asianhaaroista. Tällä viitataan esimerkiksi RL 6 luvun 6 ja 7 §:ien mukaisiin rangaistuksen lieventämis- ja kohtuullistamisperusteisiin.¹⁸⁴

Tunnustamisoikeudenkäynnissä asianomistajalla ei ole mahdollisuutta vaatia asiassa rangaistusta.¹⁸⁵ Kuitenkin asianomistajalle annettaisiin tilaisuus lausua tuomioesityksestä. Esitöissä tätä perustellaan sillä, että täten tuomioistuin voi saada tietoja rangaistuksen mittaamiseen ja yksityisoikeudelliseen vaatimukseen liittyen. Lisäksi perusteena on se, että asianomistajasta saattaisi vaikuttaa epäoikeudenmukaiselta, jos hän ei saisi lausua tuomioesityksestä mitään (vaikka hän ei ole varsinaisesti tuomioesityksen osapuoli). Myös asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus ja rikokseen perustuvat julkisoikeudelliset vaatimukset voitaisiin käsitellä menettelyssä. Käsittelyjärjestys ja -tapa jätettäisiin tuomioistuimen harkittavaksi. Menettelyn päätteeksi asianosaisille varattaisiin vielä tilaisuus antaa loppulausuntonsa. Esitöissä on korostettu, että menettelyn luonteen takia tähän ei välttämättä ole tarvetta, mutta tämä mahdollisuus on kuitenkin säilytettävä, jotta asianosaiset voisivat lausua menettelyssä esiin tulleista vaatimuksista, seuraamuskysymyksistä sekä muista esiin tulleista kysymyksistä.¹⁸⁶ Hallituksen esityksen perusteella on hankala sanoa korostuisiko tunnustamisoikeudenkäynnissä separaatioperiaate (yksityisoikeudellisen vaatimuksen ja rikosoikeudellisen vaatimuksen käsittelemisen eri prosesseissa), vai pyrkivätkö tuomioistuimet käsittelemään myös yksityisoikeudellisen vaatimuksen tunnustamisoikeudenkäynnissä.

183 Tunnustamisoikeudenkäynti vaikuttaa mm. vastaajan mahdollisuuksiin esittää asiassa todistelua, kuulustella todistajia. Lisäksi menettelyyn suostumalla vastaaja käytännössä luopuu itseksiminointisuojustaan.

184 HE 58/2013 s. 30

185 Ks. edellä asianomistajan suostumuksesta tuomioesityksen laatimiseen jaksossa 3.3.1

186 HE 58/2013 s. 30–31

3.4.3 Ratkaisu tunnustamisoikeudenkäynnissä

3.4.3.1 Tuomio

ROL 5 b luvun 4 § määräisi siitä, milloin tuomioistuimen on annettava tuomioesityksen mukainen tuomio. Lakiehdotuksen mukaan pääasiaratkaisulle olisi neljä keskeistä edellytystä. 1) Vastaajan tulee tunnustaa teko ja suostua asian käsittelyyn tunnustamisoikeudenkäynnissä. 2) Tuomioistuimen tulee vakuuttua tunnustuksen vapaaehtoisuudesta ja oikeellisuudesta siten, että asiasta ei jää varteenotettavaa epäilystä. Vapaaehtoisuudella viitataan siihen, että vastaaja on antanut tunnustuksensa ilman pakkoa tai painostusta. Toisin sanoen vastaajan tulee luopua itsekriminointisuojustaan vapaaehtoisesti. Käytännössä tuomioistuimen tulisi siis kysymyksen varmistua siitä, että vastaajaa ei ole pakolla saatu tunnustamaan.¹⁸⁷

Tunnustuksen oikeellisuudella viitataan luonnollisesti siihen, että tunnustus vastaa tosiasioita. Tuomioistuimen tulee vapaalla todistusharkinnalla päätyä siihen, että tuomioesityksen teonkuvauksessa mainittuja oikeustositseikkoja voidaan pitää tosina. Tunnustamisoikeudenkäynnissä olisi siis esitöiden mukaan täsmälleen sama tuomitsemiskynnys kuin tavallisessa syyteasiassa, eli ”ei varteenotettavaa epäilystä”.¹⁸⁸ Tämän takia tuomioistuimen tulisi tarvittaessa kysymyksen selvittää myös tunnustuksen oikeellisuus. Esitöissä on korostettu asian tärkeyttä, sillä tunnustus muodostaa asiassa syyllisyyskysymyksen ratkaisemiseksi tarvittavan näytön. Tunnustamisoikeudenkäynnissä ei esitettäisi todistelua niin laajasti kuin tavanomaisen syyteasian käsittelyssä.¹⁸⁹

Esitöissä korostetaan sitä, että asiallisesti tunnustamisoikeudenkäynnissä ei ole kyse tuomitsemiskynnyksen laskemisesta verrattuna syyteasiaan. Samassa yhteydessä mainitaan myös, että asiassa ei kuitenkaan vaadittaisi muutoin niin kattavaa selvitystä, kuin tavanomaisessa rikosprosessissa.¹⁹⁰ Kohta on tulkittavissa niin, että asian selvittämiskynnys voitaisiin tunnustamisoikeudenkäynnissä asettaa alemmas. Esitöissä ei ole kuitenkaan tätä tarkemmin otettu kantaa tuomitsemiskynnyksen jakoon näyttökynnykseen ja selvittämiskynnykseen. Ilmeistä kuitenkin on, että tunnustamisoikeudenkäynnissä edellytettävä näyttökynnys (näytön laatu) on täsmälleen sama kuin syyteasiassa, mutta

¹⁸⁷ HE 58/2013 s. 31 Itsekriminointisuojaan palataan myöhemmin jaksossa 4.1.3

¹⁸⁸ Ks. tuomitsemiskynnyksen määrittelystä tarkemmin esim. Virolainen – Pölönen 2003 s. 168–170

¹⁸⁹ HE 58/2013 s. 31–32

¹⁹⁰ HE 58/2013 s. 32

tunnustuksen johdosta asian selvittämiskynnyks (näytön määrä) kapenee. Onkin sinänsä mielenkiintoinen kysymys, mille tasolle selvittämiskynnyksen tunnustamisoikeudenkäynneissä käytännössä vakiintuisi suhteessa syyteasian käsittelyyn. Selvittämiskynnyksen tason on oikeuskirjallisuudessa katsottu riippuvan monesta eri tekijästä.¹⁹¹

3) Tuomioesityksen mukainen tuomio edellyttää luonnollisesti sitä, että tuomioistuimen tulee syyksilukea rikos tuomioesityksen mukaisesti. Toisin sanoen tuomioesityksen mukainen rikosoikeudellinen arviointi katsotaan tuomion perustaksi. Käytännön kannalta merkittävä seikka tässä on siis se, että tuomioistuin ei voi poiketa rikosnimikkeestä, vaan tuomio tulee antaa tuomioesityksen mukaisen vaatimuksen mukaan. Tuomioistuin ei siis voisi lukea syyksi esim. privilegioitua tai kvalifioitua tekemuotoa, jos tuomioesityksessä vaaditaan rangaistusta tavanomaisesta tekemuodosta. Näin tuomioistuin olisi tavanomaisesta syyteasiasta poiketen sidottu tuomioesityksen mukaiseen teon oikeudelliseen luonnehdintaan (rubrikointiin).¹⁹²

4) Tuomioesityksen mukaisen tuomion antamiselle ei saa olla muuta estettä. Esitöissä mainitaan esimerkkinä mm. tilanne, jossa tuomioesityksen mukainen rikos on vanhentunut. Jos tuomioistuin ei katso voivansa hyväksyä tuomioesitystä tuomion perustaksi, niin asiassa olisi kuitenkin mahdollisuus ohjeistaa syyttäjä ja vastaaja tarkistamaan tuomioesitystä.¹⁹³

3.4.3.2 Tuomioesityksen hylkääminen

ROL 5 b luvun 5 §:n 1 momentissa säädettäisiin toimintatavasta, kun tuomioistuin ei anna tuomioesityksen mukaista tuomiota. Tällöin asiassa ei annettaisi varsinaista pääasiasratkaisua, vaan asia jää sillensä. Tämän jälkeen syyttäjä voi harkita tehdäänkö asiasa uusi tuomioesitys, jatketaanko asian käsittelyä syyteharkintana, tai jätetäänkö asia sil-

¹⁹¹ Esimerkiksi Pölönen on kuvannut selvittämiskynnyksen ja näyttökynnyksen suhdetta varsin laajasti: Tunnustamisoikeudenkäynnin kannalta keskeistä on se, että vaikka näyttökynnyksen tulisi Pölösen tulkinnan mukaan nähdä vakiona, niin selvittämiskynnyksen korkeus (eli tutkinnalta edellytetty kattavuus) riippuu mm. rikoksen törkeydestä, syytetyn asennoitumisesta ja teon kompleksisuudesta. Tältä kannalta on johdonmukaista, että monimutkaisessakin, mutta tunnustetussa asiassa selvittämiskynnyksen madaltuu. Ks. aiheesta tarkemmin Pölönen 2003 s. 122–132

¹⁹² HE 58/2013 s. 32

¹⁹³ HE 58/2013 s. 32

lensä. Vaatimuksesta tuomioistuimen on kuitenkin ratkaistava kysymys liitännäisvaatimuksista, eli avustajan palkkioista ja muista asian käsittelystä aiheutuneista kuluista.¹⁹⁴

Jos asian käsittely kuvatulla tavoin jää sillensä, niin tällöin syyteneuvottelusta, tuomioesityksestä ja tunnustamisoikeudenkäynnistä saatavat resurssisäästöt voivat kuivua hyvin nopeasti kasaan, jos asian käsittelyä joudutaan jatkamaan tavanomaisena syyteasiana. Tällöin myös mahdollisesti tunnustuksen perusteella rajoitettua esitutkintaa joudutaan täydentämään.

3.4.3.3 Muutoksenhaku

Kuten edellä on esitetty, tunnustamisoikeudenkäynnissä annetaan joko tuomioesityksen mukainen tuomio tai asia voidaan jättää sillensä. Näiden lisäksi on toki mahdollista, että tuomioistuin jättää asian tutkimatta ROL 5 luvun 6 §:n mukaisesti. Muutoksenhaku olisi mahdollista tuomion tai asian tutkimatta jättämisen jälkeen – ei jätettäessä asia sillensä. Pääsääntönä on, että muutoksenhaussa noudatettaisiin oikeudenkäymiskaaren (4/1734) yleissäännöksiä. Myös OK 25 a luvun mukainen jatkokäsittelylupajärjestelmä koskisi tunnustamisoikeudenkäynnissä ratkaistuja asioita. Asiassa voitaisiin hakea muutosta sekä näyttö- että oikeuskysymyksiin. Jos osapuolet pitävät kiinni tuomioesityksestä, niin muutoksenhaku rajoittuisi käytännössä koskemaan vain rangaistuksen mittaamista. Asiaa mutkistaa osaltaan se, että vastaajalla olisi toki mahdollisuus peruuttaa tunnustus ja vaatia tuomion kumoamista. Tällöin myöskään syyttäjä ei olisi sidottu tuomioesitykseen, joten hän voisi tehdä vastavalituksen ja vaatia tuomiota tavallisella rangaistusasteikolla. Tarvittaessa syyttäjä voisi myös peruuttaa tunnustukseen perustuvat päätöksensä esitutkinnan rajoittamisesta ja syyttämättä jättämisestä. Tämä taas avaisi mahdollisuuden esitutkinnan jatkamiseen ja mahdollisesti myös syytteen tarkistamiseen. Esitöissä on katsottu, että tällaisessa tilanteessa muutoksenhakutuomioistuimen tulisi tutkia asia kokonaan sekä ottaa huomioon tunnustuksen peruuttaminen ja mahdollisen uuden aineiston merkitys. Asia käsiteltäisiin tällöin siis kuten tavanomainen syyteasia muutoksenhakuvaiheessa. Lisäksi hallituksen esityksessä on katsottu, että asiaa ei tulisi palauttaa käräjäoikeuteen, koska vastaajan motiivina saattaa olla tällaisessa tilanteessa lähinnä oikeudenkäynnin pitkittäminen, eikä tällaista tarkoitusperää tulisi palkita.¹⁹⁵

194 HE 58/2013 s. 32–33 Ks. asian sillensä jättämisen tarkemmista perusteluista erit. s. 33

195 HE 58/2013 s. 34

Esitöissä ei ole otettu suoraan kantaa siihen, voidaanko muutoksenhakuvaiheessa tehdä uusi tuomioesitys, jos vastaaja on peruuttanut aiemman tunnustuksensa. Käytännön kannalta tuntuisi toki varsin erikoiselta, että vastaaja voisi kalastella mieluisia tuomioesityksiä. Lienee ilmeistä, että mikäli vastaaja peruuttaa tunnustuksensa ja vaatii tuomion kumoamista, on asiassa luultavasti sellaisia taustamotiiveja, että asia on todella syytä käsitellä täysimääräisesti muutoksenhakuvaiheessa.

3.5 Rangaistuksen lieventäminen tunnustuksen perusteella

Syyteneuvottelun käyttöön liittyisi olennaisesti myös tapa, jolla tunnustaneen vastaajan rangaistusta lievennettäisiin. Syyttäjän tehdessä syyttämättäjäättämisspäättöksen ehdotetun ROL 1:8.2:n mukaan ei vastaajalle annettava rangaistus välttämättä juurikaan lievenisi, vaikka osasta rikoksista ei nostettaisi syytettä. Yhteisen rangaistuksen mittaaminen aiheuttaa jo itsessään sen, että rikosten mahdollisella lukumäärällä ei ole välttämättä merkittävää vaikutusta rangaistuksen pituuteen.¹⁹⁶ Kuten aiemmin esitetty, niin tämän takia lakiehdotuksessa on esitetty syyttäjälle mahdollisuutta sitoutua vaatimaan rangaistusta lievennetyllä rangaistusasteikolla esitutkinnassa (lakiehdotuksen ETL 3:10 a.2) ja syyteneuvottelussa (lakiehdotuksen ROL 1:10.2).

Rangaistusasteikon lieventämisestä tunnustuksen perusteella ehdotetaan säädettäväksi uusi RL 6 luvun 8 a §. Esityksessä pykälän sisältö on kokonaisuudessaan seuraava:

”8 a §

Rangaistusasteikon lieventäminen tunnustuksen perusteella

Rangaistus määrätään noudattaen lievennettyä rangaistusasteikkoa, jos tekijä on myötävaikuttanut rikoksensa selvittämiseen siten kuin oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997) 1 luvun 10 ja 10 a §:ssä ja 5 b luvussa sekä esitutkintalain (805/2011) 3 luvun 10 a §:ssä säädetään.

Määrättäessä rangaistusta 1 momentin nojalla tekijälle saa tuomita enintään kaksi kolmannelta rikoksesta säädetyn vankeus- tai sakkorangaistuksen

¹⁹⁶ Yhteisen vankeusrangaistuksen mittaamista koskevasta sääntelystä ja käytännöistä ks. esim. Tapani – Tolvanen 2011 s. 34–37

tuksen enimmäismäärästä ja vähintään rikoksesta säädetyn rangaistuslajin vähimmäismäärän. Jos rikoksesta on säädetty ankarimmaksi rangaistukseksi vankeutta määräajaksi, tuomioistuimien voi määrätä rangaistukseksi vankeuden sijasta sakkoa, jos siihen on erityisiä syitä.

Tuomioissa on ilmoitettava tuomitun rangaistuksen lisäksi myös, millaisen rangaistuksen tuomioistuin olisi tuominnut ilman edellä tarkoitettua myötävaikutusta.”

Enimmäisrangaistus voisi siis olla enintään kaksi kolmasosaa normaalirangaistuksesta; toisin sanoen asteikko lieventäisi enimmäisrangaistusta yhdellä kolmasosalla. Esimerkkinä rangaistusasteikon lieventämisestä on esitöissä mainittu törkeä petos, jonka normaali rangaistusasteikko on 4 kuukautta – 4 vuotta vankeutta. Esityksen RL 6:8a:n mukaisesti lievennettyä törkeän petoksen rangaistusasteikko olisi 14 päivää – 2 vuotta 8 kuukautta.¹⁹⁷

Vastaajan kannalta olennaista on myös se, että tuomioistuimen tulee lisäksi ottaa huomioon, missä vaiheessa rikosprosessia tunnustus on annettu. Hallituksen esityksessä on katsottu, että mitä aiemmin tunnustus annetaan, niin sitä merkittävämpi painoarvo tunnustukselle tulisi antaa rangaistusta lieventävänä seikkana. Tällä viitataan esitöissä siihen, että tuomioistuimen tulee ottaa tunnustushetki huomioon arvioidessaan rangaistuksen konkreettista pituutta lievennetyn rangaistusasteikon sisällä.¹⁹⁸ On ilmeistä, että tällainen käytäntö pyrkii taivuttamaan epäillyn mahdollisimman aikaiseen tunnustukseen. Tuomioistuimella olisi myös mahdollisuus tuomita sakkorangaistus määräaikaisen vankeusrangaistuksen sijasta. Tätä mahdollisuutta esitetään vain niihin tilanteisiin, joissa vastaaja on myötävaikuttanut rikoksen selvittämiseen erityisen merkityksellisesti.¹⁹⁹ Esitöissä lievennyksen määrän tarkempi perustelu on jätetty varsin avoimeksi. Keskeisimpänä perusteena vaikuttaa olevan se, että muissa eurooppalaisissa syyteneuvottelujärjestelmissä yhden kolmasosan rangaistuslievennys on tyyppillinen. Esimerkiksi Englannissa ja Saksassa tämän suuruinen huojennus on varsin tavanomainen.²⁰⁰

197 HE 58/2013 s. 37 Hallituksen esityksessä on virheellisesti ilmoitettu että esimerkin tavoin lievennetty asteikko olisi 14 päivää – 2 vuotta 4 kk (tulisi olla 14 päivää – 2 vuotta 8 kk). Kyse lienee laskuvirheestä.

198 Erityisesti tältä osin lakiehdotuksen mukainen malli on samankaltainen englantilaisen lievennyskäytännön kanssa. Ks. tästä edellä jakso 2.3.2

199 HE 58/2013 s. 37

200 Ko. maiden syyteneuvottelusta tarkemmin ks. edellä kappaleet 2.3.2 ja 2.3.3

Tuomioistuin olisi velvollinen mittaamaan rangaistuksen lievennetyllä rangaistusasteikolla, jos syyttäjä on sitoutunut tai velvoitettu vaatimaan rangaistusta ko. asteikolla.²⁰¹ Jos tunnustetussa rikosasiassa tulee soveltaa myös RL 6 luvun 8 §:n mukaista lievennetyä rangaistusasteikkoa (esim. silloin, kun kyse on yrityksestä tai avunannosta), tulee molemmat lievennetyt asteikot ottaa huomioon rangaistuksen mittaamisessa. Tällaisessa tilanteessa rangaistusasteikko olisi n. 50 % normaalirangaistuksesta.²⁰²

Tuomioistuin on velvollinen kirjaamaan tuomioon sen, mikä rangaistus olisi ollut, jos tunnustuksen perusteella lievennettyä rangaistusasteikkoa ei olisi sovellettu. Tätä käytäntöä perustellaan lakiehdotuksessa sillä, että oikeuskäytännön ja sen yhtenäisyyden kannalta olisi olennaista nähdä avoimesti, millainen vaikutus tunnustuksella on rangaistukseen.²⁰³

3.6 Syyteneuvottelu EIT:n ratkaisukäytännön valossa

Hallituksen esityksessä on viitattu Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) ratkaisukäytäntöön yhden keskeisen tapauksen osalta. Asiassa *Babar Ahmad ym. v. Yhdistynyt Kuningaskunta* (2010) oli kyse terrorismirikoksista epäiltyjen vastaajien luovuttamisesta Yhdysvaltoihin. Tapaus on siinäkin mielessä mielenkiintoinen, että EIT:n syyteneuvottelusta tekemät rajanvedot ovat hieman samankaltaisia kuin SCOTUS:n tapauksessa *Brady v. North Carolina*. Myös Saksan perustuslakituomioistuin on ottanut kantaa syyteneuvottelun painostavuuteen.²⁰⁴

Osa vastaajista oli vedonnut siihen, että Yhdysvalloissa käytettävä plea bargain -menetely olisi siinä muodossa pakottavaa, että vastaajien oikeutta Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) 6 artiklan mukaiseen oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin rikottaisiin.

201 Tämä seikka on ilmaistu esitoissa, mutta lakiin tästä ei ehdoteta otettavaksi ilmaisua. Ks. HE 58/2013 s. 37. Syyteneuvottelun kannalta on toki olennaista, että syyttäjä voi tuomioistuinta sitovasti vaikuttaa rangaistusasteikkoon. Muutoinhan epäilty ei voisi saada varmuutta siitä, että hän saa tunnustuksestaan hyötyä.

202 HE 58/2013 s. 37 Jos sekä RL 6:8 että ehdotetun RL 6:8 a mukaiset rangaistusasteikkoa lieventävät perusteet olisivat käsillä, niin lievennyksen kerroin laskettaisiin esim. seuraavasti: $(\frac{2}{3} \times \frac{3}{4}) = 0,495$ Enimmäisrangaistuksen määrä kerrotaisiin tuolloin ko. kertoimella, jolloin saataisiin selville ”kahdesti” lievennetyt rangaistusasteikon enimmäisrangaistus. ks. Tapani – Tolvanen 2011 s. 92

203 HE 58/2013 s. 37

204 Ks. tapauksesta *Brady v. North Carolina* edellä jakso 2.3.1.3 ja Saksan perustuslakituomioistuimen ratkaisusta jakso 2.3.3.3.

EIT antoi tutkittavaksi ottamista koskevassa päätöksessään rajanvedon siitä, milloin syyteneuvottelu voi olla vastoin EIS 6 artiklaa. Sopimusrikkomus voi aktualisoitua syyteneuvottelussa kolmella eri tavalla:

- 1) Ero syyteneuvottelun perusteella annettavan rangaistuksen ja tavanomaisen rikosprosessin perusteella annettavan rangaistuksen on niin huomattava, että vastaajaan kohdistuu asiaton paine tunnustaa, vaikka hän on syytön;
- 2) Syyteneuvottelu on menettelyltään niin painostavaa, että se tekisi vastaajan oikeuden olla myötävaikuttamatta omaan syyllisyyteensä täysin tehottomaksi (itsekriminointisuoja).
- 3) Syyteneuvottelu vaikuttaisi ainoalta keinolta välttää rangaistus, joka perustaisi EIS 3 artiklan loukkauksen (kidutuksen, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rankaisemisen kieltö).²⁰⁵

Esitöissä on arvioitu, että Suomeen ehdotettu syyteneuvottelujärjestelmä ottaa huomioon EIT:n asettamat rajat syyteneuvottelun käytölle. Perusteluissa nostetaan esille mm. se, että syyteneuvottelussa rangaistushuojennus olisi suuruudeltaan noin kolmasosan normaalirangaistukseen nähden. Tällöin lievennys ei olisi niin huomattava, että vastaajalla olisi asiaton paine tunnustaa.²⁰⁶

Itsekriminointisuoja koskien ehdotuksessa todetaan, että tuomioistuimen, eli asianosaiksi ulkopuolisen viranomaisen, olisi kontrolloitava vastaajan tunnustuksen vapaaehtoisuus. Tällöin itsekriminointisuoja luopumisen vapaaehtoisuus varmennettaisiin. Esityksessä ei kuitenkaan ole otettu kantaa siihen, mikä vaikutus on sillä, että tunnustuksen ajankohta otettaisiin huomioon arvioitaessa rangaistuslievennyksen suuruutta.²⁰⁷ Kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan rankaisemisen kiellon osalta esitöissä todetaan se, että prosessimenettelyllä ei olisi vaikutusta rangaistuksen laatuun tai täytäntöönpanoon.²⁰⁸ Huomionarvoista kuitenkin on, että syyteneuvottelun käyttö voi toki

205 HE 58/2013 s. 10 ja EIT Babar Ahmad ym. v. Yhdistynyt Kuningaskunta (päätos 6.7.2010) kohta 168

206 HE 58/2013 s. 42

207 Onhan niin, että jos varhainen tunnustus antaa suuremman rangaistuslievennyksen, niin jo tämä seikka voi taivuttaa vastaajan tunnustamaan. Tämä on resurssisäästöihin pyrkimisen kannalta ymmärrettävää, mutta painostaa kiistämättä vastaajaa tunnustamaan mahdollisimman aikaisessa vaiheessa.

208 HE 58/2013 s. 41–42

muuttaa rangaistuslajia esim. ehdottomasta vankeudesta ehdolliseen tai erityisissä tapauksissa vankeudesta sakkoon.

3.7 Perustuslakivaliokunnan lausunto syyteneuvottelusta

Eduskunnan perustuslakivaliokunta antoi lausunnon (PeVL 7/2014) syyteneuvottelua koskevasta hallituksen esityksestä (HE 58/2013) maaliskuussa 2014. Yleisellä tasolla voidaan sanoa, että valiokunta suhtautui lakiehdotukseen varsin myönteisesti.

Perustuslakivaliokunta kiinnitti lausunnossaan huomiota erityisesti kolmeen syyteneuvottelua koskevaan perusoikeuskysymykseen: tuomiovallan käyttöön (PL 3 §:n 3 momentti), oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeisiin (PL 21 §) sekä yhdenvertaisuuteen (PL 6 §). Tuomiovallan käytön suhteen perustuslakivaliokunta ei pitänyt ongelmallisena sitä, että tuomioistuin olisi tunnustamisoikeudenkäynnissä sidottu tuomioesitykseen. Olennaisena seikkana perustuslakivaliokunta piti tässä sitä, että tuomioistuimella olisi mahdollisuus hylätä tuomioesitys, jolloin asia jää sillensä. Erityistä huomiota lausunnossa kiinnitettiin siihen, että tuomioistuimella tulee olla käytössään riittävä selvitysteon rikosoikeudelliseksi arvioimiseksi ja tunnustuksen vapaaehtoisuuden sekä oikeellisuuden varmistamiseksi. Riittävän selvityksen takaamisen osalta valiokunta katsoi, että tuomioesityksestä tulisi myös ilmetä myös asiassa mahdollisesti tehdyt syyttämättäjäättämisspäättökset.²⁰⁹

Perustuslakivaliokunta arvioi lakiehdotusta myös suhteessa oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Tunnustamisoikeudenkäyntiin suostuessaan vastaaja luopuisi itsekriminointisuojausta sekä oikeudestaan riitauttaa todistelu ja esittää omaa todistelua. Syyteneuvottelussa olisi siis vastaajan kannalta kyse perusoikeuksiin kohdistuvasta suostumuksenvaraisesta luopumisesta. Perustuslakivaliokunta on yleisesti edellyttänyt, että lain säädännön, joka mahdollistaa perusoikeusrajoituksesta sopimisen, tulee olla riittävän tarkka ja täsmällinen.²¹⁰ Valiokunta katsoi, että hallituksen esitys täyttää tältä osin asetetut kriteerit. Lausunnossa on myös huomioitu EIT:n keskeiset kannanotot syyteneuvot-

209 Valiokunta ei lausunnossaan ottanut esiin muita erityisiä seikkoja, jotka parantaisivat tunnustamisoikeudenkäynnissä tuomioistuimelle annettavaa selvitystä. Ks. PeVL 7/2014

210 Perustuslakivaliokuntaa suoraan siteeraten: ”Valiokunta on edellyttänyt suostumuksenvaraisesti perusoikeussuojaan puuttavalta lailta muun muassa tarkkuutta ja täsmällisyyttä, säännöksiä suostumuksen antamisen ja sen peruuttamisen tavasta, suostumuksen aitouden ja vapaaseen tahtoon perustuvuuden varmistamista sekä sääntelyn välttämättömyyttä.” PeVL 7/2014

telusta, eli erityisesti se, että syyteneuvottelussa tunnustetussa rikosasiassa saatu rangaistuslievennys ei saisi olla huomattavan suuri suhteessa tavanomaisessa menettelyssä annettavaan rangaistukseen.²¹¹ Valiokunnan mielestä ehdotettu sääntely myös ottaa itsekriminointisuojaan riittävässä määrin huomioon. Eli syyteneuvottelussa ja tavanomaisessa menettelyssä annettavan rangaistuksen välinen ero ei olisi liian suuri, eikä tämän eron voi tällöin katsoa asiattomasti painostavan vastaajaa tunnustamaan rikoksen.²¹²

Perustuslakivaliokunta on arvioinut syyteneuvottelua yhdenvertaisuuden kannalta kannalta. Lausunnossa on huomioitu mm. se, että syyteneuvottelu voisi kohdentua vastaajiin osin heistä riippumattomista syistä. Tällä valiokunta ilmeisesti viittaa siihen seikkaan, että usean vastaajan rikoksissa syyteneuvottelun käyttö edellyttäisi pääsääntöisesti kaikkien vastaajien suostumusta. Esitutinnan rajoittaminen tunnustuksen perusteella, tai syyttäjän sitoumus rangaistusasteikon lieventämiseen esitutkinnassa, ei taas edellytä kaikkien osallisten suostumusta. Lausunnosta välittyy kuitenkin myös se, että valiokunta ei kaikilta osin ole varma, millaisiin vaikutuksiin syyteneuvottelu voi johtaa:

”Perustuslakivaliokunnan mielestä esityksessä on kysymys periaatteellisesti merkittävästä rikosprosessin uudistuksesta, jonka vaikutusten merkittävyyttä ja laajakantoisuutta on vaikea arvioida. Tämän vuoksi valiokunta pitää perusteltuna, että sääntelyn vaikutuksia seurataan tarkoin epätoivottujen seurausten havaitsemiseksi ja niihin puuttumiseksi.”²¹³

Näyttäisi siltä, että vaikka perustuslakivaliokunnan kanta oli pääosin positiivinen, valiokunta silti myöntää sen, että syyteneuvottelun käyttöönottoon liittyy epävarmuustekijöitä, joiden ennalta arviointi on jokseenkin hankalaa.

3.8 Yhteenveto lakiehdotuksesta

Edellä on käyty läpi keskeiset esitöissä ehdotetut muutokset. On syytä vielä korostaa, että syyteneuvottelun toteutukseen olisi kaksi vaihtoehtoista ja myös rinnakkain käytettävää toteutusmahdollisuutta:

²¹¹ EIT:n kannanotoista syyteneuvottelua koskien ks. edellä jakso 3.6

²¹² PeVL 7/2014

²¹³ PeVL 7/2014

- 1) Esitutkinnan rajoittaminen tunnustuksen perusteella (ETL 3:10 a.1) ja tunnustusperusteinen syyttämättäjäättämisspätös (ROL 1:8.2) sekä sitoumus rangaistuksen vaatimisen lievennetyllä rangaistusasteikolla (ETL 3:10 a.2).
- 2) Syyteneuvottelun järjestäminen ja asian käsittely tunnustamisoikeudenkäynnissä (ROL 1:10; 1:10 a; 5 b luku).

Ensimmäinen menettelytapa kiteytyy esitutkinnan ja syyteharkinnan nopeuttamiseen. Tällöin asia käsiteltäisiin tavanomaisessa oikeudenkäynnissä. On kiistatonta, että vaikeasti selvitettävissä rikoksissa erityisesti esitutkinta vaikuttaa olevan pitkäkestoisin osa rikosprosessia. Pisimmillään pelkkä esitutkintavaihe on voinut kestää useita vuosia. Ylipäätään talousrikosasioidenkin käsittely tuomioistuimessa on luonnistunut keskimäärin alle vuodessa.²¹⁴

Toinen vaihtoehto perustuu syyteneuvotteluun, joka johtaisi tuomioesitykseen ja tunnustamisoikeudenkäyntiin. Menettely nojaa selvästi esitutkinnassa annetun tunnustuksen varaan, sillä menettelyyn ei voitaisi ryhtyä, ellei syytekynnys ylity. Esitutkinnassa saatava heikosta näytöstä huolimatta voisi epäillyn tunnustus ja sen perusteella selville saatava näyttö riittää syytekynnyksen ylittymiseksi. Vaihtoehtoisesti asiassa tulisi saada syytekynnyksen ylittymiseksi riittävä näyttö ilman tunnustusta, minkä jälkeen vastaajalle voitaisiin esittää mahdollisuutta syyteneuvotteluun. Tällöin menettelyä voitaisiin hyödyntää periaatteessa myös kiistetyissä asioissa, jos syytekynnys muun näytön ansiosta ylittyy. Tämän jälkeen vastaajalle voidaan antaa mahdollisuus tunnustaa syyteneuvottelussa, jotta asian tuomioistuinkäsittely nopeutuisi. On eri asia, olisiko tällainen mukavuusnäkökohtiin nojaava menettely kuitenkin lain tarkoituksen mukaista.

Näiden kahden eri menettelytavan rinnakkaisuus avaisi kiistatta rikosprosessin viranomaisille lisää mahdollisuuksia hankalien juttujen nopeampaan käsittelyyn. Vastaajan kannalta menettelyssä korostuu erityisesti syyteneuvottelun luontainen paine itsekriminointisuojaan vastaan. Olisikin olennaista, että vastaaja luopuu itsekriminointisuojaan vain vapaaehtoisesti ja tietoisena oikeuksistaan eikä painostettuna. Esitutkinnan rajoittaminen tunnustuksen perusteella, sitoumus rangaistuksen vaatimisesta lievemältä asteikolta ja varsinainen syyteneuvottelu pelkistyvätkin lopulta vastaajan tahtoon. Katsooko

²¹⁴ Vuonna 2012 eräissä talousrikoksissa ilmitulo ja esitutkinta kestivät keskimäärin 31,1 kk; syyteharkinta 6,7 kk ja asian käsittely käräjäoikeudessa 8,5 kk. Ks. Lappi-Seppälä – Niemi – Hinkkanen 2013 s. 325

vastaaja, että hänelle olisi eduksi rikosvastuun huojennus sekä asian nopeampi käsittely? Tämän kysymyksen kannalta on olennaista, että vastaajalla on mahdollisuus avustajan apuun heti esitutinnan alusta alkaen. Koska jo esitutkinnassa annettu tunnustus voi sisältää merkittäviä oikeusvaikutuksia, tulisi vastaajalla olla faktinen mahdollisuus avustajan apuun jo ennen esitutkintakuulusteluja.

4 Syyteneuvottelu ja vastaaja

4.1 Vastaaja esitutkinnassa ja syyteneuvottelussa

4.1.1 Yleistä

Tässä jaksossa käydään läpi vastaajan kannalta keskeisiä rikosprosessia koskevia oikeuksia. Erityisen huomion saa avustajan rooli rikosprosessin sekä syyteneuvottelun eri vaiheissa. Syyteneuvottelua koskevat lainsäädäntömuutokset näet asettaisivat uudenlaisen paineen jo esitutinnan alkuvaiheessa järjestettäville kuulusteluille: Viranomaisen voisi tarjota mahdollisuutta esitutinnan rajoittamiseen tai lievempään rangaistukseen tunnustuksen perusteella. Tällainen menettely asettaa vastaajan valintatilanteeseen, joka voi osaltaan taivuttaa vastaajan luopumaan itsekriminointisuojustaan eli myötävaikuttamaan oman syyllisyytensä selvittämiseen. Tästä suojasta luopuminen on toki mahdollista ja sallittua, mutta tutkimusaiheen kannalta keskeisen ongelman muodostaa se, millaisen tiedon ja paineen valossa vastaaja tekee tämän päätöksen? Tässä mielessä vastaajan oikeus avustajaan esitutkinnassa ja syyteneuvottelussa turvaa myös sitä, että vastaaja saa tarvittavan oikeudellisen avun, jotta hän pystyy tekemään rationaalisen päätöksen tunnustamisesta/kiistämisestä. Kuten jäljempänä esitetään, niin EIT:n ratkaisuilla on ollut olennainen rooli näiden kysymysten käsittelyssä. Aihepiiri nivoutuu yhteen siinä, että asianmukaisella avustamisella esitutkinnassa on kiinteä yhteys itsekriminointisuojan turvaamiselle.²¹⁵ Näillä oikeuksilla on taas keskeinen merkityksensä väärin ja pakotettujen tunnustusten ehkäisemisessä. Syyteneuvottelun kannalta on olennaista, että vastaaja tietää oikeutensa ja on kykenevä tosiasiallisesti päättämään mahdollisesta tunnustuksen antamisesta sekä osallistumisestaan syyteneuvotteluihin. Tämän pohjalta johtopäätöksissä pyritään arvioimaan niitä vähimmäisoikeuksia, jotka vastaajan tulisi syyteneuvottelussa ja neuvotteluvaihetta edeltävässä esitutkinnassa saada.

²¹⁵ Fredman 2013 s. 319

4.1.2 Vastaajan vähimmäisoikeudet rikosprosessissa

Perinteisesti on ajateltu, että vastaajalla on vähintään samat oikeudet, kuin muilla rikosprosessin osallisilla, eli syyttäjällä ja asianomistajalla. Epäillyn oikeuksia puntaroitaessa on syytä havaita, että hänellä on tietyin osin myös erilaisia oikeuksia kuin asianomistajalla. Euroopan ihmisoikeussopimuksessa on määritelty epäillyn ja syytetyn vähimmäisoikeudet. EIS 6 artiklan 3 kappale listaa seuraavat viisi oikeutta:

- a) oikeus saada viipymättä yksityiskohtainen tieto häneen kohdistettujen syytteiden sisällöstä hänen ymmärtämällään kielellä;
- b) oikeus saada riittävästi aikaa ja edellytykset valmistella puolustustaan;
- c) oikeus puolustautua henkilökohtaisesti tai itse valitsemansa oikeudenkäyntiavustajan välityksellä;
- d) oikeus kuulustella tai kuulustuttaa todistajia;
- e) oikeus saada maksutta tulkin apua

Näiden edellä mainittujen sääntöjen lisäksi vähimmäisoikeuksiin on luettu myös EIS 7. lisäpöytäkirjan 2 artiklan mukainen ns. *ne bis in idem* -sääntö ja 4 artiklan mukainen oikeus hakea muutosta langettavaan tuomioon. Lisäksi tähän joukkoon on luettu itsekriminointisuoja, eli oikeus olla todistamatta itseään vastaan. EIS ei sisällä nimenomaista mainintaa itsekriminointisuojusta, mutta EIT:n oikeuskäytännössä itsekriminointisuojan katsotaan sisältyvän EIS 6.1 artiklan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeisiin.²¹⁶

4.1.3 Itsekriminointisuoja

Syyteneuvottelun kohdalla kenties keskeisin vastaajaa turvaavista periaatteista on itsekriminointisuoja (myötävaikuttamattomuusperiaate). Tämän periaatteen taustalla vaikuttaa pyrkimys prosessuaaliseen tasavertaisuuteen (*equality of arms* -periaate). Säännöllä pyritään turvaamaan vastaajalle edellytykset puolustuksensa valmisteluun syyttäjään nähden. Itsekriminointisuojan sisältönä on se, että rikosprosessin aikana epäiltyä tai syytettyä ei voida vastoin tahtoaan velvoittaa myötävaikuttamaan oman syyllisyytensä selvittämiseen (*nemo tenetur se ipsum accusare*). Toisin sanoen, hänellä on vaitiolo-oikeus, eikä häntä voida pakottaa todistamaan itseään vastaan tai tunnustamaan syyllisyyt-

²¹⁶ Virolainen – Pölönen 2004 s. 301 ja Pellonpää 2012 s. 589

tään.²¹⁷ Lopulta epäillyllä on velvollisuus sanoa ainoastaan henkilö- ja yhteystietonsa. Huomionarvoista kuitenkin on, että itsekriminointisuoja kattaa vain vastaajan omat lausumat, eli esimerkiksi epäillyn rikoskumppanin hänestä esittämiä lausumia itsekriminointisuoja ei kata.²¹⁸ Itsekriminointisuoja ei myöskään estä viranomaisten oikeutta hankkia reaalityökaluja tarvittaessa vaikka pakkokeinojen avulla (kotietsinnät, DNA-tunnisteet jne.)

Itsekriminointisuoja on kyse prosessuaalisesta perus- ja ihmisoikeudesta, joka taa-taan PL 21 §:n oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeissa sekä EIS 6 (1) artiklassa. KP-sopimuksen 14.3 artiklan g-kohdassa periaate on nimenomaisesti julkilausuttu.²¹⁹ Itsekriminointisuoja on myös kirjattu uuteen esitutkintalakiin (ETL 4:3), jonka mukaan "Rikoksesta epäillyllä on oikeus olla myötävaikuttamatta sen rikoksen selvittämiseen, josta häntä epäillään". Lisäksi epäillylle on myös ennen esitutkintakuulusteluja mainittava itsekriminointisuojan olemassaolosta (ETL 7:10.1). Periaatteen merkitys on kasvanut Suomessa erityisesti EIT:n Salduz-tapauksen ja KKO:n ennakkoratkaisujen johdosta.²²⁰ Oma kysymyskenttänsä liittyy myös itsekriminointisuojan ulottuvuuteen. On ilmeistä, että ETL:n nojalla itsekriminointisuoja alkaa, kun henkilö on rikoksesta epäillyn asemassa esitutkinnassa.²²¹ Myös EIT on tehnyt rajanvetoja itsekriminointisuojan ulottumista jo varsinaista rikosepäilyä edeltävään aikaan.²²²

Itsekriminointisuojan voidaan katsoa osaltaan toteuttavan myös rikosprosessin oikeusturvafunktiota. Oikeusturvafunktio alleviivaa sitä, että rikosprosessissa ei saa puuttua epäillyn perusoikeuksiin tarpeettomasti. Myöskään muille rikosprosessiin osallistuville ei saa tuottaa kohtuutonta kärsimystä tai haittaa. Tällä pyritään turvaamaan se, ettei syytön tulisi tuomituksi.²²³ Oikeuskirjallisuudessa on myös huomioitu, että itsekriminointisuojan suhde aineelliseen totuuteen on kaksijakoinen. Epäilty voi osassa rikosasioita olla erittäin tärkeä tietolähde, mutta jos hänet pakotetaan vastentahtoisesti puhumaan, hänen lausumansa totuusarvo jää heikoksi.²²⁴

217 Virolainen – Pölönen 2004 s. 299–300 ja Tirkkonen 1969 s. 368–369

218 Asiasta on myös varsin tuoreta oikeuskäytäntöä. Ks. Tapanila 2014 s. 18–20

219 Virolainen – Pölönen 2004 s. 301

220 Ks. näistä jakso 4.1.6

221 Epäillyn käsitteen tarkemmasta määrittelystä ks. esim. Launiala 2013 s. 14–16

222 Ks. tästä tarkemmin Launiala 2013 s. 27–29

223 Virolainen – Pölönen 2003 s. 142

224 Launiala 2013 s. 36

Tietyissä tilanteissa itsekriminointisuoja kiinni pitäminen voi kuitenkin aiheuttaa sen, että vaikenemisesta voidaan tehdä johtopäätöksiä vastaajan vahingoksi. EIT on tapauksessa *Murray v. Yhdistynyt kuningaskunta* (1996) katsonut, että vastaajan vaitiolo voitiin ottaa huomioon näyttönä tuomioistuimessa, kun tilanne selvästi antoi aiheen vaatia syytetyn selitystä.²²⁵ Virolainen on kuvannut, että vaikenemiselle voidaan antaa ainakin jonkinasteinen todistusarvo, mutta keskeisiä seikkoja koskevaa puutteellista näyttöä ei saa kompensoida vaitiolosta tehtävillä päätelmillä.²²⁶

Kuten edellä on kuvattu, vastaaja voi vapaaehtoisesti luopua itsekriminointisuoja esitutkinnassa tai syyteneuvottelussa ja myötävaikuttaa rikoksen selvittämiseen tunnustamalla. Tästä ei seuraa tietenkään se, että vastaajalla olisi velvollisuus paljastaa kaikki tekemänsä rikokset viranomaisille tai tehdä totuutta vastaavia tunnustuksia, vaan vastaajalla on oikeus jättää osa teoista mainitsematta tai valehdella viranomaisille. Tällöin hän toki kantaa riskin siitä, että edellytykset syyteneuvottelun jatkamiselle tai esitutkinnan ja syytteen rajaamiselle kariutuvat. Syyttäjä voi aina perua päätöksensä, jos viranomaiset saavat hankittua asiassa muuta näyttöä, joka osoittaa että päätös rajaamisesta tai syyteneuvottelusta on perustunut olennaisesti puutteellisiin tai virheellisiin tietoihin (voimassaoleva ROL 1 luvun 11 § 1 mom. sekä ehdotetut ROL 1 luvun 11 § 2 mom. ja ETL 3 luvun 10 a § 4 mom.)

4.1.4 Epäillyn muut oikeudet esitutkintalaissa

On tarpeen mainita myös muutamista muista epäillyn oikeuksista. ETL 4 luku sääntelee esitutkintaperiaatteista ja esitutkintaan osallistuvien oikeuksista. Käsiteltävän aihepiirin kannalta merkittävänä näistä periaatteista voidaan poimia seuraavat epäillyn kannalta keskeiset oikeudet: tasapuolisuusperiaate (ETL 4:1), syyttömyysolettama (ETL 4:2), oikeus käyttää avustajaa esitutkinnassa (ETL 4:10), epäillyn yhteydenpito avustajaan (ETL 4:11) ja esitutkinnan asianosaisjulkisuus (ETL 4:15).

Esitutkinnan tasapuolisuusperiaate (objektiviteettiperiaate) on sisältynyt jo VETL:iin. Periaatteen keskeisenä ajatuksena on sen takaaminen, että esitutkinnassa selviäisi asian aineellinen totuus. Rikostutkijalla ei saa olla asiasta ennakkokäsitystä, eikä hän saa pyr-

²²⁵ Fredman 2013 s. 321 Ks. ko. tapauksesta myös jäljempänä jakso 4.1.6.1.

²²⁶ Virolainen – Pölönen 2004 s. 305

kiä johonkin nimenomaiseen lopputulokseen; tätä olisi vaikkapa jonkun henkilön katsominen syylliseksi epäiltyyn rikokseen.²²⁷ Syyttömyysolettaman keskeinen sisältö on se, että rikoksesta epäilty on syytön, kunnes hänen syyllisyytensä näytetään laillisesti toteen. Tällä pyritään minimoimaan epäilystä johtuvia haitallisia seuraamuksia. Periaate voidaan johtaa sekä EIS 6 artiklan 2 kappaleesta että KP-sopimuksen 14 artiklasta.

ETL 4:10:n mukaan epäillylle on viipymättä kirjallisesti ilmoitettava oikeudesta käyttää valitsemaansa avustajaa, kun hän menettää vapautensa kiinniottamisen, pidättämisen tai vangitsemisen yhteydessä. Poikkeuksen tästä muodostaa suppea esitutkinta, jolloin tätä velvollisuutta ei esitutkintaviranomaisella ole. Esitutkintaviranomaisen on huolehdittava siitä, että asianosaisen oikeus avustajaan tosiasiallisesti toteutuu hänen sitä halutessaan tai silloin, kun oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaaminen sitä edellyttää.²²⁸

ETL 4:11:n mukaan epäillyllä on oikeus pitää yhteyttä avustajaansa tapaamalla, kirjeitse ja puhelimitse. Tämä yhteydenpito tulee järjestää siten, kuin tutkintavankeuslaissa (768/2005) ja poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetussa laissa säädetään (841/2006).²²⁹

Epäillyn kannalta keskeistä on myös tiedonsaanti esitutkinnan aikana: puhutaan esitutkinnan asianosaisjulkisuudesta. ETL 4:10.1:n pääsäännön mukaan esitutkinnan aloittamisen jälkeen asianosaisella on oikeus saada tieto esitutkintaan johtaneista ja esitutkinnassa ilmi tulleista seikoista. Tämä tiedonsaantioikeus koskee myös epäillyn avustajaa. Esitöissä on otettu esiin nimenomaan se, että epäillyn ja puolustautumismahdollisuuksien kannalta merkityksellisiä ovat esitutkinnan aikana tulleiden seikkojen lisäksi myös ne seikat, joiden nojalla esitutkinta on aloitettu.²³⁰ Poikkeuksena tähän pääsääntöön esitutkintaviranomainen voi ETL 4:10.2:n mukaan rajoittaa asianosaisen oikeutta saada tietoja, jos tietojen antaminen häiritäisi asian selvittämistä.²³¹

227 HE 222/2010 s. 192 ja Tolvanen – Kukkonen 2011 s. 34

228 Lainsäätäjä on uuteen esitutkintalakiin tehdyllä muutoksella ottanut huomioon Salduz-periaatteen ja asiaa koskevan KKO:n ratkaisukäytännön. Ks. perusteluista tarkemmin HE 14/2013 s. 35 Ks. Salduz-periaatteesta myös jaksot 4.1.6.1 ja 4.1.6.2.

229 Ks. tästä oikeudesta tarkemmin esim. Fredman 2013 s. 315–318

230 HE 222/2010 s. 205–206

231 Asianosaisjulkisuudella on oma merkityksensä myös syyteneuvottelulle. Yhdysvalloissa syyttäjällä ei ole velvollisuutta paljastaa esitutkinnassa kerättyä näyttöä vastaajalle ennen syytteen nostamista. Tämä antaa merkittävän neuvottelutaktisen edun viranomaisille. Ks. edellä jakso 2.3.1.2

4.1.5 Eurooppaoikeudellinen ulottuvuus: Avustajadirektiivi

Euroopan parlamentti on hyväksynyt kolme direktiiviä, joilla pyritään luomaan vastaajan oikeuksille vähimmäistaso koko EU:n alueella. Sääntely on jo osin tullut jäsenvaltioita sitovaksi. Direktiivi oikeudesta tulkkaukseen ja käännöksiin rikosoikeudellisessa menettelyssä (2010/63/EU) tuli implementoida jäsenvaltioissa viimeistään lokakuussa 2013. Toinen Euroopan parlamentin antama säädös, direktiivi tiedonsaantioikeudesta rikosoikeudellisessa menettelyssä (2012/13/EU) on jäsenvaltioita sitovaa oikeutta kesäkuusta 2014 alkaen. Direktiivi oikeudesta käyttää avustajaa rikosoikeudellisissa menettelyissä ja eurooppalaista pidätysmääräystä koskeissa menettelyissä sekä oikeudesta saada tieto vapaudenmenetyksestä ilmoitetuksi kolmannelle osapuolelle ja pitää vapaudenmenetyksen aikana yhteyttä kolmansiin henkilöihin ja konsuliviranomaisiin (2013/48/EU) on implementoitava viimeistään marraskuussa 2016.

Viimeinen em. direktiiveistä eli ns. avustajadirektiivi, asettaa varsin yksityiskohtaisia vaatimuksia vastaajan oikeudesta avustajaan rikosprosessissa. Direktiivi pohjaa keskeisiltä osiltaan EIT:n ratkaisukäytäntöön. Erityisesti Salduz-periaatteiden vaikutus on selvästi nähtävissä direktiivin linjauksista. Vaikka direktiivi ei ole vielä jäsenvaltioita sitova, on syytä arvioida tämän säädöksen keskeisiä vaikutuksia.

Avustajadirektiivin 3 artiklan pääsäännön mukaan vastaajalla on oikeus käyttää avustajaa rikosprosessissa. Lähtökohtana on, että avustajan käytön tulisi olla mahdollista siten, että vastaaja voi käytännössä ja tehokkaasti käyttää puolustautumisoikeuksiaan. Tätä on konkretisoitu määrittämällä tietyt ajankohdat, joista alkaen vastaajalla on viimeistään oikeus avustajaan: ennen lainvalvonta- tai oikeusviranomaisten järjestämää kuulustelua, ennen tiettyjä viranomaisten suorittamia tutkintatoimia,²³² ilman aiheetonta viivytystä vapaudenmenetyksen jälkeen, hyvissä ajoin ennen kuulemista toimivaltaisessa tuomioistuimessa. Avustajadirektiivi ei tuone juurikaan merkittäviä muutoksia ETL:iin, sillä kuten edellä on mainittu, ETL 4:10 sisältää jo varsin tarkan määritelmän siitä, milloin epäillyllä on oikeus avustajaan esitutkinnassa. Valmisteluvaiheessa direktiiviin esitettiin varsin tiukkarajaista määräystä ilman avustajaa annetuista lausumista. Tämän esityksen mukaan pääsääntönä olisi ollut se, että mikäli epäillyn tai syytetyn oikeutta avustajaan

²³² Tutkintatoimilla viitataan lähinnä saman direktiivin 3 artiklan 3 kohdan c alakohdassa määriteltyihin toimenpiteisiin, joita ovat: ryhmätunnistukset, vastakkainkuulustelut ja rikospaikan rekonstruoinnit.

on loukattu, annettuja lausumia tai todisteita ei olisi saanut käyttää todisteena häntä vastaan. Lopullisesta direktiivistä tämä kielto on jätetty pois.²³³

4.1.6 Merkittävää oikeuskäytäntöä

4.1.6.1 Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Kuten edellä on todettu, oikeutta avustajaan sekä avustajan asemaa esitutkinnassa koskeva sääntely saa reunaehtonsa ETL:n lisäksi myös Suomea velvoittavista ihmisoikeussopimuksista ja EIT:n ratkaisuksista. Erityisesti EIT:n tulkinnolla on ollut viime vuosina merkittävä vaikutus avustajan aseman ja itsekriminointisuojaan tarkempaan määrittelyyn. Kuvattava oikeuskäytäntö liittyy kuulusteluihin, jotka on tehty silloin, kun epäilty on ollut pidätettynä tai tutkintavankeudessa.

Tapauksessa *John Murray v. Yhdistynyt kuningaskunta* (1996) EIT otti kantaa siihen, että epäillyltä oltiin evätty oikeus avustajaan esitutinnan alkuvaiheessa. Tapauksessa oli kyse terrorismirikoksesta Pohjois-Irlannissa. EIT:n keskeinen kannanotto ko. tapauksissa oli se, että EIS 6 artikla (oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin) on merkityksellinen myös jo ennen varsinaista oikeudenkäyntiä. Tapauksessa vastaajalta evättiin oikeus avustajaan kiinniottoa seuranneiden 48 tunnin aikana. Tuona aikana häntä kuulusteltiin yhteensä n. 21 tunnin ajan. Vastaaja ei kuitenkaan tunnustanut. Menettely perustui tuolloin voimassa olleeseen lakiin, jonka tarkoituksena oli mahdollistaa tiedonsaanti terrorismirikosten yhteydessä.²³⁴ EIT katsoi, että tämä menettely loukkasi vastaajan oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin (EIS 6 artikla 1 kappale) ja vastaajan puolustautumisoikeuksia (EIS 6 artikla 3 kappaleen c-kohta).²³⁵

Sittemmin EIT:n oikeuskäytännöstä erityisen tärkeäksi on noussut tapaus *Salduz v. Turkki* (2008), joka osaltaan kuvastaa EIT:n kiristynyttä tulkintaa avustajan merkityksestä rikosprosessin alkuvaiheissa. Tapauksessa oli keskeisimmillään kyse alaikäisen epäillyn oikeudesta käyttää avustajaa esitutkinnassa. EIT on ratkaisussaan alleviivannut sitä seikkaa, että esitutkinta on tärkeä vaihe myöhemmän oikeudenkäynnin kannalta, sillä esitutkinnassa kerätty näyttö määrittää ne puitteet, joiden nojalla syytettä käsitellään lopulta tuomioistuimessa. EIT:n mukaan epäilty on usein erityisen suojattomassa ase-

²³³ Ks. valmisteluvaiheesta tarkemmin Fredman 2013 s. 354

²³⁴ John Murray v. Yhdistynyt kuningaskunta (tuomio 8.2.1996) kohdat 17–18 ja 64.

²³⁵ Toinen vastaavanlainen EIT:n tapaus on Magee v. Yhdistynyt kuningaskunta (2000)

massa esitutkinnan alkuvaiheessa, mitä vielä vahvistaa se seikka, että rikosprosessia koskeva lainsäädäntö voi olla erityisen monimutkaista erityisesti todisteiden keräämisen ja hyödyntämisen osalta. Tätä suojaamatonta asemaa voidaan useimmiten kompensoida epäillyn oikeudella avustajaan. Tämä oikeus turvaa myös epäillyn itsekriminointisuoja.²³⁶ Tapauksessa lainsäädäntö esti avustajan käyttämisen esitutkinnassa. EIT katsoi, että tilanteessa loukattiin oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin (EIS 6.1 artikla) ja epäillyn puolustautumisoikeuksia (EIS 6.3 artikla c-kohta).

Tapauksen pohjalta syntynyt Salduz-periaate voidaan kiteyttää seuraaviin sääntöihin:

- 1) Syyttäjän tulee pystyä näyttämään syyte toteen ilman turvautumista näyttöön, joka on saatu käyttämällä syytetyn tahtoon vaikuttavaa pakkoa tai painostusta.²³⁷
- 2) Epäillyllä tulee olla oikeus avustajaan heti ensimmäisestä poliisikuulustelusta lähtien, ellei nimenomaisen yksittäistapauksen kohdalla voida osoittaa, että pakottavat syyt estävät avustajan käytön.
- 3) Lisäksi pääsääntönä on, että epäillyn oikeutta puolustukseen on korjaimattomasti rikottu, kun epäilty – ilman avustajan tukea – antaa poliisikuulustelussa tunnustuksen, jota sittemmin käytetään tuomion perusteena.²³⁸

Nämä periaatteet on sittemmin myös vahvistettu useassa myöhemmässä EIT:n ratkaisussa.²³⁹ Näissä myöhemmissä ratkaisuissa EIT on myös ottanut kantaa avustajan käyttämisestä koskevasta oikeudesta luopumiseen. Luopumisen tulee olla yksiselitteistä ja täyttää tietyt vähimmäistakeet. Yksiselitteisyyden vaatimusta on EIT:n ratkaisukäytännössä konkretisoitu seuraavasti: Luopumisen tulee olla vapaaehtoista ja tietoista. Tapinila on esittänyt arvionaan, että tuomioistuinten tulisi kiinnittää huomiota vastaajan henkilöön liittyviin seikkoihin ja siihen, miten jälkikäteen voidaan luotettavasti osoittaa, että vastaajalle on kerrottu itsekriminointisuojusta ja hänen oikeudestaan käyttää avusta-

²³⁶ Fredman 2013 s. 343

²³⁷ Fredman on kiinnittänyt nimenomaista huomiota siihen, että EIT on kirjoittanut tämän ohjeen suoraan syyttäjille, eikä vain tuomioistuimille. Kyse on siis asiasta, josta syyttäjien tulisi huolehtia esitutkinnassa. Ks. Fredman 2013 s. 343

²³⁸ Salduz v. Turkki (tuomio 27.11.2008) perustelujen kohdat 54 ja 55.

²³⁹ Mm. seuraavissa EIT:n tuomioissa on käsitelty vastaavia kysymyksiä: Panovits v. Kypros (2008), Plonka v. Puola (2009), Pischalnikov v. Venäjä (2009), Lazarenko v. Ukraina (2010), Stojkovic v. Belgia (2011) ja Titarenko v. Ukraina (2012). Ks. näistä ratkaisuista esim. Fredman 2013 s. 346–347

jaa esitutkinnessa.²⁴⁰ Vähimmäistakeilla EIT on viitannut siihen, että epäillyn tulee pystyä ennakoimaan luopumisesta aiheutuvat seuraukset.²⁴¹

4.1.6.2 Salduz-periaatteen vaikutuksista Suomessa

Useissa Euroopan maissa on tehty merkittäviä uudistuksia rikosprosessiin Salduz-periaatteen takia.²⁴² Suomeen ei ole poikkeus: KKO on tehnyt neljä ennakkoratkaisua, joissa on kyse Salduz-periaatteen soveltumisesta Suomeen. Näistä ensimmäinen ratkaisu (KKO 2012:32) koski veropetosta, jossa KKO katsoi, että tuomioistuinten olisi tullut viran puolesta määrätä vastaajalle puolustaja, koska vastaaja ei tosiasiallisesti kyennyt puolustamaan itseään.

Salduz-periaatteen on sanottu lyöneen itsensä Suomessa läpi ratkaisun KKO 2012:45 myötä. Asiassa oli kyse huumausainerikoksesta. Syyttäjä vetosi tuomioistuimessa vastaajan esitutkintakuulusteluissa antamaan kertomukseen, jonka mukaan hän tunnusti heroinin levittämisen. Kuulustelut oli tehty englanniksi ilman tulkkia saati avustajaa vastaajan ollessa aluksi pidätettynä ja sittemmin vangittuna. Lisäksi esitutkintapöytäkirja oli laadittu suomeksi. Suomea osaamaton ja huonosti englantia puhunut vastaaja kiisti myöhemmin lausuneensa näin. KKO katsoi, että syyttäjä ei voinut vedota esitutkintakertomukseen näyttönä lainkaan, eli asetti kertomukselle hyödyntämiskiellon.²⁴³ Perusteluissa KKO on viitannut EIT:n ratkaisukäytäntöön hyvin laajasti. Keskeinen linjanveto on perustelujen kohdassa 46:

”Silloin kun esitutkintakertomus on hankittu loukatun epäillyn oikeutta avustajaan, kysymys sen käytettävyydestä oikeudenkäynnissä ei siis ensisijaisesti liity epäillyn tai hänen lausumiensa uskottavuuden arviointiin vaan epäillyn puolustautumisoikeuksiin. Jos epäillyn itsekriminointisuoja on näissä tilanteissa loukattu, epäillyn asemaa ei voida korjata noudattamalla kohdassa 39 selostettua vapaan todisteiden harkinnan periaatetta, jonka mukaan asianosaisen oikeuksia loukatunkin hankitun todisteen esittäminen sal-

240 Tapanila 2012a s. 160 ja Tapanila 2012b s. 587 erityisesti kohta 21.

241 Ks. mm. Pischalnikov v. Venäjä (tuomio 24.9.2009) kohta 77 ja Lazarenko v. Ukraina (tuomio 28.10.2010) kohta 56.

242 Fredman 2013 s. 344

243 Tapaukseen on otettu kantaa varsin runsaasti. Ks. esim. seuraavat artikkelit: Tapanila 2012b ja Vuorenpää 2013

litaan, mutta sen näyttöarvoa alennetaan tapauksen olosuhteiden mukaan. Epäillyn oikeuksien loukkaaminen voidaan tällöin välttää vain, jos hänen syyllisyyttään tukevia lausumia ei hyödynnetä oikeudenkäynnissä.”

Sittemmin KKO rajasi Salduz-periaatteen vaikutusta ratkaisussa KKO 2012:98. Tapauksessa vangittuna ollut syytetty oli ennen kuulusteluja neuvotellut hänelle määrätyn puolustajan kanssa. Syyttäjä sai vedota kuulustelulausumiin näyttönä tuomioistuimessa. Viimeisin Salduz-periaatetta koskeva ratkaisu on KKO 2013:25, jossa kiinniotettuna ja pidätettynä ollut epäilty oli ilmoittanut, ettei hän tarvitse avustajaa. Lisäksi epäilty oli hyväksynyt kaikki esitutkintapöytäkirjat. Esitutkintapöytäkirjoihin saatiin vedota tuomioistuimessa.

EIT on todennut, että kun kansallisen lain nojalla epäillyn asennoituminen poliisikuulustelujen alkuvaiheessa voi vaikuttaa hänen puolustautumisedellytyksiinsä rikosprosessin myöhemmissä vaiheissa, edellyttää EIS 6 artikla, että vastaajalla on oikeus avustajaan jo poliisikuulustelujen alkuvaiheessa.²⁴⁴ Fredmanin mukaan mainittujen KKO:n ratkaisujen nojalla voidaan todeta viranomaisilla olevan velvollisuus hankkia epäillylle avustaja kuulusteluun, jos kuulustelupöytäkirjaa aiotaan käyttää syyttäjän todisteena oikeudenkäynnissä.²⁴⁵ Myös hovioikeuksissa on runsaasti ratkaisukäytäntöä tapauksissa, joissa on vedottu itsekriminointisuojaan ja avustajan käyttöä koskevan oikeuden loukkaukseen esitutkinnassa.²⁴⁶

4.1.7 Avustajan totuusvelvollisuudesta

Syyteneuvottelun kannalta on syytä huomioida avustajan roolista eräs merkittävä seikka. Avustajia sitoo totuusvelvollisuus suhteessa viranomaisiin. Nykyisen lain nojalla avustajana voi toimia vain luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja (ns. lupalakimies), asianajaja tai julkinen oikeusavustaja. Lupalakimiehiä koskeva totuusvelvollisuus sisältyy lakiin luvan saaneista oikeudenkäyntiavustajista (715/2011), jonka 8 § 1 momentin 17 kohdan mukaan:

²⁴⁴ Ks. Salduz v. Turkki (Tuomio 27.11.2008) perustelujen kohta 52.

²⁴⁵ Fredman 2013 s. 352

²⁴⁶ Ks. näistä ratkaisuista tarkemmin Tapanila 2014 s. 10–14 ja 17–18

”[Oikeudenkäyntiavustajan tulee erityisesti] olla antamatta tuomioistuimelle tai muulle viranomaiselle lausumia, jotka hän tietää paikkansapitämättömiksi, sekä kiistämättä, minkä tietää todeksi”

Asianajajia ja myös julkisia oikeusavustajia²⁴⁷ koskevissa asianajajan tapaohjeissa todetaan:

”8.2 Totuusvelvollisuus ja todisteet

Asianajaja ei saa antaa tuomioistuimelle lausumia, jotka hän tietää paikkansapitämättömiksi, eikä kiistää, minkä tietää todeksi.

Asianajaja ei ole ilman erityistä syytä velvollinen tarkistamaan asiakkaansa antamia tietoja.

Asianajaja ei saa myötävaikuttaa todisteiden hävittämiseen tai vääristelemiseen. Asianajajalla ei ole velvollisuutta, eikä vastoin asiakkaan tahtoa oikeutta esittää asiakkaan kannalta vahingollista todistetta tai tietoa, ellei hän ole lakiin perustuvaa velvollisuutta.

8.3 Muut viranomaiset ja välimiehet

Edellä asianajajan velvollisuuksista tuomioistuinta kohtaan sanottu on soveltuvin osin voimassa myös suhteessa muihin viranomaisiin ja välimiehiin.”

Vaikka asianajajan tapaohjeissa ja lupalakimiehiä koskevassa sääntelyssä on muodollisia eroja, on ilmeistä, että sisällöllisesti ohjeistus on sama. Totuusvelvollisuuden sisältöä on syytä selventää toteamalla, että kyse on negatiivisesta totuudessapysymisvelvollisuudesta: vaikka avustaja ei saa valehdella päämiehensä puolesta, hänen ei tarvitse, eikä hän välttämättä saa paljastaa tietämäänsä totuutta. Tätä voidaan konkretisoida sillä, että rikosasiassa avustajan ei tarvitse kertoa viranomaisille esimerkiksi päämiehen rikollisen toiminnan olleen laajempaa kuin esitutkinnassa on ilmennyt. Myöskään avustajan tietoihin nähden liian lievän syytteen myöntäminen oikeaksi ja siinä ilmenevän rikoksen tunnustaminen ei ole totuusvelvollisuuden vastaista. Tätä voidaan perustella sillä, että lievä rikos sisältyy aina törkeämpään.²⁴⁸

²⁴⁷ Oikeusapulain (257/2002) 8 § 4 momentin nojalla oikeusavustajat ovat velvollisia noudattamaan asianajajan tapaohjeita.

²⁴⁸ Ks. näiden esimerkkien osalta Fredman 2013 s. 142–143

Syyteneuvottelun kannalta avustajan negatiivista totuudessapysymisvelvollisuutta voidaan arvioida seuraavasti: vaikka avustaja ei saa valehdella, hänellä on kuitenkin mahdollisuus neuvotella esim. tuomioesityksestä syyteneuvottelussa siten, että hän ei paljasta kaikkea päämiehensä kertomaa, vaan pyrkii siihen että tuomioesitykseen kirjattava rikos luonnehdittaisiin oikeudellisesti lievemmäksi, kuin mitä se tosiasiallisesti onkaan.

4.1.8 Yhteenvetoa vastaajan asemasta

Tässä jaksossa esitetyn perusteella on hyvä tehdä yhteenveto siitä, millä tavalla Salduz-periaatetta on Suomessa tulkittu, ja miten epäillyn oikeutta avustajaan tulisi meillä soveltaa. Kuten havaita saattaa, aiheen normipohja on huomattavasti laajempi, kuin yksinomaan ETL:n säännösten perusteella saattaa olettaa. KKO:n ratkaisukäytännön perusteella voidaan päätellä, että esitutkintaviranomainen on velvollinen hankkimaan epäillylle avustajan kuulusteluihin, jos kuulustelupöytäkirjaa aiotaan käyttää syyttäjän todisteena oikeudenkäynnissä. Avustajan kutsuminen kuulusteluun voi olla tarpeetonta, jos epäilty ennen kuulustelua neuvottelee avustajansa kanssa ja avustajan käytöstä luopuminen perustuu valistuneeseen ja seurauksista tietoiseen harkintaan.²⁴⁹

Syyteneuvottelussa avustajan käyttö on ehdotuksessa säädetty käytännössä pakolliseksi. Vain hyvin poikkeuksellisissa tilanteissa syyteneuvotteluja voitaisiin käydä ilman avustajaa. Koska syyteneuvottelua koskeva lainsäädäntö loisi mahdollisuudet myös esitutinnan rajoittamiseen tunnustuksen perusteella, on ilmeistä, että avustajan roolin esitutkinnassa tulisi korostua tällaisen muutoksen myötä. Salduz-periaatteen mukaisesti voidaan todeta, että avustajan keskeisiin tehtäviin kuuluu sen varmistaminen, että hänen päämiehensä ei joutuisi pakotettuna myötävaikuttamaan oman syyllisyytensä selvittämiseen.²⁵⁰ Avustajalla on siten keskeinen merkitys sen varmistamisessa, että epäilty antaa tunnustuksen tietoisena oikeuksistaan ja tunnustuksen seuraamuksista.

Fredman on myös huomionnut sen, että myös syyttäjän kuuluisi kiinnittää huomiota siihen, millä keinoin tunnustus on epäillyltä saatu. Tämä huomio perustuu Euroopan neuvoston ministerikomitean suositukseen Rec(2000)19 virallisen syyttäjän roolista rikosoikeusjärjestelmässä. Kohdassa 21 ministerikomitea suosittelee, että syyttäjien tulisi tut-

249 Ks. Fredman 2013 s. 352 ja Tapanila 2012b s. 587

250 Fredman 2013 s. 319

kia esitutkinnan lainmukaisuus viimeistään syyteharkintavaiheessa. Lisäksi syyttäjän tulisi kiinnittää huomiota siihen, noudattavatko poliisit ihmisoikeuksia. Myös kohta 28 suosittelee, että syyttäjän ei tule käyttää sellaista todistusaineistoa epäiltyä vastaan, jonka hän tietää tai voi kohtuudella epäillä saadun laittomin keinoin. Kyseenalaisissa tilanteissa syyttäjän tulisi pyytää tuomioistuinta ratkaisemaan, voidaanko tällaista todistusaineistoa esittää pääkäsittelyssä.²⁵¹ Esitetyn perusteella voidaan tulkita, että vastaajan oikeuksien turvaamista ei siis tulisi jättää yksinomaan avustajan harteille, vaan myös syyttäjän tulisi osaltaan pitää huolta siitä, että esitutkinta toteutetaan vastaajan oikeuksia kunnioittaen.

Niin esitutkinnassa annettavan tunnustuksen kuin tuomioesitykseen tähtäävän syyteneuvottelun kannalta tulisi huomioida seuraavat seikat:

- 1) Vapautensa menettäneen epäillyn tunnustus tulisi antaa avustajan läsnäollessa – tai jos tunnustus on annettu ilman avustajaa – luopumisen oikeudesta käyttää avustajaa esitutkinnassa on täytynyt tapahtua EIT:n edellyttämällä tavalla yksiselitteisesti ja vähimmäistakeet täyttyen.²⁵² Jos nämä kriteerit eivät täyty, niin tällöin kyseeseen voi tulla annetun kertomuksen hyödyntämiskielto. Päätöksen kiellosta tekee tuomioistuin.²⁵³
- 2) Itsekriminointisuoja on voimassa esitutkinnan lisäksi myös tuomioesityksen laatimiseksi käytävässä syyteneuvottelussa, eli vastaaja saa pyrkiä valehtelemaan tai salaamaan tietojaan. Avustajaa koskee negatiivinen totuudessapysymisvelvollisuus.

4.2 Tunnustus

4.2.1 Yleistä

Syyteneuvotteluun liittyy lähes poikkeuksetta²⁵⁴ keskeisenä elementtinä vastaajan antama tunnustus. On myös esitetty, että vastaajan tunnustus olisi käytännössä yleisin todis-

²⁵¹ Fredman 2013 s. 353–354

²⁵² Ks. yksiselitteisyyden kriteereistä edellä jakso 4.1.6.1.

²⁵³ Pölönen 2003 s. 206

²⁵⁴ Poikkeuksina voidaan pitää mm. Yhdysvalloissa käytettyjä *nolo contendere* ja *alford plea* -vastauksia syytteeseen. Lisäksi mm. Virossa vastaajan ei tarvitse varsinaisesti tunnustaa rikosta syyteneuvottelussa. Ks. edellä jaksot 2.3.1 ja 2.3.4

tuskeino rikosasioissa.²⁵⁵ Toisaalta varmaa tutkimustietoa asiasta ei ole. Rikosprosessissa ja riita-asioissa annettavilla tunnustuksilla on merkittäviä eroavaisuuksia. Lisäksi oma vaikutuksensa on sillä, annetaanko tunnustus tuomioistuimen ulkopuolella vai suoraan tuomioistuimelle. Jo tämänkin takia on tarpeellista selvittää keskeisiä seikkoja tunnustamisesta.

4.2.2. Tunnustuksen ydinpiirteet

Tunnustus on määritelty suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa jutun käsittelyn aikana asianosaisen tuomioistuimelle antamaksi selitykseksi siitä, että jokin vastapuolen väittä-mä, hänelle epäedullinen seikka on tosi.²⁵⁶ Tunnustuksen tarkemmasta merkityksestä säännellään OK 17 luvun 4 §:ssä, jonka mukaan:

”Jos asianosainen on asiassa, jossa sovinto on sallittu, oikeudessa tunnustanut jonkin seikan, niin tunnustus on hänen osaltaan sitova. Jos asianosainen peruuttaa tunnustuksen, tutkikoon oikeus, asianosaisen peruutuksen syyksi esittämien perusteiden ja muiden asianhaaran nojalla, mikä vaikutus tunnustuksella todisteena on oleva.

Jollei asia ole sellainen, kuin 1 momentissa on sanottu, tutkikoon oikeus, mikä vaikutus asianosaisen tunnustuksella todisteena on oleva.”

Dispositiivisissa asioissa tunnustus voi muuttaa tunnustetun seikan riidattomaksi, eli tällöin tunnustettu seikka ei tarvitse enempää näyttöä. Edellytyksenä tälle on se, että tunnustus annetaan tuomioistuimessa. Lappalainen onkin kuvannut, että tunnustus ei ole tällöin todiste, vaan kyse on todistelun syrjäyttävästä prosessitoimesta.²⁵⁷ Indispositiivisissa asioissa, joihin rikosasiatkin luetaan, tunnustettu seikka ei tule riidattomaksi, vaan tuomioistuimen on vapaan todistusharkinnan (OK 17:2.1) nojalla arvioitava, mikä merkitys tunnustuksella on todisteena.²⁵⁸ Toisin sanoen indispositiivisissa riita-asioissa ja rikosasioissa tunnustus on todiste muiden joukossa, vaikka tunnustus tehtäisiin tuomioistuimessa.

²⁵⁵ Lahti 2006 s. 99

²⁵⁶ Tirkkonen 1972 s. 136 sekä Lappalainen 2012 s. 599

²⁵⁷ Lappalainen 2012b s. 599

²⁵⁸ Tirkkonen 1972 s. 138

Vaikka tunnustus ei rikosasiassa sido tuomioistuinta kuten dispositiivisissa asioissa, niin oikeuskäytännössä tunnustuksen todistusvoima on merkittävä. Käytännössä erityisesti lievemmissä rikosasioissa jo tunnustus yksin riittää todisteeksi tunnustetusta seikasta. Vakavammissa asioissa tunnustuksen tukena tulisi olla muutakin näyttöä. Lappalainen onkin tämän pohjalta todennut, että ero tunnustuksen muodollisen riidattomuusvaikutuksen ja todistusvaikutuksen välillä jää lopulta varsin pieneksi. Ehkäpä tämän takia tunnustuksesta voidaan käyttää myös mahtipontista termiä: todisteiden kuningatar (*regina probationum*).²⁵⁹

Tunnustus voi kohdistua joko oikeustosisiikkaan tai todistustosisiikkaan. Käytännössä merkittävin vaikutus tunnustuksella on, kun se kohdistuu oikeustosisiikkaan, joka on siis vaaditun oikeusseuraamuksen välttämätön edellytys. Todistustosisiikkaan kohdistuva tunnustus tekee tämän välillisen relevantin faktan riidattomaksi. Tällöin tuomioistuimen on vapaan todistusharkinnan nojalla arvioitava, mikä merkitys tunnustetulla todistustosisiikalla on. Vaikka rikosasioissa tunnustaminen ei aikaansaa sitä, että tunnustetusta seikasta tulisi riidaton, niin käytännössä tunnustuksella on hyvin merkittävä todistusvaikutus.²⁶⁰

Tunnustus voidaan myös peruuttaa. Tästä on tarpeen huomata se, että vaikka asia OK 17:4.1:ssä mainitaankin, niin kyseinen lainkohta ei koske indispositiivisissa asioissa annettavia tunnustuksia. Tirkkonen on kuitenkin katsonut, että koska laki vaikenee tunnustuksen peruuttamisesta indispositiivisissa asioissa, niin tällöinkin tulisi noudattaa OK 17:4.1 mukaista määräystä siitä, että tuomioistuimen on punnittava tunnustuksen todistusvoima perumisen valossa.²⁶¹ Tirkkosen perustelu on hyvin looginen, sillä kun indispositiivisissa asioissa tunnustuksella on voimassaolevan lain mukaan asema todistena, niin on luontevaa, että tunnustuksen peruuttaminen vaikuttaa tällöin tunnustuksen todistusvoimaan. Edes dispositiivisissa asioissa ei voida tunnustaa mitä vain. Sisällöltään mahdottomille, notorisesti väärille sekä selvästi ja riidatta totuudenvastaisille tunnustuksille ei tuomioistuimen tulisi antaa sitovuutta.²⁶²

²⁵⁹ Lappalainen 2012b s. 603 ja Lahti 2006 s. 101

²⁶⁰ Lappalainen 2012b s. 603 ja Lahti 2006 s. 100–101

²⁶¹ Tirkkonen 1972 s. 142

²⁶² Lappalainen 2012b s. 599–600

4.2.3 Tunnustuksen antaminen esitutkinnassa ja syyteneuvottelussa

On huomioitava, että OK 17:4:n sääntely koskee nimenomaisesti tunnustusta, joka annetaan tuomioistuimessa. Tuomioistuimen ulkopuolella – eli esimerkiksi esitutkinnassa – annettu tunnustus on siten eri asemassa kuin välittömästi tuomioistuimelle esitetty tunnustus: tällä hetkellä laissa ei ole nimenomaisesti säädetty tuomioistuimen ulkopuolella annetusta tunnustuksesta, mutta oikeuskirjallisuudessa on vakiintuneesti katsottu, että tuomioistuimen on vapaan todistusharkinnan nojalla arvioitava, mikä merkitys tunnustukselle todisteena annetaan.²⁶³

Kuten edellä on kuvattu, syyteneuvottelua koskeva lakiehdotus antaisi tunnustukselle lisää konkreettista painoarvoa esitutinnan tunnustusperusteisen rajoittamisen ja lievemmän rangaistusasteikon käyttämisen myötä. Syyteneuvottelussa ja tunnustamisoikeudenkäynnissä annettu tunnustus saisi käytännössä varsin erilaisen luonteen. Koska tuomioistuin varmistuisi vapaalla todistusharkinnalla tunnustuksen oikeellisuudesta, syyteneuvottelu ei kuitenkaan lain tasolla saisi aikaan sitä, että tunnustus rikosasioissa saisi saman oikeusvaikutuksen, kuin dispositiivisissa riita-asioissa. Käytännössä tunnustamisoikeudenkäynti tosin nostaa tunnustamisen merkityksen hyvin keskeiseksi prosessin kannalta. Hallituksen esityksen mukaisessa tunnustamisoikeudenkäynnissä tuomioistuin arvioisi tunnustuksen vapaaehtoisuuden ja oikeellisuuden, muun näytön määrän jäädessä vähäiseksi.

4.2.4 Tunnustuksen todenperäisyyden ja luotettavuuden arvioinnista

Todenperäisyyden arviointi lienee kenties haastavimpia tunnustukseen liittyviä kysymyksiä. Kun muistetaan, että rikoksesta epäillyllä ei ole totuusvelvollisuutta, voidaan kysyä, millainen perusta tunnustuksella tulisi olla, jotta sitä voidaan pitää luotettavana? Oikeuskirjallisuudessa on monessa yhteydessä viitattu siihen, että lähtökohtaisesti tunnustusta tulisi pitää totena. Mm. Tirkkonen on ollut sitä mieltä, että viranomaiselle annetulla tunnustuksella on ”melkoinen todistusarvo”. Toisaalta hän on samassa yhteydessä korostanut, että voi olla yksittäistapauksissa vaikeaa arvioida, mikä merkitys kuultelussa annetulla tunnustuksella on.²⁶⁴ Aikaisemmin myös Halila on dispositiivisten

²⁶³ Tirkkonen 1972 s.144 sekä Lappalainen 2012b s. 602

²⁶⁴ Tirkkonen 1972 s. 145 ”Käytännössä ei näet esitutkinta suinkaan aina tarjoa riittäviä takeita siitä, että siinä annettu tunnustus vastaa todellista asiointilaa.”

asioiden suhteen katsonut, että viranomaiselle annetulla tunnustuksella on ”erityisen suuri todistusarvo”.²⁶⁵

Oikeuskirjallisuudessa on listattu neljä keskeistä seikkaa, joihin ainakin tulisi kiinnittää huomiota arvioitaessa epäillyn antaman tunnustuksen luotettavuutta:

- ”1) Kuulusteltavan ominaisuudet: ikä, kognitiiviset kyvyt, johdattelualttius, ahdistuneisuus ja psyykkiset häiriöt.
- 2) Pidätyksen ja pidätysajan olosuhteet: äkillisyys, järkyttävyys ja kuulusteluajankohdat. Esimerkiksi myöhään illalla tehdyissä kuulusteluissa vaikutusalttius voi olla suurimmillaan.
- 3) Kuulusteltavan psyykkinen ja somaattinen tila pidätysaikana: alkoholin ja huumeiden vieroitusoireet, sairaudet, unihäiriöt, ruokahaluttomuus ja ahdistuneisuus.
- 4) Kuulustelutekijät: sanallinen ja ei-sanallinen kommunikaatio ja johdattelu. Paras vaihtoehto on katsella ja/tai kuunnella kuulusteluista tehtyät nauhoitukset, jos niitä on.”²⁶⁶

On syytä huomata, että tunnustuksen antamiselle voi olla useita hyvin erilaisia motiiveja. Epäiltyhän saattaa pitää varmana sitä, että esitutkintaviranomaisella on varma näyttö häntä vastaan. Väärät tunnustukset voidaan jaotella mukautuviin, sisäistettyihin ja vapaaehtoiisiin tunnustuksiin. Esitutkinnassa annettava tunnustus saattaa olla siinä mielessä taktikoitu, että vastaaja antaa tunnustuksen päästäkseen vapaaksi tutkintavankeudesta tai saadakseen ottaa yhteyttä läheisiinsä. Motiivina voi myös olla asian käsittelyn nopeuttaminen tai asian käsitteleminen kevennetyssä menettelyssä. Tällöin kyse on mukautuvasta tunnustuksesta. Kun epäilty saadaan kuulusteluissa vakuuttumaan omasta syyllisyydestään siinä määrin, että hän tunnustaa, on kyse sisäistetyistä tunnustuksesta. Tyypillisesti tällaiset tunnustukset seuraavat pitkään jatkuneista ja johdattelevista kuulusteluista. Vapaaehtoinen väärä tunnustus saattaa syntyä sisäisistä ja psyykkisistä syistä. Tällöin kuulustelujen luomalla paineella ei ole merkitystä. Henkilö voi esimerkiksi pyrkiä tunnustuksella lievittämään syyllisyydentuntoaan tai suojelemaan toista henkilöä.²⁶⁷

²⁶⁵ Halila 1950 s. 304

²⁶⁶ Haapasalo – Kiesiläinen – Niemi-Kiesiläinen 2000 s. 126–127

²⁶⁷ Lahti 2006 s. 112 ja Haapasalo – Kiesiläinen – Niemi-Kiesiläinen 2000 s. 128–129

4.2.5 Painostuksen merkitys ja tunnustamishalukkuus

Tunnustamishalukkuuden merkitys syyteneuvottelun toiminnalle on merkittävä. Onhan selvää, että jos yksikään epäilty ei suostu tunnustamaan, niin tällöinhän syyteneuvotteluun ryhtyminen olisi hyvin hedelmätöntä. Tämän takia onkin merkittävää se, miten vastaaja suhtautuu tunnustamiseen ja siitä seuraaviin oikeusvaikutuksiin. Aihetta on tutkittu mittavasti. Erityisesti Yhdysvalloissa plea bargain -menettelyä luonnehditaan usein vastaajan kannalta valintatilanteeksi, jossa tarjolla on vain palkinto (tunnustuksen myötä lievämpi rangaistus) ja rangaistus (valamiesoikeudenkäynti seuraamuksineen). Linna on luonnehtinut syyteneuvottelua siten, että kyseessä on esitetyn kaksijaon sijaan pikemminkin kolmijako palkinto (syyteneuvottelu), normaalirangaistus (tavanomainen oikeudenkäynti) ja rangaistus (ylimääräinen rangaistus).²⁶⁸ Jos tunnustus antaa merkittävän rangaistushuojennuksen normaalirangaistukseen nähden, on syytä huomioida myös se, että osa epäillyistä tunnustaa yksinomaan tämän palkinnon takia. Yhdysvaltalaisessa tutkimuksessa on saatu viitteitä siitä, että jos tunnustamalla välttyy ankarammalta rangaistukselta, myös kiistattomasti syyttömät voivat tällöin tunnustaa.²⁶⁹

Dervan ja Edkins ovat tutkimuksessaan pyrkineet selvittämään sitä, kuinka usein syyttömät henkilöt tunnustavat ja missä määrin rangaistuksen paine voi tähän vaikuttaa. Tutkimusta varten eräässä yhdysvaltalaisessa korkeakoulussa järjestettiin logiikkakoe, jossa aina kaksi opiskelijaa teki kokeen samanaikaisesti. Opiskelijoita nimenomaisesti muistutettiin, että tämä kyseinen koevaihe tulisi tehdä yksin, eikä minkäänlaista yhteistyötä sallittaisi. Toinen koetta samaan aikaan tekevästä opiskelijasta oli tosiasiaa aina tutkimusavustaja, joka kysyi kokeen aikana yhteensä puolelta koehenkilöistä vastausta kahden koekysymyksen. Valtaosa antoi vastauksen tähän kysymykseen, eli auttoi tutkimusavustajaa huijaamaan kokeessa. Puolelta koehenkilöistä tutkimusavustaja ei kysynyt huijausapua, vaan koe tehtiin kaikessa rauhassa. Kokeen jälkeen kaikki koehenkilöt otettiin yksitellen puhutteluun, jossa sekä syyttömiä että syyllisiä syytettiin huijaamisesta kokeessa. Koehenkilöille annettiin kaksi toimintavaihtoehtoa: tunnustaminen ja tästä seuraava kurssin opintopisteiden menetys tai asian vieminen erityisen lautakunnan käsiteltäväksi. Tämän lisäksi puolelta koehenkilöistä esitettiin ankara vaihtoehto, jossa heitä

²⁶⁸ Ks. tarkemmin Linna 2010 s. 241–242 Ylimääräisellä rangaistuksella Linna viittaa siihen, jos syyteneuvottelusta kieltäytyminen johtaisi ylimääräiseen sanktioon normaalirangaistuksen lisäksi.

²⁶⁹ Dervan ja Edkins ovat tutkimuksessaan pyrkineet luomaan opiskelijoille vastaavanlaisen valintatilanteen, kuin mikä yhdysvaltalaisessa rikosprosessissa on plea bargain -menettelyssä.

varoitettiin, että lautakunta on useimmiten (yli 80 %:ssa tapauksista) pitänyt opiskelijoi-
ta syyllisinä. Ryhmän toiselle puolikkaalle eli lopuille tutkimukseen osallistuneista tar-
jottiin hieman lievempää rangaistusvaihtoehtoa, jossa myöskään lautakunnan ankaruutta
ei korostettu.²⁷⁰ Syyttömistä koehenkilöistä peräti 56,4 % tarttui sopimukseen, syyllisistä
89,2 %. Ankan rangaistusuhun saaneiden tunnustushalukkuus oli n. 10 % korkeampi
kuin niillä, joille esitettiin lievempi rangaistusvaihtoehto.²⁷¹

Kyseinen tutkimus tarjoaa varsin mielenkiintoisen näkökulman painostukseen syyteneu-
vottelussa. Väärien tunnustusten riski vaikuttaa olevan suuri erityisesti tilanteissa, joissa
normaalirangaistus on mittava ja tunnustamisen vastineeksi annettava lievennys supistaa
rangaistuksen hyvin lieväksi, jolloin ero rangaistusten ankaruudessa on merkittävä. Tä-
män pohjalta herääkin kysymys syyttömien motiiveista tunnustaa. Ko. tutkimuksessa
tätä selittää jo tutkimusasetelma, sillä tutkimuksessa oli varta vasten pyritty luomaan
koehenkilöille pakkotilanne, jossa he joutuvat tekemään ratkaisunsa paineen alaisina.
Koehenkilöille ei myöskään tarjottu mitään apua päätöksenteossa. Heille vain annettiin
vastauspaperi, johon heidän tuli rastittamalla merkitä valinnakseen tunnustus tai se, että
asia viedään lautakunnan käsittelyyn.

Myös Suomessa on vastikään selvitetty tunnustushalukkuutta. Keränen on vangeille te-
kemässään kyselytutkimuksessa pyrkinyt selvittämään mm. sitä, miten vangit suhtautu-
vat tunnustamiseen esitutkinnassa. Tutkimukseen osallistuneista vangeista noin neljän-
nes katsoi olevansa valmiita tunnustamaan, jos sillä olisi saatavissa 1/5 rangaistushuojen-
nus.²⁷² Keräsen tutkimus antaa osviittaa siitä, että ainakin osa vangeista suhtautui tun-
nustamiseen myönteisesti, jos täten olisi saatavissa lievempi rangaistus. Tositilanteessa
tähän kysymykseen tuskin voidaan saada yhtä selvää vastausta. Jos esimerkiksi oman ri-
koksen tunnustaminen voisi johtaa muiden epäiltyjen ilmiantamiseen, niin lienee oletet-
tavaa että osa epäillyistä ei tunnustaisi mahdollisen koston tai ilmiantajan maineen pe-
lossa. Keräsen tutkimus tukee väitettä siitä, että ilmiantamista tapahtuu ja sitä myös pelä-

270 Ks. tarkempi kuvaus tutkimuksen keskeisistä elementeistä Dervan – Edkins 2012b s. 28–33

271 Dervan – Edkins 2012b s. 33–40 Tutkimus ei kuitenkaan suoraan osoita sitä, että koetilanteessa
tunnustushalukkuus olisi merkittävästi lisääntynyt, kun normaalirangaistus oli ankarampi.
Tutkimuksen otos on ollut niin pieni (alle 100 koehenkilöä), että tämä edellä mainittu n. 10 %:n ero
ei ole vielä tilastollisesti merkittävä.

272 Keränen 2014 s. 88 Tutkimukseen osallistuneille vangeille oli esitetty seuraava ehtolause: ”Olisin
nyt valmis tunnustamaan rikokseni heti esitutkinnan alussa, jos saisin varmasti 20 %:n alennuksen
tuomiooni” Vastanneista 28 % oli täysin samaa mieltä tai samaa mieltä,

tään. Peräti 75 % tutkimukseen vastanneista vangeista ilmoitti pelänneensä esitutinnan aikana, että joku valehtelee vastaajan osallisuudesta rikokseen.²⁷³

Voitaneen todeta, että myös esitettyjen tutkimusten valossa EIT:n linjanveto tapauksessa *Babar Ahmad ym. v. Yhdistynyt kuningaskunta* (2000) toimii erinomaisena ohjenuorana. Ero normaalirangaistuksen ja syyteneuvottelun perusteella annetun rangaistuksen välillä ei saa olla niin huomattava, että vastaajaan kohdistuu epäasiallinen paine tunnustaa, vaikka hän olisi syytön.²⁷⁴

Suomeen ehdotettu syyteneuvottelujärjestelmä sisältää sen elementin, että syyttäjä ei voi suoraan taata vastaajalle tiettyä tunnustamisen seurauksena saatavaa rangaistusta, vaan rangaistuksen mittaaminen ja tunnustuksen todenperäisyyden kontrollointi kuuluu tuomioistuimen tehtäviin. Tämä osaltaan saattaa vaikuttaa siihen, että osa vastaajista ei tunnusta, koska ei voi olla varma tulevan rangaistushuojennuksen pituudesta. Toisaalta asetelma kenties osaltaan ehkäisee sitä, että tosiasiallisesti syyttömät tunnustaisivat.

5 ERITYISIÄ KYSYMYKSIÄ

5.1 Asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus syyteneuvottelussa

Rikosasioissa on usein tavanomaista, että asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus käsitellään adheesioperiaatteen nojalla syyteasian yhteydessä. Kyse on siis rikosprosessista, johon kumuloidaan yksityisoikeudellinen vaatimus. Adheesion käyttö on prosessi-ekonomisesti kannatettavaa ja eduksi asianosaisille. Tällöin koko asiaan on mahdollisuus saada ratkaisu yhdessä prosessissa.

Esitutinnan rajoittaminen tunnustuksen perusteella ja syyteneuvotteluun turvautuminen ei sinänsä poistaisi asianomistajan oikeutta tehdä siviilioikeudellista vaatimusta asian yhteydessä. Yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsitteleminen olisi mahdollista niin syyteneuvotteluvaiheessa kuin tunnustamisoikeudenkäynnissäkin. Onkin katsottava, että mikäli asianomistajan siviilioikeudellinen vaatimus on rikokseen suoraan perustuva,²⁷⁵

²⁷³ Keränen 2014 s. 117–118

²⁷⁴ Kyseisestä tapauksesta ja EIT:n linjanvedoista syyteneuvottelua koskien ks. jakso 3.6 Myös Yhdysvalloissa on otettu kantaa paineeseen syyteneuvottelussa mm. ”Brady safety valve” -säännön muodossa. Ks. tästä jakso 2.3.1.3.

²⁷⁵ Rikokseen perustuvalla vaatimuksella tarkoitan sellaista yksityisoikeudellista vaatimusta, jonka

niin tällöin syyteneuvottelu voi jopa osaltaan helpottaa asianomistajan asemaa, kun vastaajan tunnustus toimii vahvana näyttönä asiassa käsillä olevan tunnusmerkistön mukaisten oikeustositseikkojen olemassaolosta. Syyteneuvottelussa tulee luonnollisesti huolehtia myös siitä, että vastaaja ymmärtää syytteen mukaisten tosiseikkojen tunnustamisen koskevan myös asian siviilioikeudellista puolta. Sillä vaikka vastaajalle annettaisiin rangaistuslievennys RL 6 luvun 8 a §:n mukaisesti, niin mahdollinen vahingonkorvaus määrätään täyden korvauksen periaatteen mukaan. Eli toisin sanoen, tunnustamalla saatava rangaistushuojennus ei sinänsä missään muodossa lievennä rikokseen perustuvaa vahingonkorvausvastuuta.²⁷⁶

Jos asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus ei perustu yksinomaan rikokseen perustuviin seikkoihin, niin tällöin syyteneuvotteluun ja tunnustamisoikeudenkäyntiin turvautuminen voisi asianomistajan kannalta muodostua mahdollisesti epäedulliseksi. Jos vastaajan tunnustus ei yksin riitä näytöksi vahingonkorvausvaatimuksen perusteena olevista oikeustositseikoista, niin asiassa jää väistämättä tarve esittää muuta todistelua, jotta vahingonkorvausvaade menestyisi. Asianomistajalla olisi toki lakiehdotuksen mukaan mahdollisuus estää syyteneuvotteluun ryhtyminen (ehdotettu ROL 1 luvun 10 § 2 momentin 3 kohta). Tällöin asian käsittely tapahtuisi tavanomaisena syyteasiana.

Syyteneuvottelusta poiketen asianomistajalla ei ole valtaa estää esitutkinnan tai syytteen rajaamista epäillyn tunnustuksen perusteella, mutta näitä seikkoja koskevassa päätöksenteossa syyttäjän tulee ottaa huomioon asiaan liittyvä tärkeä yksityinen etu. Rajaaminen ei olisi mahdollista, jos asianomistajan yksityisoikeudellisen vaatimuksen ajamisen edellyttää esitutkintaa ja/tai syytteen nostamista.²⁷⁷

Onkin vaikeaa sanoa, johtaisiko tunnustamisoikeudenkäynnin käyttö tällaisissa tilanteissa resurssisäästöihin. Vaikka rikosasia saataisiin käsiteltyä tuomioistuimessa nopeammin, voidaan asiassa mahdollisesti silti joutua ottamaan vastaan laajaa todistelua yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta, jos vaatimus ei ole suoraan rikokseen perustuva.

perusteena oleva oikeustositseikasto ei eroa syytteen tueksi esitettävistä tosiseikoista. Rikoksesta johtuva vaatimus taas voi perustua myös eri tosiseikkoihin, kuin mitä syytteen tueksi on esitetty. Ks. tästä erottelusta tarkemmin mm. Vuorenpää 1999 s. 153

276 Koska vahingonkorvauksessa on kyse dispositiivisesta asiasta, niin vastaajalla on toki mahdollisuus yrittää sopia asianomistajan kanssa vahingonkorvausten määrästä ja perusteesta erikseen.

Syyteneuvottelua koskevan lakiehdotuksen mukaan asianomistaja voisi neuvotella vastaajan kanssa halutessaan esim. syyteneuvottelussa. Ks. HE 58/2013 s. 26

277 Ks. yksityisestä edusta edellä jakso 3.2.1

Tämä seikka osaltaan korostaa syyttäjän suorittaman harkinnan merkitystä, kun hän tekee päätöstä syyteneuvottelun aloittamisesta. Syyttäjän tulisi huolellisesti arvioida asiaan liittyvät yksityisoikeudelliset vaatimukset ja asiassa mahdollisesti esitettävä todistelu. Hallituksen esityksessä onkin todettu, että syyteneuvottelu ei mahdollisesti johdaisi resurssisäästöihin, jos asiaan liittyy vaikeita hyötykonfiskaatio- tai vahingonkorvauskysymyksiä, jotka edellyttävät asian laajaa selvittämistä. Tunnustamisoikeudenkäynnissä tulisi voida ratkaista kaikki tuomioesityksessä rikokseen perustuvat vaatimukset.²⁷⁸

5.2 Syyteneuvottelu usean epäillyn kanssa ja osallisuuskysymykset

Tietyille rikostyypeille on varsin ominaista, että asiassa on useita epäiltyjä. Esimerkiksi tietyissä talousrikoksissa on tämä varsin tyypillistä.²⁷⁹ Lain esitöissä on katsottu, että syyttäjällä ei ole sinänsä estettä päätyä syyteneuvotteluun ja tunnustamisoikeudenkäyntiin useankaan vastaajan jutussa.

Mitä erityisiä seikkoja usean epäillyn jutuissa sitten tulisi huomioida? Esitöissä on yleisellä tasolla linjattu selvä kanta usean vastaajan juttuihin: Syyteneuvottelussa lähtökohdana on tunnustuksen ja suostumuksen saaminen kaikilta epäillyiltä – myös avunantajilta ja yllyttäjiltä. Hallituksen esityksessä on esimerkkinä tilanne, jossa tekijä ei suostu tuomioesityksen laatimiseen. Tällöin tuomioesitystä ei voitaisi tehdä myöskään yllyttäjän tai avunantajan kanssa. Poikkeuksena olisi sellainen tilanne, jossa jonkun epäillyn teko on siinä määrin itsenäinen, että asian käsittelystä tunnustamisoikeudenkäynnissä saataisiin prosessiekonomisia etuja, vaikka muiden osalta asia käsiteltäisiin tavallisena syyteasiana.²⁸⁰ Syyteneuvottelu ja esitutkinnan rajoittaminen tunnustuksen perusteella saattavat aiheuttaa uudentyyppisiä ristiriitoja epäiltyjen välille. Seuraavassa käsitellään kaksi esimerkkitapausta, jotka kuvastavat usean vastaajan välille syntyviä uudenlaista tilanteita.

²⁷⁸ HE 58/2013 s. 24

²⁷⁹ Esimerkiksi vuonna 2004 päättyneistä esitutkinnoista rekisterimerkintärikoksessa 81 %:ssa rikosilmoituksissa on mainittu enemmän kuin yksi epäilty ja törkeässä velallisen petoksessa 73 %:ssa epäiltyjä on ollut enemmän kuin yksi. Ks. aineistosta ja tutkimuksesta tarkemmin Hakamo – Jauhiainen – Alvesalo – Virta 2009 s. 68

²⁸⁰ HE 58/2013 s. 24

Esimerkki 1: Jos epäilty A tunnustaa ja haluaa, että asiassa edetään syyteneuvotteluun, voi samasta rikoksesta epäilty B voi rikoksen kiistämällä estää A:n toiveen tuomioesityksestä. Tämä voi osaltaan luoda uudenlaisia jännitteitä epäiltyjen välille ja aiheuttaa B:lle paineen tunnustaa vastentahtoisesti.

Esimerkki 2: Kun asiassa on useita vastaajia, esitutinnan rajoittaminen tunnustuksen perusteella voi asettaa epäillyille paineita eri tavalla. Tilanne on pitkälti analoginen vangin dilemmana tunnetun peliteorian ongelman kanssa. Koska tunnustukseen perustuva esitutinnan rajoittaminen ei vaadi syyteneuvottelun tapaan kaikkien epäiltyjen suostumusta, epäillyille saattaa avautua mahdollisuus taktikoida esitutkinnassa. Jos esimerkiksi A ja B ovat esitutkinnassa kuultavina samasta rikoksesta ja A tunnustaa rikoksen tapahtuneen, tämä tunnustus voi mahdollisesti osaltaan toimia näyttönä B:n osallisuudesta rikokseen tai ainakin antaa esitutkintaviranomaiselle aiheen asian tarkempaan selvittämiseen. Tällöin A voi saada lievemmän rangaistuksen kuin B, joka päättää pysyä vaiti asiasta.

Vaikka hallituksen esityksessä nimenomaisesti todetaan, että syyteneuvottelujärjestelmän käyttöönotto suomessa ei tarkoita sitä, että epäillyt voivat ilmiantamalla saada rangaistuslievennyksen, osoittaa jälkimmäinen esimerkkitalanteista sen, että ainakin periaatteen tasolla on mahdollista, että usean vastaajan rikoksissa oman rikoksen tunnustaminen voi johtaa myös rikoskumppaneiden ilmiantamiseen. Tämä on varmasti omiaan asettamaan epäiltyjen välille uudenlaisia jännitteitä, vaikka ilmiantaminen ei itsessään oikeuta antamaan lievempää rangaistusta ilmiantajalle.

Onhan toki jo nykyään niin, että osa rikoksentekijöistä tunnustaa ja samalla ilmiantaa tekijäkumppaninsa. Syyteneuvottelujärjestelmän käyttöönotto luo tunnustushaluisille epäillyille entistä vahvemman kannustimen ja paineen tunnustaa sekä mahdollisesti ilmiantaa muut rikokseen osalliset.

5.3 Syyteneuvottelu ja talousrikokset

Tätä tutkielmaa varten on marraskuussa 2013 haastateltu kolmea talousrikosten parissa toimivaa kihlakunnansyyttäjää Helsingin syyttäjänvirastosta. Kuten edellä on esitetty, olisi syyteneuvottelun tehokkaan hyödyntämisen kannalta tärkeää, että vastaajan tun-

nustus saataisiin mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jotta esitutkintaa ja syytehar-
kintaa pystyttäisiin tämän perusteella rajoittamaan. Keskusteluissa nousi kuitenkin esiin
se, että talousrikoksissa ongelmaksi voi muodostua esitutkinnan takapainotteisuus. Toi-
sin sanoen esitutkintaa jatkettaessa selviää jatkuvasti uusia osatekoja, joita poliisin tulisi
tutkia. Jos esitutkinnassa luotetaan epäillyn tunnustukseen, on mahdollista, että tämä jät-
tää kertomatta osan teoista. Epäillyn motiivina voi olla halu siitä, että tunnustuksen jäl-
keen esitutkintaa rajoitetaan niin, että vaietut teot eivät tule selville lainkaan. Lisäksi ris-
kinä voi olla se, että teon tunnustajana on pelkkä maksettu tai painostettu bulvaani, joka
voi lausumillaan johtaa esitutkintaa entistä kauemmas siitä, mitä tosiasialla on tapahtu-
nut.

Toinen haastatteluissa esiin noussut talousrikoksille tyypillinen piirre on se, että näiden
rikostyyppien kohdalla vastaajat käytännössä tunnustavat hyvin harvoin. Tähän liittyy
käytännössä kaikkien, myös selvien seikkojen kiistäminen. Vaikka syyttäjällä olisi josta-
kin tosiseikasta selvä näyttö, vastaaja voi kiistää silti tämän seikan, jolloin todistelu tuo-
mioistuimessa tulee tältä osin työläämmäksi.²⁸¹ Olisiko sitten niin, että syyteneuvottelu
antaisi vastaajalle riittävän kannustimen tunnustaa? Asiaa voidaan konkretisoida esimer-
kiksi sillä, että vastaaja tunnustaisi, koska arvelee lievemmän rangaistusasteikon ansios-
ta saavansa ehdollista, kun taas kiistettäessä tuomio olisi oletettavasti ehdotonta van-
keutta. On kuitenkin syytä olettaa, että tällaisten tapausten määrä jää hyvin vähäiseksi,
sillä talousrikoksissa on tällä hetkellä tyypillistä se, että rangaistus on ehdollinen tai sak-
koa. Tuomituista talousrikollisista alle 20 % on saanut ehdottoman vankeusrangaistuk-
sen.²⁸² Hallituksen esityksessä on arvioitu, että syyteneuvottelun käyttö jäisi noin 500 ta-
paukseen vuodessa.²⁸³

Talousrikoksissa rikosoikeudellisesta seuraamusta merkittävämpi rangaistus voi olla
mahdollinen vastaajaan kohdistuva vahingonkorvausvastuu ja/tai menettämisseuraamus.
On selvää, että syyteneuvottelujärjestelmä ei ehdotetussa muodossaan tarjoa mahdolli-
suutta neuvotella vahingonkorvausten suuruudesta. Voidaan myös kysyä, mikä intressi

281 Eräs haastatelluista kihlakunnansyyttäjäistä totesi, että hänen vuosien varrella käsittelemissään
talousrikosasioissa tunnustaneet vastaajat voidaan laskea yhden käden sormilla.
Kihlakunnansyyttäjien haastattelu 6.11.2013.

282 Poliisiammattikorkeakoulun julkaisemassa tutkimuksessa on eritelty n. 900 talousrikoksista annettua
tuomiota. Tuomitut rangaistuslajit jakaantuivat seuraavasti: Ehdotonta 17 %, ehdollista 53 %, sakkoa
30 %. Ks. tarkemmin Hakamo – Jauhiainen – Alvesalo – Virta 2009 s. 110–111

283 HE 58/2013 s. 17 Kyse on poliisitoimen esittämästä arviosta.

asianomistajalla olisi kohtuullistaa vaatimuksiaan? Erityisesti silloin, kun asianomistajana on vaikkapa verottaja, voi vaatimusten lieventäminen olla ongelmallista jo vastaajien yhdenvertaisuuden kannalta. Verohallinto on lausunnossaan korostanut, että vain syyttäjä vaatii lievempää seuraamusta ja sitä, että ”Pääsääntöisesti Verohallinnon vahingonkorvausvaatimus tulisi tunnustamisoikeudenkäynnin yhteydessä olemaan täysimääräisesti tuomioesityksessä esitetyn teonkuvauksen mukainen”.²⁸⁴ Lausunnossa on otettu muutoinkin varsin kriittinen kanta ehdotetun syyteneuvottelun toimivuuteen.²⁸⁵ Myös Linna on nostanut esiin syyteneuvottelun mahdollisen soveltuvuuden suunnitelmallisiin talousrikoksiin, joissa pyrkimyksenä on rikoshyödyn säilyttäminen.²⁸⁶

Käytännölliseltä kannalta katsoen on ymmärrettävää, että syyteneuvottelusta kaivataan apuvälinettä nimenomaan suunnitelmallisten ja vaikeasti selvitettävien rikosten tutkintaan. Toisaalta tulisi myös kysyä, että miksi nimenomaisesti tällaisissa rikoksissa tulisi käydä kauppaa tunnustuksella ja rangaistushuojennuksella? Syyteneuvottelun käyttöönotto antaa ristiriitaisen viestin yhteiskunnalle: vastaajalle annetaan mahdollisuus lievempään tuomioon, jos hänen tekemäkseen epäillyn rikoksen selvittäminen olisi kokonaisuudessaan riittävän hankalaa. Helpommin selvitettävissä rikoksissa neuvotteluvaihtoehtoa ei taas lähtökohtaisesti tarjottaisi.²⁸⁷ Syyteneuvottelun julkisuuskuvan kannalta on varsin arveluttavaa, jos tunnustamisesta saisivat hyötyjä vain he, joilla on resursseja ja kyky suunnitelmallisiin rikoksiin.

Syyteneuvottelun ja talousrikosten yhteensovittamista on käsitellyt myös Pekka Koponen, joka on nostanut esiin mm. oikeusvoimavaikutuksen (*res judicata*) merkityksen syyteneuvottelulle ja esitutkinnan rajaamiselle. Oikeusvoimavaikutus voidaan jakaa positiiviseen ja negatiiviseen osaan.²⁸⁸ Syyteneuvottelun kannalta olennainen kysymys liittyy negatiiviseen oikeusvoimavaikutukseen, joka aikaansaa sen, että lainvoimaisella tuomiolla ratkaistua asiaa ei saa käsitellä uudelleen. Negatiivisen oikeusvoimavaikutuksen ulottuvuutta on Suomessa tulkittu perinteisesti varsin laajasti. Vaikutus estää sen, että samaan tapahtumankulkuun perustuviin oikeustositseikkoihin voitaisiin vedota uu-

²⁸⁴ Verohallinnon lausunto 8.6.2012 s. 3

²⁸⁵ Lausunnosta on syytä huomioda, että se on annettu hallituksen esitystä (HE 58/2013) edeltäneen Oikeusministeriön työryhmämietinnön OMML 26/2012 pohjalta.

²⁸⁶ Linna 2012 s. 130

²⁸⁷ Ks. perusteluista HE 58/2013 s. 13

²⁸⁸ Oikeusvoimavaikutuksesta yleisesti ks. esim. Frände 2012 s. 761–762

nessa rikosjutussa.²⁸⁹ Talousrikoksille on varsin tyypillistä, että tunnusmerkistöt ovat usein päällekkäisiä, mikä voi osaltaan johtaa ongelmiin arvioitaessa sitä, kuuluvatko rikokset samaan vai eri oikeusvoimapiiriin. Koponen on korostanut sitä, että mitä ylimalkaisemmin syytteen ulkopuolelle jäävät rikokset selvitetään, sitä epävarmempaa on se, estääkö oikeusvoima niistä syyttämisen myöhemmin.²⁹⁰

Vaikuttaakin siltä, että syyteneuvottelun käyttö erityisesti talousrikoksissa on varsin kaksiteräinen miekka. Lienee kiistatonta, että epäillyn tunnustaessa viranomaisten on mahdollista saada asiassa merkittäviä resurssihyötyjä, mutta samalla joudutaan ottamaan riski siitä, että asiassa jää jotain selvittämättä, joka yhdistettynä laajaan oikeusvoimavaikutukseen voi johtaa siihen, että asiaan ei voida puuttua jälkikäteen.²⁹¹

6 YHTEENVETO

6.1 Syyteneuvottelu oikeusvertailun valossa

Tässä tutkielmassa on pyritty antamaan syyteneuvottelusta varsin laaja-alainen ja taustoitettu kuva. Esitetyn oikeusvertailun perusteella on helppo havaita, että syyteneuvottelu on toteutunut sangen erilaisina muotoina eri maiden oikeusjärjestyksissä. Lienee syytä vielä painottaa muutamia keskeisiä seikkoja.

Yhdysvalloissa plea bargain -menettelyn laajan käytön takeena on lopulta heikko virallisperiaate ja käytännössä matalalla oleva syytekynnys. Tämän lisäksi syyttäjän neuvotteluvalta on korostuneessa roolissa ankaran rangaistuskäytännön takia. Tämä vahvistaa syyttäjän neuvotteluasemaa suhteessa vastaajaan. Poliittisen lisäarvonsa tähän tilanteeseen luo vielä se toimintamalli, että osavaltioissa johtavat syyttäjät valitaan vaaleilla. Vaalikampanjoinnissa voi olla merkityksellistä korostaa ankaraa suhtautumista rikollisuuteen.²⁹² Plea bargain -menettelyssä annettavien rangaistusten ja valamiesoikeudenkäynnin perusteella langetettavien tuomioiden välillä voi olla merkittävä ero, joka voi jo

289 Ks. Koponen 2012 s. 76 sekä Virolainen – Pölönen 2003 s. 402

290 Koponen 2012 s. 77–78

291 Koponen on huomauttanut myös siitä, että lainvoimaisen tuomion purku vastaajan vahingoksi on periaatteessa mahdollista, mutta käytännössä purkuedellytysten tulkinta on niin tiukkaa, että tämä vaihtoehto voidaan jättää huomiotta. Koponen 2012 s. 77, alav. 49

292 Ks. esim. seuraava American Civil Liberties Unionin blogikirjoitus:

<https://www.aclu.org/blog/criminal-law-reform/tough-crime-no-longer-american-mantra>

itsessään painostaa vastaajia tunnustamaan.²⁹³ Suomalaista rangaistuskäytäntöä leimaa tässä vertailussa varsin matala rangaistustaso: ehdottomia vankeusrangaistuksia langetaan verrattain vähän.²⁹⁴ Olisikin pohdinnan arvoinen kysymys, voiko syyteneuvottelun käyttöönotto saada kenties aikaan sen, että paine rangaistustason koventamiseen nousee myös meillä?²⁹⁵ Ainakin talousrikosten osalta tämän puolesta puhuu se, että valtioneuvosto on yhtenä mahdollisena toimintatapana harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjumiseksi esittänyt rangaistusasteikkojen tarkistamista ja kvalifioitujen tekemuotojen tarpeen selvittämistä.²⁹⁶

Englannissa plea bargain -menettely on yleisessä käytössä. Menettelyn erikoisuutena voidaan pitää käytössä olevaa erityistä ohjeistusta, jonka nojalla tunnustuksella saatavan rangaistuslievennyksen suuruus riippuu siitä, missä vaiheessa rikosprosessia vastaaja tunnustaa. Lienee kiistatonta, että tällä järjestelyllä pyritään mahdollisimman aikaisiin tunnustuksiin, jotta myös viranomaisten resurssisäästöt olisivat mittavammat. Ashworth on kuitenkin arvioinut, että yksi englantilaisen rikosprosessin keskeisistä arvoista on oikeudenkäyntien välttäminen.²⁹⁷

Myöskään Saksassa jalansijaa saanut epämuodollinen syyteneuvottelu ei anna kovinkaan rohkaisevaa kuvaa neuvottelujen käytännön toteutustavoista. Vaikka syyteneuvottelun käyttöä on sittemmin Saksassa lainsäädännöllä suitsittu, niin on esitetty, että epämuodolliset sopimukset silti säilyttänevät jatkossakin asemansa saksalaisessa rikosprosessissa. Saksassa epämuodollisen syyteneuvottelun käyttö on liitetty 70- ja 90-luvulla kasvaneisiin juttumääriin, osavaltioiden haluttomuuteen kasvattaa rikosprosessin viranomaisten resursseja ja tuloksellisuusseurantaan, joka on osaltaan tehnyt syyteneuvottelun kaikille prosessin osallisille kannattavaksi. Tämä on tapahtunut siitä huolimatta, että Saksassa on otettu käyttöön summaarisia rikosprosessimuotoja ja lisätty syyttäjän mahdollisuuksia ehdolliseen syyttämättäjäättämiseen.²⁹⁸ Myös Suomessa otettiin käyttöön kirjallinen rikosprosessi vuonna 2006. Tämä ei ole kuitenkaan yleisellä tasolla lyhentä-

293 Pahimmillaan tämä ero voi olla kymmeniä vuosia, kuten esimerkiksi Yhdysvaltain korkeimman oikeuden ratkaisussa *Borderkircher v. Hayes*. Ks. tästä edellä jakso 2.3.1.3

294 Vuonna 2011 kaikista rikosasian vastaajista ehdottomaan vankeuteen tuomittiin 6023 henkilöä, eli yhteensä n. 9,7 %. Muiden rangaistuslajien osuus oli tuolloin seuraava: sakkorangaistus (58,9 %), ehdollinen vankeusrangaistus (24,2 %) ja yhdyskuntapalvelu (4,0 %).

295 Ks. tähän liittyen myös Oikarainen 2012 s. 761

296 Valtioneuvoston periaatepäätös hallituksen toimintaohjelmaksi harmaan talouden ja talousrikollisuuden vähentämiseksi vuosina 2012–2015 19.1.2012 s. 8

297 Ks. edellä jakso 2.3.2.5

298 Weigend – Turner 2014 s. 83–87

nyt käsittelyaikoja, vaan ne ovat pikemminkin hienoisesti kasvaneet.²⁹⁹ Osasyynsä tähän saattaa olla sillä, että yleisissä tuomioistuimissa henkilöstömäärä on vähentynyt varsin merkittävästi viime vuosien aikana, joskaan tuomarinvirkoja nämä vähennykset eivät ole koskeneet.³⁰⁰ Tällä hetkellä myös syyttäjälaitoksessa henkilöstön määrään liittyy mahdollisia vähentämispaineita.³⁰¹

Viron syyteneuvottelujärjestelmän erikoisuutena on sopimuspohjaisuus. Menettelyssä ei edellytetä vastaajan tunnustusta, vaan menettelyn ytimessä on syyttäjän ja vastaajan välillä neuvoteltava sopimus, jonka tuomioistuin tietyin edellytyksin vahvistaa.

Suomeen ehdotettu syyteneuvottelumenettely on selkeästi lainannut toteutustapoja ja keinoja maista, joiden käytäntöjä tässä tutkielmassa on esitelty. Tunnustamisoikeudenkäynnin yhtenä esikuvana on toiminut Norjassa käytössä oleva vastaava menettely.³⁰² Tämän lisäksi rangaistuslievennyksen suuruuden riippuminen tunnustuksen ajankohdasta pohjaa osaltaan englannissa omaksuttuun lähtökohtaan siitä, että aiempi tunnustus ai-kaansaa suurempia resurssisäästöjä viranomaisille – ja toisaalta vastaajalle mittavamman rangaistuslievennyksen. Syyteneuvottelu asettaa paineensa myös rikosprosessin osallisille: poliisin, syyttäjän ja avustajan ammattietiikalle. Tältä kannalta tarkasteltuna on toki hyvä, että syyteneuvottelua lähdetään asemoimaan Suomeen lain tasoisena, eikä hyväksyä sitä, että menettely hivuttautuisi ikään kuin epävirallisena rikosprosessin muotona osaksi oikeusjärjestystämme, kuten esimerkiksi Saksassa on käynyt.

6.2 Syyteneuvottelu vastaajan perspektiivistä

On merkillepantavaa, että syyteneuvottelun sovittaminen Suomen oikeusjärjestykseen tapahtuu sellaisena aikana, jolloin rikosprosessi on muidenkin muutosten kohteena. Vuoden 2014 alussa voimaan tulleet uusi esitutkintalaki ja pakkokeinolaki asettavat toisaalta esitutkinnalle lisää vaatimuksia ja samalla mahdollistavat tiettyjen pakkokeinojen laajemman käytön. Voidaan myös havaita, että samalla kun poliisi on saanut lisää toimintakeinoja, ovat myös epäillyn prosessuaaliset oikeudet korostuneet lähinnä ihmisoi-keusnäkökulmasta johtuen. Erityisesti itsekriminointisuojaan merkitsevyys on vain pai-

299 Lappi-Seppälä – Kivivuori 2013 s. 323

300 OM 21/2013 s. 76 Yleisten tuomioistuinten ”muu henkilöstö” on vähentynyt n. 200 henkilöllä vuosien 2007–2012 aikana.

301 Syyttäjänlaitoksen toiminta- ja taloussuunnitelma 2014–2017 s. 2 ja taulukko liitteessä 4.

302 Lainsäädäntöneuvos Jaakko Raution haastattelu 14.3.2014

nottunut viime vuosina. EIT:n ratkaisukäytännön perusteella myös vastaajan oikeus avustajaan esitutkinnassa on entisestään vahvistunut.³⁰³ Tämän myötä myös kotimaisten tuomioistuinten linja vastaajan esitutkintakertomuksen hyödyntämisestä tuomioistuimessa on tiukentunut. KKO:n ennakkopäätösten ja hovioikeuksien ratkaisukäytännön pohjalta voidaan havaita, että vastaajan esitutkinnassa antamalle kertomukselle on varsin säännönmukaisesti asetettu hyödyntämiskielto, jos oikeutta avustajaan on loukattu.³⁰⁴ Viranomaisten tulee huolehtia siitä, että vastaajalla on avustaja esitutkintakuulusteluissa, mikäli hän ei yksiselitteisesti luovu tästä oikeudestaan, jos kuulustelupöytäkirjaa halutaan käyttää näyttönä myös tuomioistuimessa.

Itsekriminointisuoja ja avustajan merkitystä syyteneuvottelussa voidaan konkretisoida eri tavoin. Ensinnäkin on ilmeistä, että rikosasian vastaaja voi olla joko syytön tai syyllinen. Syyteneuvottelu antaisi vastaajalle mahdollisuuden valita tunnustamisen ja rangaistuslievennyksen tai kiistämisen ja asian normaalin tuomioistuin käsittelyn välillä. Jos vastaaja on tosiasiallisesti syyllinen, menettely saattaa antaa hänelle uudenlaisen mahdollisuuden lieventää rikosoikeudellista seuraamusta, eli menettely näyttäytyy syyllisen kannalta mahdollisesti hyvänä vaihtoehtona. Syyttömän vastaajan kannalta ongelmaksi voi nousta se, että hänelle voidaan asettaa syyteneuvottelussa merkittävä paine väärän tunnustuksen tekemiseksi. Tämän takia olisi tärkeää, että kun tunnustuksen vastineeksi esitutkintaa ja syytettä voidaan rajata tai tarjota rangaistusasteikon lievennystä, tulisi vastaajalla olla avustaja mukana jo esitutkintakuulusteluissa. Hallituksen esityksessä on todettu, että avustajan käyttö olisi käytännössä välttämätöntä vain syyteneuvotteluvaiheessa, jolloin syytekynnys on jo ylitetty. Esitutkintavaiheen avustaminen kuitenkin turvaa epäillyn itsekriminointisuojaan myös syyteneuvottelussa.

Yhteenvetona voidaan todeta, että erityisesti Salduz-tapauksen Suomessa aikaansaamat muutokset parantavat vastaajan asemaa. Riski esitutkintakuulustelussa annetun tunnustuksen hyödyntämiskiellosta, kun epäillyn oikeutta avustajaan on rikottu, ehkäisee sitä, että viranomaiset pyrkisivät saamaan tunnustuksia vastaajaa asiattomasti painostamalla. Oma kysymyksensä liittyy myös siihen, voidaanko esitutkinnan puutteellista toteutusta paikata syyteneuvottelussa. Jos esitutkinnassa tunnustaneen epäillyn oikeutta avustajaan on loukattu ja tämän nojalla olisi mahdollista, että epäillyn lausumat olisivat hyödyntä-

³⁰³ Salduz-tapauksen vaikutuksista ks. jaksot 4.1.6.1 ja 4.1.6.2

³⁰⁴ Esimerkkejä hovioikeuksien ratkaisukäytännöstä ks. Tapanila 2014 s. 10–11

miskiellon alaisia, niin voidaanko samansisältöistä, syyteneuvottelussa saatua tunnus-
tusta kuitenkin käyttää näyttönä tuomioistuimessa? Kyse on toisin sanoen siitä, voidaan-
ko todisteen mahdollinen oikeudenvastainen hyödyntäminen tavallaan korjata ennen
tuomioistuinkäsittelyä. Hyödyntämiskiellon ulottamista myös syyteneuvottelussa saatui-
hin lausumiin voidaan perustella ns. ohjaus- tai kurinpitofunktiolla. Jos poliisi voisi
ikään kuin korjata esitutkinnassa tapahtuneen oikeudenloukkauksen syyteneuvottelussa,
voisivat epäillyn oikeudet esitutkinnassa osin menettää merkityksensä.³⁰⁵

Myös tunnustamisoikeudenkäynnin jälkeinen muutoksenhaku voisi muodostua osin on-
gelmalliseksi. Jos esimerkiksi osa vastaajista peruuttaa tunnustuksensa muutoksenhaus-
sa, ei tuomioesitys enää sido syyttäjää. Tällaisessa tilanteessa tämä voisi määrätä esitut-
kintaa jatkettavaksi. Jos tutkinnassa ilmenee, että asian selvitys on ollut osin puutteellis-
ta, niin jo tehty tuomioesitys asettuu kyseenalaiseen valoon.³⁰⁶ Tällöin tilannetta täyty-
nee lähtökohtaisesti tulkita niin, että tuomioesitys sitoo siihen tyytyneitä vastaajia, kun
taas valittaneiden vastaajien osalta asian käsittelyä jatketaan hovioikeudessa.³⁰⁷ Tällai-
sissa – oletettavasti hyvin poikkeuksellisissa – tilanteissa syyteneuvottelun prosessieko-
nomiset hyödyt jäänevät kuitenkin vain toiveiden tasolle. Tällaisen tilanteen syntymistä
voinee parhaiten ennaltaehkäistä syyttäjän huolellinen harkinta syyteneuvottelun käyn-
nistämisestä.³⁰⁸

6.3 Lopuksi

Rikosprosessia voidaan verrata näytelmään, jonka pääosassa on vastaaja avustajineen.
Merkittävissä rooleissa nähdään myös syyttävä, tuomari sekä poliisi. Syyteneuvottelun
käyttöönotto muodostaisi näytökseen täysin uuden kohtauksen ja se voisi muokata mer-
kittävästi koko näytelmän kulkua. Kiteytyksenä todettakoon, että hallituksen esityksen
mukaisena syyteneuvottelu toisi kaksi keskeistä tapaa rikosvastuuhuojennuksen antami-
seksi: esitutkinnan ja syytteen rajaamisen sekä varsinaisen syyteneuvottelun.

305 Ks. ohjausfunktioista Pölönen 2003 s. 216

306 Toki syyttävä voisi tällaisessa tilanteessa hakea muutosta tuomioesitykseen tyytyneiden vastaajien
eduksi.

307 Tällöin hovioikeuden tulee tutkia asia kokonaisuudessaan, eli huomioon tulee ottaa tunnustuksen
peruuttamisen ja uuden aineiston vaikutus. Ks. HE 58/2013 s. 34

308 Ks. tähän harkintaan vaikuttavista seikoista edellä jakso 3.3.1

Syyteneuvottelu tarkoittaisi merkittäviä vaikutuksia myös eri rikosprosessin osallisille. Erityisesti syyttäjän vaikutusvalta rikosprosessin kohteen määräämisestä kasvaisi. Tämä valta olisi tosin sidottu esitutkinnan rajaamisessa ja lievempää rangaistusta koskevassa sitoumuksessa tutkinnanjohtajan esitykseen. Esitutkintaviranomainen – eli useimmiten poliisi – voisi tarjota vastaajalle rangaistushuojennusta vastineeksi tunnustuksesta. On ilmeistä, että tähän valtaan sisältyisi myös merkittävä vastuu. Poliisi ei saa pyrkiä saamaan tunnustusta esimerkiksi totuudenvastaisilla lupauksilla, uhkailemalla saati perusteettomalla vangitsemisella tai muulla asiattomalla pakkokeinojen käytöllä. Syyttäjän tulisi ehdottomasti valvoa esitutkinnan kulkua ja tarvittaessa ilmoittaa tuomioistuimessa, jos osa näytöstä on hänen mielestään hankittu asiattomin perustein. Kun epäillyn tunnustukselle annettaisiin suurempi merkitys, niin on ilmeistä, että myös syyttäjän tulisi huolehtia vastaajan oikeuksien toteutumisesta tältä osin.

Vastaajan mahdollisuudet vaikuttaa rikosprosessin kulkuun paranisivat huomattavasti erityisesti prosessin alkuvaiheissa, eli esitutkinnassa. Vastaajan rooli rikosprosessissa on siinä mielessä aina omintakeinen, että hänellä ei ole totuusvelvollisuutta. Kun tätä velvollisuutta ei ole ja samalla vastaajan sekä poliisin pyrkimykset ovat usein ristiriidassa keskenään, niin on kyseenalaista, saadaanko syyteneuvottelulla luotua sellaista luottamusta esitutkintaan, että vastaajat kokisivat hyötyvänsä tunnustamisesta, ja samalla viranomaiset saisivat kaivattuja resurssisäästöjä. Keräsen tutkimuksen valossa vaikuttaa siltä, että epäillyn ja poliisin välillä ei useimmiten vallitse luottamusta esitutkintakuulusteluissa.³⁰⁹ Avustajan rooliin kuuluu sen varmistaminen, että hänen päämiestään ei asiattomasti painosteta tunnustamaan. On syytä muistaa, että avustajaa koskee myös negatiivinen totuudessapysymisvelvollisuus, eli avustaja ei saa antaa totuudenvastaista lausumaa tuomioistuimelle tai viranomaiselle.³¹⁰ Syyteneuvottelu jättäisi tuomarin roolin hie-man taka-alalle. Erityisessä tunnustamisoikeudenkäynnissä tuomioistuimen tehtävänä olisi lähinnä tunnustuksen varmistaminen sekä tunnustusta tukevan näytön kontrollointi. Tällöin rikosvastuun selvittäminen on jo käytännössä tavallaan ulkoistettu tuomioistuimen ulkopuolelle.

309 Ks. perusteluista tarkemmin Keränen 2014 s. 124–125

310 Joskin avustaja voi pidättäytyä kertomasta osaa päämiehen antamista tiedoista, eli avustaja voi esimerkiksi päämiehensä luvalla myöntää tosiasialliseen tekoon nähden liian lievän syytteen oikeaksi. Ks. tästä aiemmin jakso 4.1.7.

Tehtyjen muutossuunnitelmien ajoittuminen aikaan, jolloin valtion määrärahat ovat kailta osin tiukalla, asettanee esitutkintaviranomaisille ja syyttäjille muutoinkin paineen kehittää uusia toimintatapoja olemassa olevan lainsäädännön puitteissa. Rikosprosessiahan on jo pyritty sujuvoittamaan eri keinoin: mm. kirjallisen menettelyn käyttöönotolla ja lievien rikosasioiden sovittelulla. Lisäksi mahdollisuuksia esitutkinnan rajoittamiseen ja syyttämättäjättämiseen on vuosien saatossa laajennettu. Kun rikosprosessin viranomaisten resurssit supistunevat jatkossakin, on syyteneuvottelun käyttöönotossa riskinsä: onkin kenties niin, että jos lainsäädäntöä ja toimintatapoja ei merkittävästi uudisteta, jää osa vaikeasti selvitettävistä rikoksista yksinkertaisesti selvittämättä jo puutteellisten resurssien takia. Toisaalta, jos nyt päädytään tekemään perustavanlaatuisia uudistuksia, millaiseen kehitykseen tämä lopulta johtaa? Mahdollisena riskinä lienee ainakin viranomaismen resurssien vähentyminen entisestään, kun uusi menettely ainakin nimellisesti mahdollistaa suuremman tehokkuuden. Tällaisessa paineessa myös esitutkinnan muuttuminen tunnustushakuiseksi saattaisi olla todellinen uhakuva.³¹¹ Tällä on taas oma vaikutuksensa oikeusvarmuudelle. On kiistatonta, että oikeusvarmuus ainakin jollain tasolla kärsii, jos vastaajan tunnustukselle annetaan isompi painoarvo esitutkinnassa.

Vastaamatta jää myös kysymys vastaajien yhdenvertaisuuden varmistamisesta. Jos asiassa on useita vastaajia, on hyvinkin mahdollista, että osa vastaajista tunnustuksen yhteydessä ilmiantaa myös rikoskumppaneitaan. Myöskään ehdotonta estettä ei olisi sille, että usean vastaajan tilanteessa vain tunnustaneiden osalta esitutkintaa ja syytettä rajoitettaisiin. Tällöin tosiasiallisesti samasta rikoksesta tuomittavat henkilöt kärsisivät lähtökohtaisesti eri perustein mitatun rangaistuksen.

Asianomistajien asemaa syyteneuvottelu ei välttämättä merkittävästi heikentäisi, sillä lakiehdotuksen mukaan esitutkintaa ei voitaisi tunnustuksen perusteella rajoittaa siten, että yksityisoikeudellisen vaatimuksen esittäminen muodostuisi mahdottomaksi. Samoin asianomistajalla olisi mahdollisuus kieltää syyteneuvottelun käyttäminen. Tällä voi toisaalta olla vaikutuksensa siten, että syyteneuvottelun käyttö muodostuu hankalaksi, jos asiassa on useita asianomistajia. Tällöin yhdenkin asianomistajan kieltäytyminen syyteneuvottelusta riittää estämään menettelyn käytön.

³¹¹ Mm. Keskusrikospoliisi on lausunnossaan kiinnittänyt huomiota tunnustushakuisuuteen. Ks. Keskusrikospoliisin lausunto syyteneuvottelua ja syyttämättä jättämistä koskevasta työryhmämietinnöstä 13.6.2012 s. 3

Tutkielman eri jaksoissa on pyritty tuomaan esille syyteneuvottelun olevan tutkimuskohteena hyvin moniulotteinen. Oikarainen onkin osuvasti ilmaissut, että aihepiirillä on oikeustieteen lisäksi myös sosiaalisia, poliittisia ja taloudellisia rajapintoja.³¹² Syyteneuvottelun mahdollisia laajempia yhteiskunnallisia vaikutuksia voi vain arvailla. Jos menettely esimerkiksi painottuu vain suunnitelmallisten talousrikosten käsittelyyn, niin millaisen mielikuvan tämä julkisuudessa herättää? Miltä mahtaa näyttää, jos mahdollisuus rangaistushuojennukseen ulotetaan vain sellaisiin epäiltyihin, joiden tekemäksi epäillyt rikokset ovat niin monimutkaisia, että yhteiskunnalla ei ole resursseja tutkia asiaa kunnolla?³¹³ Myös eduskunnan oikeusasiamies on esittänyt kriittisenä mielipiteenään tähän liittyen, että syyteneuvottelu heikentäisi oikeudenkäynnin julkisuuteen liittyvää kontrollia ja sitä kautta myös rikosoikeudellisen järjestelmän legitimitettä sekä mahdollistaisi lähinnä taitavien talousrikollisten hyötymisen.³¹⁴ Pelko siitä, että talousrikolliset pyrkisivät käyttämään syyteneuvottelua suunnitelmallisesti hyväkseen, ei liene täysin katteeton. Esimerkiksi bulvaanin kautta tapahtuva poliisin, syyttäjän ja jopa oman avustajan harhaanjohtaminen on ainakin hypoteettisesti mahdollista, jos esitutkinnassa ja syyteneuvottelussa hyväksytään väärällä tunnustuksella ilmeiseksi mielletty tapahtumainkulku. Jos totuuden selvittäminen koetaan liian työlääksi sekä hankalaksi ja tarjolla olisi helppo tunnustukseen nojaava ratkaisu, riski väärästä ratkaisusta on todellinen.

Lopulta myös näytelmän keskeiset teemat, totuus ja itsekriminointisuoja, kietoutuvat yhteen. On itsestään selvää, että rikosprosessin toteuttaminen voidaan järjestää monin eri tavoin. Syyteneuvottelu antaa erityisesti syyttäjille ja esitutkintaviranomaisille lisää valtaa ja samalla myös vastuuta. Ervo onkin totuutta käsittelevässä artikkelissaan sattuvasti todennut, että ”[k]aiken kaikkiaan kehityksen suunta näyttää kaksijakoiselta. Systemin tasolla oikeusvaltiota ollaan purkamassa, kun taas yksilön tasolla tämän määräämisvaltaa ollaan lisäämässä. Onni onnettomuudessa? Kenties nämä trendit tasapainottavat toinen toisiaan siten, että lopputulos säilyy hyväksyttävänä.”³¹⁵ Tähän Ervon esittämään arveluun on helppo yhtyä. Päädytäänpä Suomessa ottamaan syyteneuvottelu käyt-

312 Oikarainen 2008 s. 2

313 Oikarainen on tähän liittyen esittänyt, että: "Syyteneuvottelun omaksuminen vahvistaisi luonnollisesti sanktiovarmuutta niissä rikoksissa, jotka päätyisivät esitutinnan jälkeen syyteneuvotteluun ja uuteen tunnustamisoikeudenkäyntiin. Sen sijaan sanktioankaruuden ja niin kutsutun auktoriteettikokemuksen kannalta plea bargaining -menettelyt ovat selvästi ongelmallisempia." Ks. Oikarainen 2012 s. 761

314 Eduskunnan oikeusasiamiehen tiedote 27.12.2012

<http://www.oikeusasiamies.fi/Resource.phx/pubman/templates/2.htx?id=932> (noudettu 2.5.2014)

315 Ervo 2012 s. 16

töön tai ei, rikosprosessin toimivuuden ei tulisi olla yksinomaan toiveiden varassa. Var-
mempaa olisi taata se, että rikosprosessin parissa toimivilla viranomaisilla on riittävät
resurssit huolehtia niin rikosvastuun toteutumisesta kuin myös vastaajan oikeusturvasta.